Ephemerides Sacrarum Disciplinarum
Facultatis Philosophico - Theologicae
in
Universitate Vytauti Magni Kaunae

SOTER

Religijos mokslo laikraštis

REDAGUOJA
E. o. prof. Dr. P. Malakauskis

IX METAI 1932 Nr. 2 (15)

Leidžia
Vytauto Didžiojo Universiteto
Teologijos-Filosofijos Fakulteto
Teologijos Skyrius

Ephemerides Sacrarum Disciplinarum
Facultatis Philosophico - Theologicae
in
Universitate Vytauti Magni Kaunae

SOTER

Religijos mokslo laikraštis

REDAGUOJA
E. o. prof. Dr. P. Malakauskis

X METAI 1932 Nr. 2 (15)

Leidžia
Vytauto Didžiojo Universiteto
Teologijos-Filosofijos Fakulteto
Teologijos Skyrius

Akc. „Žaibo" B-vės spaustuvė Kaune *Karo cenzūros leista*

Dr. P. Malakauskis.

Įgimtoji teisė

(ius naturale).

I.

1. Įgimtoji teisė vadinasi tos žmogaus elgimosi normos ar taisyklės, kurios glūdi pačioj daiktų įgimty ir kurias skelbia ar diktuoja sveikas protas. Šv. Tomas Akvinietis ją šiaip apibrėžia: „Įgimtoji teisė yra ta amžinojo įstatymo dalis, kurią sužino žmogaus protas“[1]). V. Cathrein sako: „Visa tai, ką mes naturališku protu ir be bet kurių pozityvinių istatymų ar draudimų sužinome esant priedermę, įeina į įgimtąją teisę“[2]).

Įgimtosios teisės pavyzdžiai: kas tau netinka, to ir kitam nedaryk; atiduok, kas kam pridera; nevok, nemeluok, mylėk tėvus, laikykis tvarkos ir t. t.

2. Pasaulis turi tam tikrą tikslą. Net atskiri sutvėrimai ir daiktai turi savo tikslus. Kalbamiesiems tikslams pasiekti yra tam tikri keliai. Tai įvairios normos, taisyklės, dėsniai, kuriais visi sutvėrimai ir daiktai egzistuoja, gyvena ir siekia savo tikslą.

Neorganinius daiktus valdo mechaniniai, fiziniai ir cheminiai dėsniai. Planetos ir žvaigždės laikosi savo vietoj, sukasi — klauso savo įstatymų. Susiformuoja vanduo, oras, ugnis — klauso įstatymų.

Organiniai daiktai turi gyvybės ir vegetatyvines normas. Jie auga, minta, serga, vysta, džiūsta, išnyksta.

Jausminiai sutvėrimai turi specifikišką žymę — jausmą ir jausmų dėsnius. Tie dėsniai padeda jiems atskirti naudinga nuo kenksmingo. Jie jaučia skausmą ir malonumą.

Protingasis sutvėrimas, žmogus, turi neorganinių, organinių, gyvybės ir vegetatyvinius elementus. Be to, jis turi savotišką elementą, sielą, kuri turi protą ir laisvą valią. Bendrieji žmogaus elementai tvarkomi savo dėsniais, t. y. mechaniniais, fiziniais, cheminiais, vegetatyviniais ir t. t. Tik tuos dėsnius reguliuoja siela savo protu ir laisva valia. O anas specialinis žmogaus elementas turi atskirą ypatingą savo įstatymą, dėsnius, normas, kurias mes ir vadiname įgimtąja teise.

---

1) 1,2 qu. 91 a. 2: „Lex naturalis nihil aliud est quam participatio legis aeternae in rationali creatura“.

2) Moralphilosophie, Freiburg i B. 1911, I[5] 380: „Alles, was wir durch die naturalische Vernuft und abgesehen von jedem positiven Gebot aut Verbot als unsere Pflicht erkennen, gehört also zum Naturgesetz“. Taip, kas vien apreikštosiomis, Bažnyčios ar valstybės teisėmis įsakyta ar draudžiama, tai jau nebe įgimtoji teisė. Tai pozityvinės Dievo, Bažnyčios ir valstybės teisės.

Įgimtoji teisė glūdi pačioj daiktų įgimty, bet vis dėlto nėra visai įgimta, kaip įgimtos yra kai kurios idejos. Įgimtas tėra galėjimas ir palinkimas ją sužinoti ir pažinti.

Įgimtis čia reiškia daiktų esmę, entelechiją, linkimą siekti tikslą, ideją, kaipo tobulą ir suformuotą esybės supratimą. Atbulai, jos negalima laikyti dvasios ir kultūros priešpastatymu, ji nereiškia fiziologinių reikalavimų, nelaisvų ir jausmų palinkimų.

Kalbamoji įgimtis suprantama ne tik žmogaus ar žmonių, bet taip pat kitų sutvėrimų, daiktų ir t. t.

Įgimtąją teisę sužino ir skelbia ar diktuoja sveikas žmogaus protas. Sveiku vadinamas tas protas, kurs yra išlavintas ir nėra suterštas ar aptemdytas jokia dėme, blogybe, nedorove, niekšybe.

Teoretiniam protui įgimta sužinoti, atrasti šiaipjau tiesos. Jam įgimta pažinti, ištirti ir suprasti gamtos sudėtis, buitis, dėsniai, dvasinio gyvenimo dalykai ir daiktai, logikos ir matematikos tiesos, visų daiktų, sutvėrimų vyriausia priežastis, pasaulio tikslas ir t. t. Praktikiniam protui taip pat įgimta sužinoti, ištirti ir suprasti praktikinės tiesos, žmogaus elgimosi normos, dvasios ir visuomenės kultūros taisyklės, žmogaus vyriausio tikslo dėsniai — įgimtoji teisė.

Protas įgimtąją teisę sužino iš daiktų įgimties, kur ta teisė glūdi, su kuo ji tam tikrai yra susijusi, santykiauja. Čia protas turi žiūrėti, visų pirma, į paties žmogaus, į veikiančiojo asmens įgimtį. Paskum jis ima kitų žmonių, sutvėrimų, daiktų, aplinkybių, kultūros įgimtis. Turi imti įgimtis tų daiktų ar sutvėrimų, su kuriais žmogus susiduria, susitinka, turi reikalą. Turi reikalų ar nuolat ar konkretišku atveju. Nes žmogus, ką darydamas, dirbdamas ar veikdamas, ne visada pats save teliečia, su savimi tesikalba. Ne; jo veiksmai, lyg spinduliai, skleidžiasi į šalis ir liečia kitus žmones, kitus sutvėrimus, kitus daiktus ir t. t. Žmogus stovi vidury, o kiti daiktai aplinkui.

Protas įgimtąją teisę ne lyg semte pasemia. Protas ją sužino, pastebėdamas, analizuodamas, įsigilindamas, palygindamas, sintezuodamas ir t. t. Čia reikia kartais daug darbo, daug įtempti smegenų. O kartais tai duodasi lengvai padaroma.

Įgimtoji teisė rodo, sako, ką žmogus turi ir ko neturi daryti. Tik ji neatima laisvos žmogaus valios. Žmogus nėra fiziškai verčiamas klausyti įgimtosios teisės, kaip kiti gamtos sutvėrimai turi laikytis savo dėsnių. Jis fiziškai gali tos teisės neklausyti, nesilaikyti. Tik žmogus to dalyko daryti neprivalo, morališkai negali. Tai draudžiama. Kitaip sakant, įgimtoji teisė neliečia fizinės žmogaus laisvės arba „das Können". Ji teapriboja morolinę laisvę arba „das Dürfen"[1]).

Šv. Tomo Akviniečio įgimtosios teisės apibrėžime minima yra amžinoji teisė. Tai amžina Dievo mintis ar planas tam tikru būdu tvarkyti pa-

---

1) Fizinė laisvė vadinasi tada, kai nėra išorinės prievartos. Moralinė laisvė yra, kai nėra išvidinės prievartos. Iš spąstų paleistas paukštis atgyja fizinę laisvę, bet jis neturi moralinės laisvės. Žmogus kalinys neturi fizinės laisvės, bet niekas negali iš jo atimti moralinės laisvės. Kas privers jį norėti to, ko jo valia nenori, ir kas privers daryti tai, ką blogu laiko jo mintis.

saulį. Tai ta amžinojo įstatymo dalis, kurią sveikas protas žmogui diktuoja jo veiksmams tvarkyti.

Įgimtoji teisė yra tikra teisė arba įstatymas. Nes įstatymas turi turėti priedermę, turi būti išleistas visuomenei ir jos naudai, ir turi jį išleisti ir paskelbti tam tikras įstatymų leidėjas. Visas šias žymes turi įgimtoji teisė. Taip, įgimtoji teisė įsako ar draudžia ką daryti—turi priedermę. Ji išleista yra visuomenei ir galutinai tarnauja jos naudai. Įgimtąją teisę išleido tas, kurio rankose yra visas pasaulis. Ją tas pat autorius paskelbė per sveiką žmogaus protą.

Kalbamoji teisė vadinasi įgimta dėl to, kad fundamentališkai arba materiališkai glūdi pačių daiktų įgimty ar esmėj ir formališkai yra natūrališkai, sveiku žmogaus protu skelbiama, arba įgimta yra ji sužinoti ir pažinti.

3. Įgimtoji teisė skiriasi:

1) Nuo amžinojo įstatymo: a) Įgimtoji teisė yra tam tikru būdu paskelbta. Amžinajam įstatymui to nereikia. b) Įgimtoji teisė yra siauresnė už amžinąjį įstatymą. Nes pirmoji teliečia protinguosius sutvėrimus — žmones, o antroji liečia visą pasaulį. c) Įgimtoji teisė yra laikinė, o amžinasis įstatymas nežino gimtosios dienos.

2) Nuo apreikštųjų teisių: įgimtąją teisę skelbia tarpiškai Dievas ir betarpiškai sveikas žmogaus protas, o amžinajam įstatymui nereikia jokio skelbimo.

3) Nuo žmonių pozityvinių, t. y. Bažnyčios ir valstybės ar valstybių, statymų: a) Įgimtosios teisės betarpiškas autorius yra Dievas. Pozityvinių žmonių įstatymų betarpiški autoriai yra žmonės, arba šiaipjau įstatymų leidėjai. b) Pasyvus įgimtosios teisės subjektas yra visi žmonės. Pozityvinių įstatymų nebūtinai turi laikytis visi žmonės. c) Įgimtoji teisė yra neatšaukiama. Pozityviniai įstatymai galimi atšaukti.

4) Nuo sąžinės. Nes įgimtąją teisę sudaro visuotiniai sprendimai, o sąžinė yra daliniai proto sprendimai, kuriais individuališkiems veiksmams konkretiškai pritaikomi anie pradai.

5) Nuo sinderezės. Nes įgimtąją teisę sudaro moraliniai visuotiniai praktikos proto sprendimai, aktuališkai imant dalyką. O sinderezė yra nuolatiniai (habituales) vyriausi moraliniai praktikos proto sprendimai.

II.

Įgimtoji teisė yra žinoma nuo senų senovės — seniausiose tautose jau yra bendrieji jos dėsniai.

Įgimtoji teisė, be kitko, buvo senovės rytų tautose, pav., meduose, babiloniečiuose, asiriečiuose, aigiptiečiuose, persuose, kinuose ir labiausiai žyduose ir izraelituose.

Dar tobulesnė buvo įgimtoji teisė graikuose. Žmogaus protas dalyvaująs amžinajame dievų įstate, kurio negalį paliesti jokie žmonių įstatai. Be to, visi didieji graikų filosofai ir rašytojai tvirtino, jog žmonių gyvenime esanti dievų skirtoji tvarka, kuriai turįs nusilenkti žmonių tvarkymas.

H e r a k l i t mokė, jog žmogus savo protu dalyvaująs Dievo prote,

tvarkančiame pasaulį, ir visi pasauliniai įstatymai esą laikomi Dievo įstatymu[1]).

Archytas Tarentietis, Pythagoras mokinys, įstatymus dalina į rašytinius ir nerašytinius. Paskutinieji—dievų įstatymai ir sudaro rašitinių įstatymų pagrindą ir teisingumo dėsnį. Sulaužymas jų gimdąs negerovę ir bausmę[2]).

Sokrates reikalauja laikytis ne tik valstybės, bet taip pat dievų nerašytinių įstatymų, kurie turį galią visuose kraštuose ir kurių sulaužyme glūdinti bausmė. Neteisingai elgtis esą bloga net tada, kai tas neteisingumas iškenčiamas. Geriau kęsti, nekaip neteisingai daryti[3]).

Sophokles tragedijoj „Antigonė" gražiai ir jaudinamai aprašo įgimtosios teisės atvejį. Karalius Kreon uždraudė laidoti Poliniko kūną. Kitaip grąsino mirties bausme. Velionies sesuo Antigonė vis dėlto palaidojo savo brolį. Jos laukia mirties bausmė. Bet didvyrė neišsigąsta ir drąsiai drožia karaliui į akis: „Aš nemanau, kad Tavo įsakymai būtų buvę tiek svarbūs, jog tu, žmogau, galėtum sulaužyti nerašytinius ir amžinus įstatymus. Ne vakar ir ne šiandien jie išleisti. Ne; jie yra visada ir niekas nežino jų pradžios. Dėl jų aš ir nedrįsau klausyti tavęs ir neklausyti dievų"[4]).

Aristoteles valstybėj galią turinčias arba politikines teises dalina į įgimtąją ir įstatymų teises. Įgimtoji teisė kylanti ne iš pozityvinių įstatymų, tik iš pačios daiktų įgimties. Ji esanti nerašytinė, amžina, visuotinė ir nepakeičiama teisė[5]).

Graikuose tik vienas kitas istorininkas ir skeptikas visas teises suvesdavo į žmonių padarus, įstatus.

Įgimtoji teisė žinoma romėnams.

Iš tiesų, įgimtąją teisę atvirai pripažįsta Seneca[6]), Plato[7]), Cicero[8]) ir k. Paskutinysis moko, jog esanti įgimtoji teisė (communis lex naturae), kuri esanti kilusi iš Dievo proto ir valios, Dievo duota žmonėms, įsakanti gera ir draudžianti bloga. Ta teisė esanti nerašytinė, įgimta, visiems žinoma, patvari, amžina, vyresnė už visus žmonių įstatymus, neatšaukiama, joks senatas, joki tauta negalinti mus nuo jos atleisti ir laužytojai jos neišvengsią teisingos bausmės. Įgimtajai teisei negalį prieštarauti valstybės įstatymai. Be to, Cicero teises skirsto įgimtąją (ius naturale), ius gentium ir civilines teises (ius civile). Civilinėmis teisėmis jis kartais laiko maždaug tą pat, ką Aristoteles vadino politinėmis arba valstybėj galią turinčiomis teisėmis. Bet tuo vardu dažniausiai vadina tas kalbamųjų teisių, kurios tepridera kuriai tautai, nepridera kitoms tautoms. Ius gentium paimtas iš vadinamųjų peregrinų (keleivių) teisių. Čia reikia atsiminti, jog Romos valstybėj daug buvo tokių teisių, kurios tepriderėjo saviems piliečiams ir nepriderėjo peregrinams. Tai civilinė teisė suglaustąja prasme arba XII ta-

---

1) Žr. V. Cathrein, Recht, Naturrecht und positives Recht[2], Freiburg i. B. 1909, 186.
2) Žr. V. Cathrein, t. p. 187.
3) Xenoph. Memorab. 4, 19,21.
4) Eil. 446 460.
5) Ethic. Nic. 5 c. 10, 1134 b, 18; 2 c. 6; 5 c. 14, 1137b,11; Rhetor. 1 c. 13.
6) Epist. 4, De benef. 4, 12.
7) Apolog. Socratis, 17.
8) De legibus, I, 6, 12, 18, 19, 33; II 4, 10; Pro Milone, IV, 10, De officiis, III, 17; De respublica, III, žr. Lactantius, Institutiones, VI, 8, ir tt.

bularum. Kiti įstatymai buvo išleisti visiems tiems, kurie Romos valstybėj galėjo naudotis teisėmis (capax iuris). Tai tos teisės, kurios buvo įgimtosios teisės išvados ir todėl turėjo galią visose tautose. Čion įeina draudimas užmušti, vogti, neteisingai prisiekti ir t. t. Tai ir yra ius gentium. Kai kur Cicero ius gentium vadina stačiai įgimtąja teise[1]. Teisinga, nes kadangi ius gentium buvo vadinamos įgimtosios teisės išvados, tai kalbamosios teisės glūdėjo premisose, kurios buvo įgimtosios teisės. Bet vis dėlto nebuvo galima visos įgimtosios teisės priskirti prie ius gentium; nes paskutinįjį sudarė ne visuotiniai kurie pagrindiniai dėsniai, tik tokios konkretiškos išvados, kurios panašios yra į pozityvinius įstatymus ir iš tiesų buvo pakeltos į pozityvines teises.

Cicero skirstymas teisių į ius civile ir ius gentium yra paimtas iš graikų mokslininkų.

Quintilianus teises skirsto į iustum natura ir iustum ordinatione. Pirmosios tos teisės, kurios kyla iš daiktų įgimties ir bendros yra visiems. Antrosios tos teisės, kurios išleidžiamos įstatymų keliu ir tepridera atskiroms tautoms[2]. Tai stačiai paimta iš graikų. Taip pat Seneca teises skirsto į ius naturae ir lex naturae. Pirmosios — teisės, kylančios iš įgimties ir turinčios visur galią[3].

Gaius savo institucijų pradžioj teises skirsto į ius civile ir ius gentium. Ius civile vadinamos tos teisės, kurios priderančios atskiroms tautoms. Jos esančios žmonių teisės. Ius gentium vadinamos tos teisės, kurios priderančios visoms tautoms. Jų šaltinis esąs įgimtas protas (quod naturalis ratio inter omnes homines constituit). Kalbamoji teisių sąvoka įdėta Iustitianus Institucijose ir Pandektuose.

Nuo Ulpianus (mirė 228 m. prieš Kr.) romėnų teisėse įgimtoji teisė įgyja siauresnę prasmę. Ja vadinamos tos teisės, kurios yra bendros žmonėms ir gyvuliams ar gyvūnams, pav., moterystė, auginimas ir auklėjimas vaikų ir t. t. Kitos įgimtosios teisės priskirtos prie ius gentium. Ši teisės sąvoka paimta, rodos, yra iš Pythagoras, kurs bene pirmasis taip skirstė teises. Taip jis darė, laikydamasis savo esminės žmonių ir gyvulių sielos lygumo ir sielos persikėlimo į kitus daiktus mokslo. Jį sekė Empedokles.

Kalbamoji Ulpianus įgimtosios teisės sąvoka taip pat įdėta Corpuse I. Civ. Todėl šiame teisių rinkiny sutinkame dvejopą įgimtosios teisės sąvoką, kas kai kam sukėlė trupučiuką ginčų.

Įgimtoji teisė yra taip pat krikščionių moksle. Tik kriščionybė ją labiau pamilo, išaiškino, detalizavo.

Šv. Povilas rašo, jog stabmeldžiai, kurie neturį Moizės rašytinių įstatymų, turį įstatymą savo širdy. Pats Dievas šį įstatymą įrašęs širdyse ir pagal jį jie būsią teisiami[4]. Tą mokslą Bažnyčios Tėvai aiškino, plėtojo. Be kitko, šv. Augustinas sako: „Nėra tokios protaujančios sielos, ku-

1) De officiis, III 5, 23: „Neque vero hoc solum natura, i. e. iure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus respublica continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri".
2) Institut. Orat., VII 4, 5; XII 2, 3.
3) Epist. IV, De benef., 4, 12, 17.
4) Rom. 2, 14-16.

rios sąžinei nekalbėtų Dievas. Nes ar ne Dievas įgimtąją teisę įrašė žmonių širdyse"? [1]). Įgimtoji teisė esanti „Dievo amžinojo įstatymo nuorašas, vyriausias ir patvarus Dievo protas žmonių širdyse" [2]).

Šv. Heronimas rašo: „Tą dalyką, kad įgimtasis įstatymas yra įrašytas mūsų širdyse, moko apaštalas. Tas širdyse įrašytas įstatymas liečia visas tautas ir nėra žmogaus, kurs jo nežinotų" [3]). Šv. Ambroziejus sako: „Tas įstatymas (įgimtasis) ne rašomas, tik įgimstamas, ir sužinomas ne skaitant, tik kiekvienam sužinomas iš tam tikro gausaus įgimties šaltinio" [4]).

Vėlesni Bažnyčios Rašytojai ir teologai mūsų klausime visai laikės Bažnyčios Tėvų.

Izidorius Sevilietis priėmė Ulpianus mokslo ir Iustinianus Institucijų teisių skirstymą į ius naturale, ius gentium ir ius civile. Tik aiškiai nepasakė, kuo ius naturale skiriasi nuo ius gentium. Tai padarė vėlesni teologai, labiausiai šv. Tomas Akvinietis.

Šv. Tomas Akvinetis teises taip pat skirsto į ius naturale, ius gentium ir ius civile. Visi pasauliniai įstatymai turį būti išvedami iš įgimtojo dorovės įstatymo. Tai padaryti galima esą dvejaip, butent, išvadomis ir determinacijomis (per conclusiones e principiis et particularem determinationem). Daug įstatymų galima esą išvesti iš įgimtosios teisės pradų. Pav., įgimtoji teisė draudžianti neteisingai elgtis. Iš čia galima esą išvesti, jog negalima esą užmušti, vogti ir t. t. Kiti pasauliniai įstatymai esą ne kas kita, kaip platesnis determinavimas bendrųjų įgimtosios teisės pradų. Pav., įgimtoji teisė įsakanti bausti už laužymą įstatymų. Tik ji nesakanti, kuria bausme esą baustina. Tai determinuoją pozityviniai įstatymai. Tie įstatymai, kurie esą įgimtosios teisės išvados, sudarą ius gentium; o tie įstatymai, kurie determinuoją įgimtąją teisę, esą ius civile [5]). Be to, šv. Tomas Akvinietis ius gentium skirsto į įstatymą ir teisę (sicut lex et ius). Pirmuoju atveju ius gentium priskiriamas yra prie pozityvinių įstatymų, antruoju — prie įgimtosios teisės [6]). Galop, šv. Tomas Akvinietis sako,

---

[1]) L. 2, De Sermone Domin. in monte: „Nulla anima est, quae ratiocinari possit, in cuius conscientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus".

[2]) Quaestion. ad Quod vult Deum, qu. 53 : „Ipsius legis aeternae atque adeo summae et incommutabilis rationis divinae in mentibus hominis facta transcriptio".

[3]) Epist. 121.

[4]) L. 5, Epist. 41: „Ea lex (naturalis) non scribitur, sed inascitur, nec aliqua percipitur lectione, sed profano quodam naturae fonte in singulis exprimitur".

[5]) 1, 2 qu. 95 a. 4: „Est... de ratione legis humanae quod derivata a lege naturae .. et secundum hoc dividitur ius positivum in ius gentium et ius civile, secundum duos modos quibus aliquid derivatur a lege naturae... Nam ad ius gentium pertinent ea quae derivantur e lege naturae sicut conclusiones e principiis: ut iustae emptiones, venditiones et alia huiusmodi, sine quibus homines ad invicem convivere non possunt, quod est de lege naturae, quia homo est naturaliter animal sociale... Quae vero derivantur a lege naturae per modum particularis determinationis pertinent ad ius civile, secundum quodlibet civitas aliquid sibi accomode determinat".

[6]) V. Cathrein, Moralphilosophie, I[5] 601-604.

jog įgimtajai teisei negalį prieštarauti jokie pozityviniai, nei Bažnyčios nei valstybės, įstatymai ar teisės[1]).

Viduriniais amžiais bažnytinės teisės ir kanonistai pripažino įgimtąją teisę. Jie taip pat teises skirstė į ius naturale, ius gentium ir ius civile. Bažnytinėmis teisėmis ius naturale pagal Izidorį Sevilietį buvo vadinamos tos teisės, kurios buvo bendros visoms tautoms ir turėjo galią pačia daiktų įgimtimi[2]).

Civilinė teisė vadinosi tos teisės, kurios priderėjo atskiroms tautoms ar valstybėms[3]). Ius gentium neapibrėžiamas, tik pavyzdžiais iliustruojamas[4]).

Įgimtoji teisė esanti vyresnė už bet kurią įpročio teisę ir pozityvinius įstatymus. Jokios galios neturinčios tos įpročio teisės, valstybės ir net Bažnyčios įstatymai, kurie prieštaraują įgimtajai teisei. Niekas negalįs būti verčiamas daryti tai, kas prieštaraują įgimtajai teisei[5]).

Nuo XVII (po 1600 m.) scholastikai iš įgimtosios teisės visai išmetė ius gentium. Paskutiniuoju vardu tevadintos tos teisės, kurios nebuvo įgimtosios teisės būtinos, tik buvo labai artimos, protingos, su įgimtąja teise sutinkančios išvados, ir mažne visose tautose turėjo galią įpročio teisėmis. Ius gentium esančios pozityvinės teisės, žmonių teisės. Jis skiriąsis nuo civilinių teisių tuo, kad kyląs įpročio keliu, o civilinės teisės galinčios kilti taip įpročio, taip įstatymo leidimo keliu. Be to, ius gentium skiriasi nuo civilinių teisių platumu; nes pirmasis yra mažne visur, o antrasis tėra atskirose valstybėse[6]).

Įpročio teisę taip pat pripažino ir pripažįsta protestantai, pravoslavai ir k.

Įgimtąją teisę pripažino vidurinių ir vėlesnių amžių pasaulinės teisės ir juristai. Tai buvo ne tik tuose kraštuose, kur turėjo galią ar veikė romėnų teisės, bet ir kitur, pav., Germanijoj ir t. t.

Įgimtoji teisė imta neigti XVIII amž. Jai labai sugadino šaknis Hobbes ir Rousseau. Didžiausias įgimtosios teisės priešas—teisių pozityvizmas.

XIX amž. buvo net katalikų juristų, kurie drįso neigti įgimtąją teisę. Tik iš tiesų daugumas jų neturėjo aiškios įgimtosios teisės idejos ir buvo jos priešais daugiau žodžiais, nekaip de facto.

III.

Įgimtosios teisės buvimą įrodo štai kas:

1) Visų daiktų analogija.

---

1) 2, 2 qu. 60 a. 5 ad I: „Lex scripta sicut non dat robur iuri naturali, ita nec potest eius robur minuere vel auferre quia nec voluntas hominis potest immutare naturam. Et ideo n c habet vim obligandi".

2) D. 1 c. 7: „Ius naturale est ius commune omnium nationum eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur".

3) D. 1 c. 8: „Quod quique populus vel quaeque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit".

4) D. 1 c 9.

5) 1 dist. 5; dist. 8 c. 2; dist. 6. c. 11.

6) Ar šiaip ar taip, senovės ius gentium nebuvo šiandienykštės tarptautinės teisės. Jis galimas laikyti šiek tiek artimu privatinėms tarptautinėms teisėms. Šiandien ius gentium vardo beveik nebėra. Tik jis vis dėlto galimas vartoti ir praktišką vertę turi tarptautinėse teisėse. Tuo vardu galimos vadinti tarptautinės įpročio teisės.

Visa gamta tvarkoma aiškiais, tam tikrais ir visuotiniais dėsniais. Gamtininkai, astronomai, fizikai, chemikai, biologai kasdien atranda vis naujų ir naujų nuostabių dalykų. Visa visata turi įgimtimi savus, pagal savo elementus, dėsnius. Ar žmogus gali būti visos gamtos išimtis? Ne; jis taip pat turi turėti įgimtą savotišką įstatymą. Kitaip jo įgimtis būtų menkesnė už kitų daiktų. Su tuo niekas nesutiks. Žmogus yra tobuliausias sutvėrimas. Todėl ir savasis jo įstatymas turi būti kuo tobuliausias. Specialinis žmogaus elementas yra dvasinis — siela. Todėl ir specialinis jo įstatymas turi būti moralinis. Tas įstatymas yra įgimtoji teisė.

2) Įgimtosios teisės labai didelis reikalingumas.

Žmogus čia ant žemės gyvena ir turi egzistuoti ir tobulintis. Tik jam daug ko reikia. Nes žmogus yra sociališkas sutvėrimas. Jis vienas pats negali egzistuoti. Juo labiau negali kilti į aukštį. Žmonijos palaikymas spiria žmones jungtis į moterystės poras. Paskum eina visuomeniniai ryšiai, valstybės ir t. t.

Be įstatymų žmonės negali sugyventi su kits kitu. Tai būtų vien fiziška būvio kova. Suirutės — žmonijos pražūtis. Tai seniai žmogus suprato. O kas žmoniją sutvarkys? Jos kūdikystės dienomis niekas nė svajote nesvajojo apie pozityvinius įstatymus. Patys pozityviniai įstatymai ne visa gali apgrėbti, numatyti. Todėl reikia kitų įstatymų, kuriuos žmogus pats su savimi nešiotų — įgimtosios teisės.

3) Kasdieninis patyrimas rodo, jog yra įgimtoji teisė. Daugeliui be faktų neįrodysi tiesos. Todėl į šį argumentą labiausiai turiu atkreipti akis. Jis svarbus ir tuo, jog vienas pats gali būti įgimtosios teisės buvimo liudytojas.

Sveikas protas rodo, jog daug daiktų yra savaime blogų ir savaime gerų. „Savaime" reiškia įgimtimi, neveizint į jokį įstatymą, į jokį draudimą ar liepimą[1]). Visi žino, jog negalima užmušti žmogaus, vogti, meluoti ir t. t. Vieni iš savaime gerųjų veiksmų yra taip geri, jog jie apleisti yra savaime bloga. O kiti yra tokie, kurie apleisti nėra savaime bloga: jie tėra patarimas. Pav., savaime gera šelpti beturčiai; bet taip pat savaime bloga, jei galėdami niekada jų nešelptume. Savaime gera būti gailestingoji sesutė; tik jei ji nebūsi, nenusidėsi, nenusikalsi.

Iš antros šalies, nenoromis jaučiame esą priversti vengti visų savaime blogųjų veiksmų. Tebūnie jie visai išvidiniai, teapsipilame už juos sidabro ir aukso kalnais, vis tą pat žmogus jauti. Nors kas tave verste verstų daryti bloga ir grąsintų amžina nelaisve arba tu net susitiktumi su pačia mirtimi akis į akį, visada jausi priedermę paminti po kojų tai, kas yra savaime bloga.

Taip pat jaučiame priversti esą daryti gera, kur apleisti yra savaime bloga. Sunku ar lengva, naudinga ar kenksminga, turi sava padaryti. Giriame tai, kas apleisti nėra savaime bloga, atsieit, čia matome nuopelną. Tik jei tai apleistumi, nejaustumi jokio nusidėjimo, nematytumi jokio nusikaltimo.

---

1) Bloga ar gera gali būti savaime ir iš lauko. Iš lauko bloga vadinasi tai, kas prieštarauja Dievo, Bažnyčios ar net valstybės įstatymams — teologiškai, kanoniškai ir civiliškai bloga. Kas sutinka su anais įstatymais, tai iš lauko gera.

Išvengėme bloga, padarėme gera, tai jaučiame malonumą. Malonu ne tada, kai padarėme, ko norėjome, bet tada, kai išpildėme tai, ką turėjome išpildyti. Sulaužei savo priedermę, pasidavei blogam: užmušei žmogų, apsivogei, neteisingai prisiekei, ką išdavei, tai sudiev su ramybe. Bėk į kalnus, į miškus, pasislėpk į urvus, įlysk į žemę, visur sąžinės balsas tave atras ir griauš, lyg kirminas, kiauras dienas ir naktis, draskys, lyg juodvarnis Prometiejaus širdį. Todėl garsusis romėnų rašytojas Cicero teisingai rašo: „Prisikenčiama bausmės ne tiek daug iš teismo rankų, kiek tada, kai nusikaltėlius mėčioja ir drasko pasiutimas ne degančiais pagaliais, kaip esama pasakose, tik sąžinės graužimusi ir nusikaltimo kankinimu".[1])

Padarei tu bloga, neaprobuoji. Tai padarė kas kitas, tas pats. Padarė karalius, vyriausias valdovas, tai vis tik peiki, laikai blogu.

Kas yra anas išvidinis žmogaus balsas, draudimas ir liepimas: to nedaryk, tai daryk? Tai yra niekas kitas, kaip tam tikras mumyse viešpataująs įstatymas. Kito išėjimo nėra. Tą įstatymą vadiname įgimtąja teise.

Tai pasakyta apie moralinius įgimtosios teisės įsakymus. Taip pat savaime egzistuoja daug teisių, kurios nepareína nuo jokių pozityvinių įstatymų, nė nuo kieno valios. Jau vaikutis nuo pat pirmosios savo gyvybės įgijimo sekundos turi teisę egzistuoti. Jis yra savo kūno ir galių viešpats. Gražiai sako V. Cathrein: „Akys, kuriomis gimęs kūdikis pirmąjį kartą pažvelgia į motinos veidą; rankos, kuriomis jis apkabina motinos kaklą, nuo pat pirmosios gyvenimo dienos yra jo nuosavybė pačia daiktų įgimtimi, tik ne valstybės, žmonių ir gimdytojų malone.[2]) Todėl būtų neteisybė, jei kas tam vaikeliui atimtų gyvybę, suardytų sveikatą, sužeistų ir t. t.

Jei jau vaikas savaime turi teisių, tai kas besakytina apie suaugusį žmogų. Kiekvienas žmogus savaime turi teisę gyvuoti ir gyventi. Turi teisę į visa tai, ko reikia gyvybei išlaikyti. Taigi turi žemės vaisių teisę. Jam pridera žemės dalelė ar bent turi darbo teisę — teisę reikalauti darbo, kad iš to įgytų žemės vaisių arba daiktų, reikalingų gyventi. Ką žmogus uždirba, tai jo nuosavybė. Mano yra, ką aš gavau už dienos darbą. „Madona" — Rafael'io nuosavybė. „La divina commedia"—Dante's, „Macbeth" — Shakespeare'o (Šekspiro), „Quo Vadis" — Sienkevičiaus, „Voina i Mir" — L. Tolstojaus, „Pan Tadeusz" — Mickevičiaus, „Anykščių šilelis" — vysk. Baranausko, „Jaunoji Lietuva" — Maironio nuosavybė. Savo nuosavybę galiu kitiems parduoti, dovanoti, po mirties kitiems palikti. Kas mano nuosavybę užgriebia be mano sutikimo, tas vagis. Tai neteisingumas.

Kiekvienas žmogus yra savo kūno, fizinių ir dvasinių galių valdovas. Turi sveikatos teisę. Didelis neteisingumas — nužudimas, kūno sužeidimas.

Kiekvienas žmogus yra laisvas. Žmogaus pavergimas — neteisingumas. Neteisinga Romos vergija, Rusijos baudžiava. Neteisinga, kai vokiečiai per Pasaulinį karą priverstinai išgrūdė į darbą vien iš Lenkijos 70 000 asmenų.

1) De legibus, I 14: „Poenas luunt, non tam iudiciis, quam ut eos agitent insectenturque furiae, non ardentibus taedi , sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu".

2) Recht. Naturrecht und positives Recht,[2] 216.

Kiekvienas turi gero vardo teisę. Tai už auksą brangesnis dalykas Negalima šlovės plėšti ir apkalbėti.

Kiekvienas žmogus turi teisę tobulintis. Niekas negali užginti mums eiti mokslus, gerinti ūkį ir t. t.

Aš turiu daug teisių. Bet tokias pat teises turiu pripažinti ir kitiems. Jei kitų žmonių teisių nebosiu, tai bus neteisingumas. Be to, reikia būti mandagus, dėkingas, tiesamylis. Reikia mylėti kitus, reikia savo artimus mylėti daugiau už kitus. Nieko negali neapkęsti.

Tėvai turi auginti vaikus, juos auklėti, parūpinti tam tikrą verslą ar sukrauti kraitelį. Jei nėra tėvų, tai jų priedermės guli ant vaikų globėjų ir valstybės. Vaikai turi tėvus mylėti, gerbti, klausyti, šelpti. Ypatinga vaikų teisė — pasirinkti pašaukimas.

Visos kalbėtosios ir į jas panašios teisės išplaukia iš pačios daiktų įgimties — niekas pasauly negali sakyti esąs jų autorius: nei aš pats, nei visa žmonija, nei valstybės. Kai Kainas užmušė savo brolį Ablių, jau sulaužė teises, neteisingai pasielgė. Juk tada dar nebuvo jokių pozityvínių įstatymų. Šiandien europietis tenukeliauja ir apsigyvena dar niekeno negyvename krašte. Nėra nei valstybės, nei įstatymų, nei policijos. Vis dėlto ir ten nesi laisvas ir ten pripažįsti daug teísių ir įstatymų. Tu žinai, jog ir ten negalima meluoti, vogti, žmogaus užmušti ir t. t.

Valstybė turi rūpintis visuomenės gerove. Todėl turi teisę reikalauti, ko reikia tai gerovei pasiekti. Kas skriaudinga visuomenei, pašalintina. Su visais valdiniais vienaip elgtinasi; pareigos dalintinos pagal žmogaus gabumus, vertumą ir užsitarnavimą; valdiniai neapkrautini per didelėmis naštomis. O jie turi klausyti valdžios visuomenės gerovės klausimuose. Tiems reikalams turi tarnauti. Turi vengti to, kas griauna visuomenės gerovę. Taigi negalima be reikalo ir proporcingos priežasties kelti maištų, revoliucijų, reikia saugotis palaidai gyventi, banditizmo ir t. t.

Kiekviena tauta turi teisę egzistuoti. Neteisinga Rusijos politika, kur Muraviev buvo pažadėjęs surusinti brangią musų tėvynę — Lietuvą. Dar neteisingesnė Vokietijos politika, kur musų brolius prūsus visai suvokietino.

Kiekviena tauta turi teisę pati valdytis. Dideliausias neteisingumas— pavergimas tautos.

Visos tautos turi veizėti, kad nedarytų kita kitai neteisybių ir savo santykiuose visada laikytųsi meilės, dėkingumo, teisingumo principų.

Visa tai savaime egzistuoja.

4) Hipotetiškas arba sąlygiškas reikalingumas.

Be įgimtosios teisės negalėtų būti nė kalbos apie pozityvinius įstatymus. Jų buvimo neužginčysi. Kas nežino Rusijos „Svod Zakonov", Lietuvos Statuto, Napoleono kodekso. Pozityvinių įstatymų turiu klausyti. Dėlko? Atsakymas: dėl to, kad juos išleido tam tikra valdžia. O valdžia įstatymų leidybą turi pačia daiktų įgimtimi. Nes be jokios valdžios negalima gyventi. Valdžia negali egzistuoti ir pasiekti savo tikslo be įstatymų. Jei valdžia įstatymų leidybą turi pačia daiktų įgimtimi, tai išvada, jog yra įgimtoji teisė.

Kas priverstų mane klausyti Dievo įsakymų, jei sveikas protas ne-

būtų priėjęs tos išvados: ką Dievas liepia, absoliutiškai turi klausyti. Tai savaime žinoma.

5) Valstybių gyvenimas.

Daug yra teisių rinkinių: Romos teisės, germanų teisės, Napoleono teisės, Lietuvos Statutas, Rusijos, Ispanijos, Italijos, Kinų, Amerikos teisės ir t. t. Kiekvieno krašto teisės skiriasi ir turi skirtiesi nuo viena kitos. Tai reikalauja tautų įpročiai, dvasia, kultūra, etnografija, geografija ir t. t. Tik kai paveizi į pagrindines jų taisykles, tai randi, jog per visus teisių kodeksus traukia vienoda gija—vienoda teisių sąvoka ir vienodos didžiosios normos. Kas yra? Niekas kita, kaip įgimtoji teisė.

Valstybės leidžia įstatymus. Jei jie užgauna piliečių teises, tuoj šaukiama dėl pasikėsinimo. Paseno įstatymai. Pakitėjo gyvenimo aplinkybės. Jei tuo kas užgaunama, vėl šaukiama reformų, pataisų, reikalaujamos pakeisti teisės. Apie kurias teises čia sukamasi? Gal apie pozityvines? Ne; nes jos reikalaujamos pataisyti. Čia kalbama apie įgimtąsias asmens, darbo, ūkio ir kitas teises.

Pozityviniai įstatymai, rodos, visa tvarko. Visa vis dėlto pasilieka ne be išimčių. Pav., teisių apsauga ir sankcija priskiriamos teismo ir policijos sritims. Draudžiami privatiški kerštai, muštynės ir t.t. Tik štai kas neteisiai ar neteisingai puola ir nori užmušti ar plėšia didesnės vertės turtus. Tu negali ramiai praginti vagį ar apsisaugoti nuo užpuoliko. Tada tu pats griebėsi ginklo — teprapuola priešas. Tos savęs apsigynimo teisės niekas negali tau nepripažinti ar atimti. Ir valstybė, nors kažin kaip norėtų laikytis teisių apsaugos monopolio, čia nieko negali sakyti ir nieko nesako. Ta savęs apsigynimo teisė yra įgimta. Vadinasi, yra įgimtoji teisė.

Štai baudžiameji įstatymai. Daug dalykų nusverta. Bet dar daugiau palikta nieko nepasakyta ar tik pusiau tepaminėta. Pav., tepasakyta, jog už tą ir tą nusikaltimą baudžiama iki trijų mėnesių kalėti. Tuose ir į tai panašiuose negriežtai nutartuose spielčiuose paliekama teisėjui laisvė vieną, du, tris ír t. t. mėnesius nubausti nusikaltėlį. Teisėjas, rodos, čia galėtų pasielgti taip, kaip nori. Ne; jis turi laikytis atskirų nusikaltimų didumo mato. Jis turi perkratyti visas nusikaltimo aplinkybes. Jei kaltė yra didesnė, tai ir bausmės matas turi buti ilgesnis; jei kaltė yra mažesnė, tai ir matas trumpesnis. Čia pripažįstama visuotinė pagrindinė teisių taisyklė, įgimtosios teisės norma, jog bausmė turi buti proporcinga kaltumui. Įstatymų leidėjas matematiškai neišleido bausmės dėl to, kad kaltumas gali buti įvairus ir todėl gali būti neteisinga bausti visi vienoda bausme. Jis labai protingai padarė, palikdamas balsą pačiam įgimtajam teisingumui — įgimtajai teisei.

Visa tai, kartoju, rodo, jog yra įgimtoji teisė ir ji viešpatauja ir turi pasitikėjimo pozityvinėse teisėse.

6) Neigiamos išvados.

Neigdami įgimtąją teisę, prieitume sveikam protui prieštaraujančių padarinių. Kiekvienas principas, kurs veda prie nesąmoningų padarinių, savaime yra klaidingas.

Jei nebūtų įgimtosios teisės, tai valstybė turėtų teisę daryti su savo valdiniais visa, ką tik įsigeistų. Ji galėtų galabyti žmones be jokios jų kaltės. Galėtų atšaukti moterystę ir išleisti vadinamąją laisvąją meilę.

Galėtų atimti visus žmonių turtus, konfiskuoti žemes, persekioti tautas, religijas. Būk net Neronas—būsi nekalčiausias... Nesąmonė!

Jei nebūtų įgimtosios teisės, tai neteisingiausi pozityviniai įstatymai būtų teisingi. Tai netiesa. Neužtenka išleisti įstatymas. Ne visa, kas spindi — auksas. Reikia, kad kiekvienas įstatymas turėtų esminius tikro įstatymo savumus, kurių reikalauja pats protas. Jis turi sutikti su sveiku protu. Pamatas labai aiškus. Nes įstatymai leidžiama ne gyvuliams, tik protingiems žmonėms. Žmogus, kaipo protingas, negali klausyti neprotingų įstatymų. Tai reikštų jo atsisakymą nuo sveiko proto. Kas klausytų sveikam protui prieštaraujančio įstatymo, tas būtų pats niekis, be charakteriaus. Neprotingi įstatymai yra visi tie, kurie prieštarauja įgimtajai teisei. Nes įgimtoji teisė—sveiko proto postulatas. Taigi joks yra tas įstatymas, kurs įsako bloga. Ar teisingas Nabuchodonosor'o įsakymas dieviškai garbinti jo statulą? Ar negerai pasielgė trys žydų jaunikaičiai, atsisakydami pildyti tą pseudo-įstatymą? Tai didvyriai! Ar teisingai įsakė Neronas garbinti savo arklį? Vieni juokai! Anglijos karalius Henrikas VIII reikalavo pripažinti save Bažnyčios galva Anglijoj ir tokiam prisiekti. Ar tai teisinga? Tomas Moras pasirinko geriau kartuves, nekaip tokią priesaiką. Pagirtina!

Įstatymai turi būti naudingi visuomenei. Atvirai kenksmingi — jokie įstatymai. Nes valstybė turi rūpintis visuomenės gerove. Už gerovės ribų nėra valstybės galių. Labai charakteringai išsireiškia V. Cathrein: „Jei vokiečių valdžia įsakytų nešioti ant snukio kūškį ar peruką, tai nebūtų jokios naudos, būtų juokinga ir todėl būtų joks įsakymas".

Kas įgimtąją tesę neguoja, tas tuo pačiu neguoja tarptautines teises. Nes valstybės teturi teisę leisti įstatymus savo teritorijoj ir savo valdiniams. Kitų valstybių niekaip nesuriši svetimais įstatymais. Išorinė valstybių tvarka begalima sureguliuoti sutartimis. Tik kas privers laikytis sutarčių? Gal valstybės pačios? Bet pats susirišęs, pats gali ir atsirišti. Tada tarptautinės teisės — niekis, nulis. Jos nepadarys tvarkos, suks ratą išnaudojimai, apgavimai, prispaudimai, virs chaosas ir karai. Taip būti negali. Susitarei, tai pildyk sutartį. Tai tėra tikras tarptautinių teisių ryšys. O tas principas „laikykis sutarčių" yra ne kas kita, kaip įgimtosios teisės postulatas.

7) Visa žmonija.

Visos tautos, nors stovėtų ant visų žemiausio kultūros laipsnio, laukinės, turi vienodas tam tikras elgimosi taisykles. Visi atskiria gera nuo blogo, dorybę nuo nusikaltimo. Visi pripažįsta, jog gera yra darytina, blogo vengtina. Gera giriama, bloga peikiama. Visos tautos turi teisės ir teisingumo sąvoką. Charakteringa: visos tautos pripažįsta visa, kas yra Dekaloge, kurį mes vadiname „10 Dievo įsakymų".

Visos tautos turi kaltės ir nuopelno, nusikaltimo, nuodėmės ir bausmės sąvokas. Baudžiami tik kalti. Bausmės didumas sveriamas kaltumo laipsniu.

Visos tautos myli dorybes: ištikimumą, paklusnumą, mandagumą, vaišingumą, dėkingumą, solidarumą, meilę ir t. t.

Visur randame šeimos gyvenimą. Koks jis yra toks, tik visur jis yra. Šeimos nariai vienas kitą myli, gerbia ir t. t.

Su šeima labai glaudžiai susijusi nuosavybė. Kaip nerasi jokios tautos be šeimos, taip pat nerasi be privatinės nuosavybės. Visur matome bent individualinę drabužių, ginklų, įrankių ir įnagių nuosavybę. Namai, trobos ir į tai panašūs daiktai laikomi šeimos ar šeimynos galvos nuosavybe. Todėl visur randame paveldėjimo teisę. Be privatinės nuosavybės, mažne visi laukiniai žmonės turi visuomenės nuosavybę. Pavyzdžiu gali eiti atskirų giminių ar bent ordų ganyklos, medžiojimo ar žvejojimo sritys. Kas nuosavybę paliečia, tam bloga.

Visa tai randame visose senovės ir dabartinėse civilizuotosiose ir necivilizuotosiose tautose[1]. Todėl teisingai rašo A. Taparelli: „Teranda kas tokį žodyną, kuriame nebūtų žodžių: dorybė, teisingumas, susitūrėjimas, ištvirkimas, bedievystė ir t. t., tada galėsime abejoti visuotiniu žmonijos supratimo vienodumu (vienoda visos žmonijos dorovės sąvoka)“[2].

Iš kur visos tautos turi bendrą pagrindinę dorovės ir teisingumo sąvoką? Juk jie neturi apreiškimo. Tai jiems diktuoja pats protas. Viso pasaulio proto išvada — įgimta. Kitaip sakant, gero ir blogo ideja yra visuotinė, patvari ir nepakeičiama, arba būtina. Visuotinių patvarių ir būtinų dalykų užtektina ir tikra buvimo priežastis turi būti identiška, atseit, taip pat visuotinė, patvari ir būtina arba nepakeičiama. Mūsų klausime kito tokio dalyko nerasime, kaip žmogaus įgimtį. Išvada: išvidinis kalbamasis įstatymas išplaukia iš pačios įgimties. Taigi jis yra įgimtas—yra įgimtoji teisė.

8) Visų laikų mokslininkai pripažįsta įgimtąją teisę ir daugybė jų apie ją rašo. Čia galimi suminėti aukščiau kalbėtieji graikų filosofai ir rašytojai, būtent, Heraklit, Archytas Tarentietis, Sokrates, Sophokles ir Aristoteles, ir romėnų mokslininkai ir rašytojai: Seneca, Plato, Ciceronas, Quintilianus ir t. t.

Gina įgimtąją teisę didieji krikščionių filosofai: šv. Anzelmas[3], šv. Augustinas[4], šv. Tomas Akvinietis[5] ir k.

Plačiai rašo apie įgimtąją teisę: H. Grotius (Groot)[6], S. Puffendorf, (jis pirmasis įkūrė įgimtosios teisės katedrą Heidelberg‘e)[7], Fenetti[8], A. Taparelli[9], C. Augias[10], De Leben (M. B.),[11], Weis[12], Renninger[13], Costa-Roseti[14], T. Meyer[15], A. Fer-

---

1) V. Cathrein, Die Einheit des sitlichen Bewusstseins der Menschheit, Freiburg i. B. 1914, I—III; Platz, Czlowiek, 1892; O. Peschel, Nauka o ludach, 1876.

2) Saggio teoretico di diritto naturale, Roma 1928, I[4], 50: «Trovosi un vocabulario à cui manchino le voce di *virtù, giustizia, temperanza, vizio, empietà*, etc., od allora potremo richiamare in dubbio l'universal consenso della genti».

3) De voluntate Dei, 2.

4) Confess., II 4; Enarrat. in ps. CXVII, serm. 25 ir ps LVII, num. 1.

5) 1, 2.

6) De jure belli et pacis, Lausanae 1751. Kai kurie H. Groot'ą laiko įgimtosios teisės autorium. Bet ta yra netiesa. Jis tik pastumėjo į priekį ą mokslą.

7) De iure nat rae et gentium.

8) De principiis juris et gentium, Venetiis 1777.

9) Saggio teoretico di diritto naturale, Roma, 1855; 1928.

10) Del potere civile e dei sui limiti, Ancona 1871.

11) Institutiones de droit naturel, 1869.

12) Apologie des Christenthums von Standpunkt der Sittenlehre.

13) Die Grundlage christlicher Politik, 1879

14) Institutiones etchicae et juris naturalis, 1883.

15) Institutiones juris naturalis, F.burgi i. Br. 1885.

retti[1]), V. Cathrein[2]), grafas von Hertling[3]), J. Mausbach[4]), ir d. k.

IV.

1. Įgimtosios teisės objektas yra savaime blogieji ir gerieji žmogaus veiksmai. Jų gerumas ar blogumas nepareina nuo pozityvinių įstatymų. Pozityviniai įstatymai, tiesa, įprastai turi savo kodeksuose savaime geruosius ir bloguosius veiksmus. Paskutinieji tada eina taip pat pozityvinių įstatymų objektais. Bet tai neatima tiems veiksmams garbės buti specialiniais įgimtosios teisės objektais.

Savaime gera yra tai, kas žmogui pačia įgimtimi, arba žmogaus įgimčiai naudinga ir reikalinga. Priešinga — savaime bloga.

Žmogus įgimtimi yra sociališkas sutvėrimas. Tai rodo tas dalykas, kad jis vienas pats negali egzistuoti. Jam turi padėti kiti žmonės; jis — kitiems. Taigi kas naudinga visuomeniniam žmogaus gyvenimui ir be ko visuomenė negali išsilaikyti, tai savaime gera. Čia pridera pav., filantropija, moterystė, valdžia, teisingumas ir t. t. Kas kenkia visuomenei, tai savaime bloga, pav., vagystė, žmogžudystė, melagystė ir t. t.

Žmogus savaime turi teisę gyventi. Tik jis negali gyventi be augalų, gyvulių, padargų, gamtos gėrybių. Todėl kas naudinga ir reikalinga žmogui gyventi, tai yra savaime gera; kas kenksminga — savaime bloga.

Kiekviename daikte laikykis saiko. Kitaip turėsi ne naudą, bet skriaudą. Laikaisi saiko, vartodamas gyventi reikalingus daiktus, tai savaime gera; nesilaikai — savaime bloga. Savaime bloga, — persivalgyti, pasigerti, persidirbti.

Žmogaus kūnas įgimtimi turi tarnauti sielai. Siela naudojasi kūnu, lyg instrumentu. Kas yra kam paskirtas, turi padaryti naudą, ne skriaudą. Taigi savaime gerai elgsis žmogus, jei savo kūną taip reguliuos, kad visada būtų naudinga sielai ir jos savumams (protui, valiai ir t. t.). Priešinga savaime bloga. Pav., savaime gera mokytis, lavintis, abstinencija, nekaltybė, savaime bloga paleistuvauti.

Vyriausias žmogaus tikslas yra Amžinoji Laimė. Kas nuo jos šalina žmogų, savaime bloga; kas artina, tai savaime gera. Savaime gera — dora; savaime bloga — nuodėmė.

Savaime gerieji ir blogieji veiksmai tikrai yra įgimtosios teisės objektas. Nes žmogaus įgimtis yra taip padaryta, jog viena pati gali natūrališkai gyvuoti ir gyvuoja. Taigi natūrališki yra ne tik įgimtieji dalykai, bet taip pat tai, kas žmogaus įgimčiai išlaikyti reikalinga ar bent naudinga. Savaime gerieji veiksmai tarnauja, savaime blogieji kenkia žmogaus įgimčiai. Dabar lengva padaryti išvada, kurs yra įgimtosios teisės objektas. Be to, įgimtoji teisė mus atitraukia nuo bloga ir veda į gera. Tai daro

---

[1]) Institutiones philosophiae moralis, Romae 1899.

[2]) Recht, Naturrecht und positives Recht[2]; Moralphilophie[5]; Die Grundlage des Völkerrechts, Freiburg i. B. 1918.

[3]) Kleine Schriften zur Zeitgeschichte und Politik, Freiburg i. B. 1897; Recht, Staat und Geselschaft[5], 1918.

[4]) Naturrecht und Völkerrecht, Freiburg i. B. 1918.

natūrališkai, nepareinamai nuo jokių pozityvinių įstatymų. Tai rodo, kad įgimtosios teisės objektas yra savaime gerieji ir blogieji veiksmai. Galima dar pasakyti, jog kiekvieno įstatymo tikslas yra savo valdinius padaryti gerus. Valstybės įstatymai stengiasi žmogų padaryti gerą pilietį, Evangelija — gerą krikščionį, o įgimtoji teisė—gerą žmogų. Geras yra tas, kurs laikosi savo įstatymų; priešingai—blogas. Iš čia vėl išplaukia, kad įgimtosios teisės objektas yra anie veiksmai.

2. Visi įgimtosios teisės dėsniai galimi suvesti į vieną pradą: „Gera daryk, blogo venk". Todėl jis vadinamas absoliutiškai vyriausiu. Iš tiesų, įgimtoji teisė draudžia vogti, užmušti. Dėl ko? Tai bloga. Gerbk savo tėvus, šelpk beturčius! Dėlko? Tai gera. Tai galima pasakyti apie visus įgimtosios teisės įsakymus ir draudimus.

Kai kurie absoliutiškai vyriausiais įgimtosios teisės dėsnių pradais laiko ką kita. Pav., Kantas: „Taip elkis, kad tavo valios norma galėtų būti taip pat visuotinės įstatymų leidybos principas ir tai galėtumi pripažinti protingu"[1]); Thomasius (Tomasi): „Darytina tai, kas gyvenimą pailgina ir daro laimingą; priešinga — vengtina"[2]); Puffendorf: „Žmogus, kiek galėdamas, turi gerbti ir palaikyti visuomenę"[3]); Fichte: „Grynasis, aš (das reine Ich)" ir „Absoliutiškas apsisprendimas" (unbedingte Selbstbestimmung)[4]) ir k. k. Apie šias aksiomas galima pasakyti: jos yra neteisingos ar bent nepilnos ir nevyriausios.

V.

Įgimtosios teisės dėsniai skirstomi štai kaip:

1) Pirmosios, antrosios ir trečiosios rūšies.

Pirmosios rūšies—bendrosios, t. y. vyriausios ir visuotinės taisyklės, iš kurių, savaime žinomų, suprantamų, išvedamos visos kitos taisyklės pav.: kas tau nepatinka, to kitam nedaryk; atiduok, kas kam pridera; teisingai elkis; garbink Sutverėją; gerbk geradarius; daryk gera, blogo venk, ir t. t.

Antrosios rūšies vadinasi tie dėsniai, kurie lengvai, truputį tik pagalvojus, betarpiškai išvedami iš bendrųjų, t. y. iš pirmosios rūšies įgimtosios teisės principų. Pav., iš pirmosios rūšies įsakymo: „Niekam nedaryk skriaudos, arba teisingai elkis", net tamsus žmogus tuoj išveda, jog negalima vogti, šlovės plėšti, užmušti. Į antrąją įgimtosios teisės dėsnių rūšį įeina, apskritai, visas Dekalogas. Išimtis — subatos šventimas.

---

1) Kritik der praktischen Vernuft, 1788, § 7: „Handle so, dass die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Princip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könnte und du dieses vernünftige weise auch zu wollen vermöchtest".

2) Žiūr. A. Ferretti, Institutiones philosophiae mor., I 408: „Facienda esse, quae vitam hominis redderent maxime diuturnam et felicissimam, vitanda pariter iis opposita".

3) De jure nat. et gent., II dist. 3, 1072: „Homini, quantum in ipso est, colendam esse et servandam societatem".

4) Grundlage der gesammten Wissenschaften, 1794; Grundlage des Naturrechts nach Principien der gesammten Wissenschaftslehre, 1796; System der Sittenlehre nach Principien der Wissenschaftslehre, 1798. Išstisos jo aksiomos: „Das Princip der Sittlichkeit ist der nothwendige Gedanke der Intelligenz, dass sie ihre Freiheit nach dem Begriffe der Selbstständigkeit schlechthin ohne Ausnahme bestimmen solle". „Die Ausserung und Darstellung des reinen Ich im individuellen Ich ist das Sittengesetz".

Trečiosios rūšies vadinasi tos normos, kurios betarpiškai išvedamos iš antrosios rūšies ir tik tarpiškai iš pirmosios rūšies. Tik čia jau reikia ilgų ir painių galvojimų. Kaip mokslo smulkmenas nagrinėja tik mokslininkai, taip trečiosios įgimtosios teisės rūšies dėsnius sprendžia filosofai. Praščiokėliui čia uždaros durys. Čia pridera, pav.: už neteisingumą negali pats keršyti (teismo dalykas), rastą daiktą grąžink savininkui, negalima suardyti moterystės ryšio.

2) Moralinės ir stačiai įgimtosios teisės.

Moralinės įgimtosios teisės vadinasi visos tos normos, kurios neliečia teisingumo. Čia pridera, visų pirma, žmogaus priedermės paties savo atžvilgiu, pav., negirtauk, darbuokis, saugok savo sveikatą ir t. t. Toliau, eina priedermės Dievo atžvilgiu, pav., garbink Sutverėją, klausyk Jo įsakymų. Galop, eina normos, kaip reikia elgtis su kitais žmonėmis, pav., mylėk artimą, būk dekingas, šelpk beturčius ir k. Stačiai įgimtosiomis teisėmis vadinasi tie dėsniai, kurie sako, kas kam pridera. Tai morališka galia reikalauti, kad būtų pripažinta, kas mano man, kas tavo tau. Kalbamosios teisės galimos sutraukti į du principus: atiduok, kas kam pridera, ir niekam nedaryk neteisingumo. Kas yra mano, tavo, savo, visi gerai žinome. Mano yra tai, kas man pridera, man tarnauja pačia įgimtimi, pav., kūnas, rankos, akys, sveikata, gyvybė. Mano yra, ką aš įgijau darbu, mokslu. Mano yra, ką pirkau, ką paveldėjau, ką gavau dovanomis. Mano, tavo, savo yra trijų rūšių pagal trejopą teisingumą, būtent, legalinį, visuomeninį ir valdžios (iustitia legalis, commutativa et distributiva). Legalinis teisingumas kiekvienam žmogui draudžia įžeisti visuomenės gerovę ir net įsako jai padėti. Visuomeninis teisingumas draudžia visuomenei liesti tai kas yra mano, atskiro žmogaus. Valdžios teisingumas įsako teisingai dalinti pareigas ir įsakyti priedermes.

Kaip matome, stačiai įgimtosios teisės ir moraliniai dėsniai skiriasi labiausiai objektais: pirmųjų objektas — teisingumas, antrųjų — kiti įgimtosios teisės dėsniai.

3) Pirmykščiai ir antrykščiai. Pirmieji vadinasi tie, be kurių visuomenės tvarka negali išsilaikyti. Jų laikytis įgimtis absoliutiškai verčia. Antraisiais vadinasi tie, be kurių visuomenės tvarka gali išsilaikyti, tik ne visai gerai, tobulai. Jų laikytis įgimtis reikalauja taip pat, tik ne absoliutiškai. Pav., įgimtąja teise moterystė įsakyta poromis. Tik čia absoliutiškai tedraudžiama poliandrija (daugvyrystė), o poliginija (daugpatystė) ne absoliutiškai tesmerkiama. Nes dėl poliginijos moralinė visuomenės tvarka šiaip taip dar gali gyvuoti. Taigi, poliandrijos draudimas yra pirmykštės, o poliginijos — antrykštės įgimtosios teisės draudimas.

4) Absoliutiniai ir sąlyginiai, veizint į tai, ar visada veikia ar pareina nuo įvairių sąlygų, aplinkybių. Pirmųjų pavyzdys: garbink Sutvėrėją, nemeluok, negirtauk, nepaleistuvauk. Antrųjų pavyzdys — ką prižadėjai, padaryk. Vadinasi, pažadėjau galima ar nedraudžiama, tai turiu padaryti; pažadėjau negalima ar draudžiama, to manęs niekas negali priversti.

5) Teigiamieji ir neigiamieji, veizint į tai, ar kas įsakoma ar draudžiama daryti. Neigiamieji dėsniai absoliutiškai draudžia visus savaime bloguosius veiksmus. Pav., nepiktažodžiauk, nieko neskriausk, nemeluok ir t. t. Tie veiksmai visada yra blogi ir konsekventiškai visada draudžiami. Lotyniškai sakoma,

jog neigiamieji įgimtosios teisės dėsniai draudžią „semper et pro semper". Teigiamieji teliečia savaime geruosius veiksmus, pav., mylėk žmones ir t. t. Tie dėsniai ne tiek absoliutiškai teįsako. Jie įsako „semper et non pro semper". Nes tam tikrose aplinkybėse gali jų nesilaikyti. Pav., gerbti tėvai teįsakomi tam tikru metu, tam tikroj vietoj, o ne per kiauras dienas ir naktis.

6) Leidžiamieji ir įsakomieji. Pirmųjų objektai — tie savaime gerieji veiksmai, kurių nesilaikyti nėra savaime bloga, pav., galima turėti nuosavybė, turtas, tuoktis, pašvęsti visi darbai visuomenės gerovei. Antrųjų objektas — tie savaime gerieji veiksmai, kurių nesilaikyti yra savaime bloga.

Leidžiamieji dėsniai kartais gali virsti įsakomaisiais. Tai yra tada, kai kas reikalinga įsakytam dalykui įvykdyti. Pav., gydytojas turi gydyti žmones. Gydydamas visa turi atsargiai daryti. Atsargumas — savaime geras dalykas. Tik jo nesilaikyti, apskritai, nėra savaime bloga. Tą patį atsargumą pridėkime prie įsakytų dalykų, kur jo būtinai reikia, tuoj atsimaino spalva: iš leidžiamojo įsakymo jis pavirsta įsakomuoju.

7) Naikinamieji ir draudžiamieji. Pirmieji ne tik draudžia, bet dar naikina priešingą veiksmą, pav., tėvo ir dukters moterystė. Antrieji draudžia, tik priešingų veiksmų nenaikina, pav., padovanojai savo draugui kitam pažadėtą daiktą — nusidėjai ištikimumui, tik tavo dovana vis dėlto yra tikra.

VI.

Įgimtoji teisė turi daug savumų.

Vieni iš įgimtosios teisės savumų yra bendri pozityviniams įstatymams, kiti specialiniai. Paskutinieji yra šie: v i s u o t i n u m a s, v i e n o d u m a s, a i š k u m a s, n e a t š a u k i a m u m a s i r n e p a k e i č i a m u m a s.

1) Įgimtoji teisė yra visuotinė.

Yra įstatymų, kurie teliečia vieną kurią žmonių kląsę, pav., dvasiškius, aristokratus, darbininkus ir t. t. Tokie įstatymai vadinami l u o m i n i a i s. Provincijos įstatymai vadinami p r o v i n c i a l i n i a i s. Valstybių įstatymai vadinasi jų vardais, k. a. Rusijos, Vokietijos, Anglijos, Italijos įstatymai. Jie visatos atžvilgiu vis dėlto tėra t e r i t o r i a l i n i a i įstatymai. Sakau v i s a t o s a t ž v i l g i u, nes siauresne prasme, atskirų valstybių atžvilgiu, ir valstybių įstatymai galimi vadinti visuotiniais, jei visur ten turi galią. Yra ir tokių teisių, kurios turi galią visame pasauly, saisto visus žmones. Jos yra tikrai visuotinės, visuotinės tikrąja prasme. Įgimtoji teisė yra visuotinė tikrąja prasme. Nes ji glūdi pačioj žmogaus įgimty. Todėl įgimtosios teisės tėvynė turi būti taip plati, kiek tik žmogaus įgimtis siekia; yra ten, kur yra pats žmogus. Suriša mane įgimtoji teisė ne dėl to, kad aš lietuvis, lenkas, italas, vokietis, azijietis, afrikietis ar amerikonas, mokytas ar nemokytas, juristas ar poetas, turtingas ar beturtis, suriša dėl to, kad esu žmogus. Mums visiems žmonėms protas diktuoja: gera daryk, blogo venk.

2. Įgimtoji teisė yra v i e n o d a.

Visų pirma, įgimtoji teisė vadinasi vienoda dėl to, kad turi vienodą

subjektą — žmogų, vienodą tikslą — tą žmogų padaryti gerą, vieną skelbėją—sveiką protą. Be to, ir tai labiausiai, įgimtoji teisė teisingai vadinama vienoda dėl to, kad visus jos dėsnius galima sutraukti į vieną jau mums žinomą aksiomą: gera daryk, blogo venk. Konkretiškai kalbant, matome, jog visi žmonės vienaip jaučia įgimtosios teisės dėsnius, visos tautos vienaip išpažįsta jos svarbesnius principus. Tai plačiau paaiškės, gvildenant įgimtosios teisęs aiškumą.

3) Įgimtoji teisė yra aiški

Kiekvienas įstatymas turi buti aiškus: aiškiais žodžiais ir sakiniais išreikštas ir paskelbtas. Kitaip valdiniai jo nesupras. Čia kalbame ne apie tą bendrą visų įstatymų aiškumą. Įgimtoji teisė vadinasi aiški dėl to, kad jos įvairūs įsakymai lengviausiai proto sužinomi ir bendrųjų įsakymų joks žmogus negali nežinoti. Taip suprastas įstatymų aiškumas tik įgimtajai teisei tepridera. Iš tiesų, jokio įstatymo taip lengvai nesužinoma, kaip įgimtosios teisės dėsniai. Nes ją diktuoja pats protas ir klabina jų neužmiršti sąžinė. Tai aišku savaime. Kiek plačiau reikia pakalbėti apie antrąjį įgimtosios teisės aiškumo dalį — jos žinojimą.

Visi žmonės žino ir pažįsta įgimtąją teisę. Tik, žinoma, tai ne visi vienodai gerai ir aiškiai daro. Tai pareina nuo žmogaus išsilavinimo ir moralinės padėties.

Įgimtosios teisės žinojimo laipsnis galimas pažymėti pagal tris jos rūšis.

Pirmosios įgimtosios teisės dėsnių rūšies niekas negali nežinoti. Nes jie yra taip aiškūs, jog, rodos, durte duria kiekvienam į akis. Kiekvienas betarpiškai žino tas tiesas, kad tas pats daiktas negali būti ir nebūti, kad visas daiktas yra didesnis už jo dalį. Taip pat kiekvienas supranta, kad reikia gera daryti, blogo vengti, reikia protingai elgtis. Tai žino net visų nekultūriagiausi žmonės — žino visa žmonija.

Antrosios įgimtosios teisės dėsnių rūšies galima nežinoti tik trumpai. Nes jie yra artimi pirmosios rūšies dėsnių giminaičiai ir iš jų savaime plaukte išplaukia. Jei kartais vieno kito tos rūšies dėsnio ir nežinotumi, tai anas jų aiškumas tuoj ima kelti abejojimų. Abejoji — turi ieškoti tiesos. Ieškai tiesos — ją pamatysi, surasi. Be to, sąžinė nuolat šaukia ir budina žmogų iš snaudos. Tai taip pat patvirtina istorija ir etnografija. Jiedvi rodo, jog nebuvo ir nėra tokių tautų, žmonių, kurie nežinotų antrosios įgimtosios teisės dėsnių rūšies.

Buvo, tiesa, ir yra tokių atsitikimų, kad kartais kas nepripažino visų antrosios rūšies įgimtosios teisės dėsnių. Tik čia ne be pačių kaltės. Visų didžiausia šio nepripažinimo priežastis — bloga žmogaus valia. Ji galėjo pareiti nuo blogo ir neteisingo įsitikinimo ir t. t. Tą blogą valią maitino nedori darbai ir užgrūdė ilgas įprotis. Toks nežinojimas, kurs dygsta iš valios raišumo ir proto balso slopinimo, negali vadintis nekaltu.

Ką čia kalbėjome, paremsime faktais.

Pirmykštis tikėjimas — monotejizmas. Politejizmas ima skverbtis, žlugus etikai. Tik ir politejizmo sūnūs garbino Dievą, nors neprideramai, kartais net labai biauriai. Garbino — žinojo įgimtosios teisės įsakymą: garbink Sutvėrėją. Antra vėl, net ir sudarkytuose stabmeldžių prietaruose matome vieno Dievo ideją, kurią protas tarpiškai kėlė ir gaivino. Turėta daug dievų. Vieni iš jų vis dėlto buvo vyresni, kiti žemesni. Per tuos dievų

herarchijos laipsnius ir klases prieiname vieną asmenį, kuris visus kitus dievus valdė ir tvarkė. Vyriausias romėnų dievas — Jupiteris, graikų — Zeusas, rusų Perunas, lietuvių — Perkūnas. Be to, nerasime nei istorijoj nei šiaip jau kur kitur tokių tautų, kurios neturėtų jokios etikos. Kartais, tiesa, matome joj daug tamsių taškų, debesų, biaurių, įgimtajai teisei priešingų darbų. Tik tai kilo ne iš kalbamosios teisės nežinojimo. Tai gimė iš blogo jos supratimo, neteisingo aiškinimo. Pav., įgimtoji teisė įsako mylėti savo tėvus. Tuo tarpu yra tokių tautų, kurios užmušinėja savo gimdytojus. Paviršutiniškai žiūrint, atrodo, kad nežinoma įgimtosios teisės. Tik čia ne nežinojimas eina veiksniu. Juo eina prietaringas įsivaizdavimas, dorovės iliuzijos, religijos puvėsys. Tai mažne visada galima pasakyti. Pav., Viti salos gyventojai tiki, kad kelias į amžinąjį gyvenimą esąs sunkus ir pavojingas, ir kiekvienas nueinąs ten mirimo amžiaus. Iš to įsivaizdavimo kilo jų troškimas atsisveikinti su žemele, dar neragavus senatvės taurės. Net jei mato jėgų barometrą krintant, pats meldžia kito užgesinti jo gyvybės žvakelę — maloniau amžinai būti jaunam, nekaip sukumpusiam seniui. Panašus įprotis viešpatauja Sudan'e, Kordofan'e, Naujuose Hebriduose, N. Kaledonijoj, Australijoj, Melanezijoj, hotentuotose, koriakuose, čukčuose ir kamčadaluose[1]. Kai kurios S. Amerikos tautos tokius šposus net vadina tam tikru terminu, būtent „orą permainyti". Arba vėl, įgimtąja teise draudžiama meluoti, vogti ir t. t. O kartais štai išimtis. Kas čia yra? Imama galvoti, kad kartais savaime blogą melagystę ar vagystę galinčios pateisinti kai kurios aplinkybės, priežastys, k. a., nauda. Čia dar paspiria blogi palinkimai. Tai vienas, kitas, trečias, dešimtas padarė—kokia čia bėra nešlovė ar kaip kitaip ją pavadinsime. Tai įprotis. Kas nežino žydų pseudo — filosofijos: Visų „gojų" turtai esą žydų nuosavybė. Todėl iš „gojaus" galima esą vogti ir t. t., kad tik nenutvertų ir nebūtų nešlovės.[1]) Tik tokių klaidų priežastis yra ne įgimtosios teisės įsakymų nežinojimas. Ja eina fiktyviškas dalykas.

Trečiosios įgimtosios teisės dėsnių rūšies gali kas nežinoti be jokios savo kaltės ir ilgai. Čia net mokslininkai kartais ginčijasi. Ką bekalbėsi apie nemokytuosius žmones. Nes šie dėsniai yra smulkios įgimtosios teisės išvados, kurias temdo žmogaus proto silpnumas, įvairūs palinkimai ir aplinkybės.

4) Įgimtoji teisė yra neatšaukiama ir nepakeičiama.

Dvejopa įstatymų atmaina žinoma, būtent netikrąja ir tikrąja prasme. Pirmoji yra tada, kai prie įstatymo pridedama, įstatymas papildomas, paaiškinimas. Pirmojo įstatymo nepaliečiama. Tokia atmaina nėra svetima įgimtajai teisei. Nes įgimtoji teisė dažnai bendrai tekalba. Pav., sako, jog reikia mokėti mokesčiai, reikia bausti už nusikaltimus. Neaptartos smulkmenos — mokesčių ar bausmės kiekis ir kokis. Ko įgimtoji teisė nedasako, tai papildo valstybės ir Bažnyčios įstatymai. Aišku, kad čia įgimtosios teisės neatšaukiama, nepakeičiama.

Antroji įstatymo atmaina yra tada, kai įstatymas tikrai visai ar bent iš dalies atšaukiamas ar pakeičiamas, nuo jo dispensuojama.

---

1) Dr. Platz, Czlowiek, 1892.
2) Лютостанскій, Талмудъ и евреи, III; Czacki, Rosprava o żydach.

Įstatymai gali pasibaigti savaime ir gali juos kas atšaukti.

Savaime gali baigtis lyg savaime ir visai savaime.

Lyg savaime baigiasi laikiniai įstatymai, praslinkus terminui. Kiekvienas įstatymas turi būti protingas. Kitaip jis pseudo-įstatymas. Ta sąlyga yra esminė. Trūkstant jos, ne tik galima tokio įstatymo nesilaikyti, bet dažnai dar nuodėmė būtų jo klausyti. Pav., Rusijos valdžia 1864 m. uždraudė lietuvių spaudą. Beprotystė! Ir mes būtume buvę bepročiai, jei būtume šventai klausę! Todėl ir varėme iš Prūsų knygas. Net bizūnas negalėjo nieko padaryti. Tokie neprotingi įstatymai yra jokie įstatymai nuo pat pirmųjų savo dienų. Tai vienas kalbamojo įstatymo baigimosi tipas.

Atsitinka ir taip, kad tikras ir geras įstatymas ilgainiui nustoja savo pamato visiems ir jo laikytis būtų nedora, neteisinga, kenksminga ir bent nenaudinga. Tada įstatymas tarsi pats išnyksta, baigiasi. Pav., per neteisingą maištą valdžia užgina laikyti ginklus. Teisinga. Bet išdykėliai taip įdūksta, jog ima piliečius skriausti. Valdžia nebegali jų suvaldyti. Tada tas įstatymas jau pasidaro neteisingas ir neprotingas — nebeklausytina valdžios draudimo. Tai antras tipas, kaip įstatymai visai savaime baigiasi.

Iš lauko įstatymas baigiasi tada, kai kompeteninga valdžia jį iš dalies ar visai atšaukia ar nuo jo dispensuoja. Pavyzdžių nereikia.

Įgimtoji teisė negali baigtis nei savaime nei iš lauko.

Įgimtoji teisė negali baigtis savaime. Nes ji yra esminė žmogaus įgimties dalis. Įgimtis yra patvari. Taigi ir įgimtoji teisė turi būti tokia pat, negali pakitėti.

Toliau, įgimtąją teisę diktuoja sveikas protas. Niekada negali būti, kad kas, sekdamas sveiką protą, būtų laikomas neprotingai darančiu. Tai būtų atviriausias prieštaravimas. Taip nėra — negali būti, kad įgimtoji teisė savaime baigtųsi. Dar toliau, įgimtoji teisė draudžia savaime bloga dėl to, kad tai yra savaime bloga, ir įsako tą savaime gera, kurs apleisti būtų savaime bloga. Negali būti, kad savaime bloga galėtų liautis buvę savaime bloga ir pasidarytų gera, ir atbulai, savaime gera pasidarytų bloga. Taigi, įgimtoji teisė niekada negali pasidaryti neprotinga, nedora, neteisinga ar kenksminga — negali savaime baigtis.

Įgimtoji teisė negali baigtis iš lauko, t. y. kas kitas negali jos atšaukti ar pakeisti.

Įstatymus atšaukti ar pakeisti tegali kompetentingas įstatymų leidėjas. Pasaulinius įstatymus atšaukia, pakeičia pasaulinė valdžia, bažnytinius – bažnytinė. Įgimtoji teisė nepridera, nepriklauso nei vienos nei antros. Ji turi atskirą savo sferą. Taigi jos paliesti negali jokia valdžia. Be to, įgimtoji teisė, kaip pamatysime žemiau, yra visų pasaulinių įstatymų pamatas. Net pati pasaulinė valdžia ant jos stovi pastatyta. Jei pasaulinė valdžia galėtų ką išimti iš to pamato, tai pati sugriūtų. Negali taip pat bažnytinė valdžia paliesti įgimtosios teisės: ji yra būtina šios srities įstatymų sąlyga.

Pats Dievas negali atšaukti ar pakeisti įgimtosios teisės. Nes Jis švenčiausias ir teisingiausias. Švenčiausias—negali norėti ir leisti daryti tai, kas savaime bloga. Teisingiausias—negali leisti griauti savo pasaulio tvarkos.

Gal kas pasakyti, jog Aukščiausias galįs padaryti tai, kad savaime bloga liautųsi buvę bloga: Jis yra visų galingiausias. Atsakymas trumpas. Tai būtų sofizmas, lygus šiam: jei Dievas yra visagalis, tai tesutveria tokį akmenį, kurio pats nepakeltų. Sofizmas — neargumentas. Nepakeičiama matematikos tiesa: du kartu po du — keturi. Nepakeičiamos ir amžinos geometrijos aksiomos: visa yra daugiau už jo dalį. Lygu, neatšaukiamos, nepakeičiamos ir amžinos yra praktikinės tiesos: piktažodžiauti, vogti, žmogus užmušti ir t. t. yra savaime bloga.

Jei nė Aukščiausias negali pakeisti įgimtosios teisės, tai ką bekalbėsi apie žmonių manymus, mokslus. Auklėjimas—stipriausias magnetizmas. Bet kurį jo toną imsime, visada turėsime grįžti prie įgimties akordų harmonijos, ir niekaip negalėsime nukrypti nuo dominantos. Visa tai patvirtina praktika.

Atkreiptina akis į tai, kad vieni iš veiksmų visada yra savaime blogi. Juos įgimtoji teisė visada draudžia. Kiti veiksmai tepasidaro blogi tam tikruose aplinkybėse, sąlygose. Tada jie ir tedraudžiami įgimtąja teise. Tik kalbamosios draudžiamos ar leidžiamos aplinkybės ir sąlygos dėl trumpumo ne visada išreiškiamos. Pasakoma apskritai ir jos savaime numanomos. Pav., pasakyta: „Neužmušk“. Tai reiškia, jog draudžiama neteisingai užmušti nekaltas žmogus. Teisingai užmušti vis dėlto nedraudžiama. Be kitko, galima užmušti piktadarys, kurs užpuola žmogaus gyvybę ar turtą, jei kito atsigynimo būdo nebėra. Arba vėl sakoma: „Atiduok, kas kam pridera“. Vadinasi, tai daryk, jei kitaip nereikalauja artimo meilė ar nebus iš to trečiojo teisės pamynimo po kojų. Juk negali atiduoti bepročiui jo kardo ar skustuvo — gali jis pasipiauti. Viso šio dalyko išvada ta, kad praleistosios formulės nereiškia įgimtosios teisės pakeitimą ir t. t.

Dar pasakysime tai, kad gali pakitėti įgimtosios teisės medžiaga arba objektas. Pav., sugrąžinta 100 litų skolos. Pirma jis buvo svetimas, o dabar savas.

Įstatymo ar teisės objekto pakitėjimas vis dėlto nėra pačio įstatymo ar teisės pakitėjimas.

Ar galima dispensuoti nuo įgimtosios teisės?

Dvejopa yra dispensa, būtent, tikrąja ir platesne prasme. Pirmoji yra tada, kai kompetentingas vyresnysis atleidžia ką nuo priedermės laikytis įstatymo. Įstatymas pasilieka. Pasilieka net jo materija. Visi kiti tebeturi laikytis įstatymo. Antra yra tada, kai pakeičiamas įstatymo objektas. Negalima dispensuoti tikrąja prasme nuo įgimtosios teisės. Nes šiai dispensai reikia tokios pat galios, kokios reikia dispensuojamai teisei atšaukti ar pakeisti. Negalima įgimtosios teisės atšaukti ar pakeisti. Tuo pačiu negalima nuo jos dispensuoti. Gali įvykti įgimtosios teisės dispensa platesne prasme. Pakeitei objektą, pav., dovanojai knygą, ar šalys susitarusios atšaukė bilateralinę sutartį — ir atkrinta tam tikros teisės.

Įgimtosios teisės neatšaukiamumą ir nepakeičiamumą labai charakteringai išreiškė Cicero: „To įstatymo (sako jis) draudžiama ir negalima nei visai atšaukti nei nė trupučiuko pakeisti. Negali nuo jo mūsų atleisti nei senatas nei tauta... Visas tautas valdė vienas, amžinas ir nepakeičiamas įstatymas“ [1]).

[1]) Fragmenta de Republica, III: „Huic legi nec abrogari fas est neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus... Et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebat“.

Prie tų žodžių tepridėkime tai, kad įgimtoji teisė niekada neišdils iš žmonių širdies, tik žydės, klestės ir savo vaisiais laikys pasaulį.

VII.

1. Įgimtosios teisės pasyvus subjektas yra visi žmonės, visos tautos, visos valstybės. Tai matome iš jos buvimo įrodymų. Prie to maža bereikia pridėti. Viena, įgimtosios teisės žmogaus įgimties esencijos dalelė, saisto kiekvieną žmogų tolei, kolei jis tebėra žmogus. Antra, žmogus savo tikslą pasiekti tegali, eidamas tam tikrais keliais. Įgimtoji teisė yra anų kelių rodyklė. Taigi kiekvienas žmogus turi klausyti įgimtosios teisės. Turi jos klausyti — esi jos valdinys, esi pasyvus subjektas.

Žmogus gimsta — jau turi įgimtąją teisę. Ne be reikalo pati teisė vadinama įgimta. Čia gimimą suprantame kuo plačiausiai, t. y. net žmogaus užsimezgimą.

Įgimtosios teisės viešpatavimas tesibaigia su paskučiausiu žmogaus kvėptelėjimu, paskučiausiu širdies suplasnojimu.

2. Įgimtosios teisės skelbėjas yra protas. Kolei žmogus neturi proto, įgimtoji teisė guli jame, lyg letarge. Protas pradeda busti — ima būdinti įgimtąją teisę, ir juo aukščiau jis pakyla, daugiau išsilavina, juo aiškiau ir plačiau supranta ir garsiau skelbia aną teisę.

Be to, protas yra įgimtosios teisės diktatorius. Diktuoja jis įgimtosios teisės įsakymus, neveizėdamas ar saulė mums šviečia ar dangus aptemęs. Stato juos prieš žiedais apsikaišiusį jaunikaitį ir jau pražilusį senelį. Žinoma, jei žmogus nustoja proto, tada įgimtoji teisė vėl pasineria letarge.

Protas yra labai tinkamas įgimtosios teisės skelbėjas. Nes jis yra tiesos pažinimo sielos galia. Jis įvertina buitį ir gyvenimą pagal išvidinę daiktų vertę. Jis išknebinėja kiekvieną daikto dalelę ir visus savumus, atsižvelgdamas į paskučiausias priežastis, ir paskum tik taikina dalyką konkretiškam elgimuisi. Protas yra visuotinis, vienaip veikia, vienokius įrankius vartoja, vienaip sprendžia dalyką.

Kalbamųjų proto pareigų negali užimti ar atlikti nei žmogaus valia nei joks jausmas. To dalyko padaryti negali pirmoji, nes ji palinkusi yra į blogą. Negali antrieji, nes neturi precizijos ir tiesos kriterijo. Todėl negali padaryti žmogaus elgimosi normų. Be to, jausmai nuolat kaitaliojasi ir pareina nuo žmogaus būdo savumų. Todėl negali sustatyti visuotinių ir patvarių elgimosi taisyklių — taisyklių įgimtosios teisės. Daugiausia žmogaus jausmai gali duoti proto sprendimams spalvos ir padėti juos įvykdyti.

3. Kiekvienas žmogus turi priedermę klausyti įgimtosios teisės. Tai mes jauste jaučiame. Jei nebūtų priedermės klausyti, tai įgimtoji teisė tebūtų patarimas.

4. Visi sutinka, jog reikia klausyti įgimtosios teisės. Tik kas yra įgimtosios teisės ir jos priedermės autorius?

Sakysi, jog įgimtoji teisė įgimta: nebereikia kalbėti apie jos autorių. Įgimtoji teisė, tiesa, įgimta. Tik ir įgimtieji dalykai negali būti be pradžios, be padarančiosios priežasties. Tokios pradžios, priežasties ir ieškome — ieškome, kas įpynė įgimtąją teisę su visais jos ryšiais į mūsų įgimtį.

Įgimtosios teisės autorius arba leidėjas yra gamtos ir žmogaus Sutvėrėjas, Dievas.

Jei kalbėsime apie įgimtosios teisės priedermės autorių, tai reikia skirti formalinis ir fundamentalinis įstatymo ar teisės priedermės elementai.

Kiekvieno įstatymo ar teisės priedermė turi du elementus, būtent, formalinį ir fundamentalinį. Imkime pasaulinius įstatymus. Juos leidžia valstybės. Valdžios valia — formalinis pasaulinių įstatymų priedermės elementas. Pasaulinių įstatymų tikslas — visuomenės gerovė. Tai pasaulinių įstatymų priedermės fundamentalinis elementas. Taigi, į klausimą, iš kur kyla priedermė klausyti valstybės įstatymų, atsakome: formališkai iš valstybės valdžios, fundamentališkai iš visuomenės gerovės. Turiu laikytis valstybės įstatymų dėl to, kad juos įsako teisi valdžia visuomenės gerovei.

Įgimtoji teisė taip pat turi turėti du priedermės elementus, būtent, formalinį ir fundamentalinį.

Fundamentalinės įgimtosios teisės priedermės elementas — žmogaus laimė. Nes laimė — žmogaus tikslas. Žmogus ne gyvulys. Jis turi protą ir laisvą valią. Todėl, negali drauge su neprotingais daiktais siekti savą tikslą akla jėga, instinktu, įgimtais palinkimais. Kas daryti? Kas privers žmogų eiti tikslo keliais? Tai gali padaryti kurs išorinis veiksnys ar pats noras pasiekti laimę. Tik ne vieta žmoguj išorinėms prievartoms, fizinėms jėgoms: jis turi laisvą valią, kurios negali paliesti išorinės prievartos. Taigi belieka antrosios rūšies paskatinimas eiti paskirtu keliu, t. y. hipotetiška prievarta: nori pasiekti tikslą, tai elkis taip ir taip.

Žmogaus tikslas yra ne tiek laikinis, kiek amžinas, į kurį visa turi būti atkreipta. O amžinasis tikslas nepareina nuo žmogaus. Kitaip užtektų mums jo nebenorėti — nebebūtų priedermės jį siekti. Arba visada jaučiame aną priedermę ant savo pečių.

Iš viso tai, kas pasakyta, aišku, kad iš tiesų fundamentalinis įgimtosios teisės priedermės šaltinis yra žmogaus tikslas ar laimė.

Fundamentalinė įgimtosios teisės priedermė išteka iš pačios įgimties reikalavimo. Tik dar tai ne priedermės autorius. Tai tėra pamatas, kodėl tikrasis įgimtosios teisės autorius ją išleido ir užkrovė žmogui.

Tikrasis arba formalinis įgimtosios teisės priedermės autorius yra pačios teisės autorius.

Tą dalyką, kad įgimtosios teisės ir jos priedermės autorius yra Dievas, įrodo jau tai, jog įgimtoji teisė liečia net visai išvidinius žmogaus veiksmus. Jie yra uždengti nuo žmogaus akių, žmonių įstaigų ir tribunolų. Šį slaptąjį pasaulį težino vienas Dievas. Toliau, įgimtoji teisė įsako sau pašvęsti visa, net pačią gyvybę. Tai herojiški veiksmai. Herojiškus darbus visiems įsakyti tegali Aukščiausias. Dar toliau, įgimtoji teisė liečia, laiko savo rankose visą žmoniją. Net karaliai ir vyriausi pasaulio valdovai nėra išimtis. Net absoliutiniai monarchai ir diktatoriai jaučia, jog juos varžo įgimtoji teisė, ir bent savy turi jai nusilenkti. Tai rodo, kad įgimtąją teisę išleido tas, kurs yra vyriausias visų valdytojas, t. y. Dievas.

Dievas sutvėrė visą dvasinį, moralį ir materialinį pasaulį. Taigi sutvėrė ir drauge paskyrė kiekvienam daiktui tikslą, prasmę ir kelius, kuriais reikia eiti. O kelią į žmogaus tikslą, arba laimę šiaip ištiesė: vienus iš veiksmų nutarė esant savaime blogus ir uždraudė, o kitus esant savaime ge-

rus ir įsakė. Geraisiais lipama prie laimės, blogaisiais nuo jos tolstama. Vienas kelias yra savaime blogas dėl to, kad eina nuo tikslo; antrasis savaime geras, nes veda į laimę. Prie savo tikslo, savo laimės turi eiti kiekvienas žmogus. Todėl jam ir paskirtas tikslas. Be to, Dievas įsakė eiti gerais keliais ne hipotetiškai, lyg būtų žmogui pasakyta: „Aš tave padarysiu laimingą, jei tu dorai gyvensi. Tik man nesvarbu, ar taip darysi ar ne“. Ne; kategoriškai įsakyta tinkamai gyventi: neužmušk, nevok ir t. t. Priešingai darantiems grasinama bausme.

Pasauly tur būti nėra to daikto, kurio niekas nebūtų neigęs. Net materijos ekzistenciją kai kas neigia: sako, jog nieko nesą, tik mes įsivaizduoją daiktų buvimą. Todėl nenuostabu, kad ne visi Dievą nori laikyti tikruoju įgimtosios teisės ir jos priedermės autorium. Na, ir klaidžiojama netiesos labirinte. Labiausiai išsiplatinusios yra racionalizmo ir empirizmo klaidos.

Racionalizmui teatstovauja E. Kantas. Jis neneigia Dievo buvimo. Tik Jam neduoda vietos įgimtojoj teisėj.

Pasak Kanto, moralinis įstatymas, kurį mes vadiname įgimtąja teise, išplaukiąs iš praktiško, visai formališko ir visuotinio proto balso, lyg vienintelio šaltinio, visiško principo. Proto dėsniai vadinami visai formališkais. Jie savaime, ne dėl medžiagos, dėl formos (vien kad esą proto balsas) turį valią apręžiantį motyvą. Proto įstatymas esąs absoliutiškas (unbedingt) ir savaime visai gerbtinas, prieš jo balsą turįs drebėti kiekvienas nusikaltėlis. Jis pasireiškiąs kategoriško imperatyvo forma (todėl ir vadinąsis kategoriškas imperatyvas). Protinga valia esanti nomotetiška arba autonomiška, t. y. teklausanti savo išleistojo įstatymo. Toj valios autonomijoj gulįs jos vertumas ir laisvė ir ji esanti vienintelis visų moralinių įstatymų principas. Toki visai racionališka žmogaus valia dėl savo visai formališko ir visuotinio principo reikią vadinti tikrai visuotiniu įstatymų leidėju. [1])

Prie tos gana painios Kanto teorijos daug ko prideda kiti racionalistai. Be kitko, atejistai ir pantejistai sako, jog Dievas visai negalįs surišti žmogaus valios. Čia sutvėrimai nepriklauso Dievo. Dar kiti racionalistai pripažįsta, jog Dievas turįs tokią valdžią ne savaime, tik iš žmogaus proto, žmogui leidus. Čia Dievas priklauso sutvėrimų.

Nerasi turi būti tokios teorijos, kuri neturėtų nė šešėlio tiesos. Racionalizmo tiesa, jog jis pripažįsta įgimtąją teisę. Tik antroji racionalizmo įgimtosios teisės dalis, būtent, proto autonomija, griežtai prieštarauja sveikai filosofijai.

Visų pirma, proto autonomija prieštarauja visos dorovės priedermės tikrajai sąvokai ir esminiam jos tikslui. Nes priedermė uždeda žmogui moralinius pančius. Jos esminis tikslas yra teisingai tvarkyti žmogaus veiksmai. To nė Kantas savo principais negali neigti. Tik, ar žmogaus protas gali visa teisingai sutvarkyti? Teisingai tvarkyti žmogaus veiksmus gali tik tas, kas jį patį padarė, paskyrė jam tikslą ir, niekieno nepriklausydamas, planingai gali vesti kiekvieną į savo paskyrimą, — užmauna moralinį apynasrį ir veda. To negali padaryti žmogaus protas. Nes jis

1) Kritik der reinen Vernuft, 1788; Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785.

pats yra sutvertas, priklauso savo Sutvėrėjo. Jis daug priklauso net kintamos medžiagos.

Antra, proto autonomija paremta neteisingu matu: žmogus, protinga ir laisva esybė, esąs pats sau tikslas (Selbstzweck). Tai ne tiesa. Pats savaime tegali turėti savo tikslą tik tas, kas yra nesutvertas. Toks tėra Dievas. Kas yra padirbtas, sutvertas, tam yra jo tvėrėjo paskirtas tikslas. Mašinos, telegrafai, muzikos instrumentai, trobesiai gavo tikslą iš savo meisterio. Pasakyti, jog jie savaime turį tikslą, būtų tik nesąmonė. Žmogus taip pat neatsirado pats savaime, yra sutvertas. Jo dalis, protas, taip pat sutvertas daiktas. Taigi nei žmogus nei jo protas negali savaime patys turėti tikslo. Žmogui tikslą davė Sutvėrėjas. Jis ir diriguoja visą žmogų pagal savo įstatymus.

Trečia, neteisingas pagrindas—neteisingos išvados. Nes tvirtinama, jog protas pats savaime turįs teisę, valdžią ir galią surišti žmogaus valią. Tuo tarpu žinome, kad tai padaryti tegali tas, kas savaime turi teisę žmogui paskirti tikslą ir gali sėkmingai vesti jį prie to tikslo. Tų savumų negali turėti protas — pats savaime ekzistuoja.

Dar atsiminkime tai, kad protas be valios negali pagaminti jokio valią rišančio įstatymo. Nes protas sako, kas naudinga ar kenksminga, o valia tai priima ar atmeta. Vieno proto veikimas tėra mintis. Jo postulatai tebus patarimai, ne priedermė. Proto išvados savaime neturi valios sutikimo — negali savaime būti valios įstatymai.

Be to, Kantas žmogaus valią ir protą suliej a į viena. Jis valią vadina praktišku protu, valia esanti pati sau įstatymų leidėja. Tuo pat vadina jis ir protą.[1])

Ketvirta, Kanto mokslas turi prieštaravimų. Be kitko, Kantas praktišką protą arba protingą valią vadina kategoriškai nomotetiška. Vadinasi, protinga valia nieko viršesnio už save neturi. Iš antros pusės, ji turi būti valdinė, kuri dažnai net visai pakelia maištą prieš savo įstatymus. Absoliutiškai nori ir kartu nenori, prieštarauja, neklauso savo noro, savo įstatymo. Viena klaida: tas pats asmuo laikomas vyresniuoju ir kartu valdiniu. Tai yra abstraktiškai ir konkretiškai negalima. Nes žmogus teturi vieną asmenišką ir reališką valią, kurią niekas nepadalins į dvi dalis, būtent, nomotetišką ir valdinę. Antra klaida, arba geriaus išsireiškiant, prieštaravimas: jei kas absoliutiškai ko nori, tai niekaip nebegali to daikto nenorėti. Kantui tai galima.

Kanto mokslas pakelia žmogaus protą į absoliutą. Nes proto balsas pats savaime ir dėl savęs negalįs būti aprėžtas, negalįs kieno kito klausyti. Tuo tarpu tą patį žmogaus protą vadina jis sutvertu. Išvada ta, kad protas yra lyg aprėžtas ir neabsoliutiškas. Tai vėl naujas Kanto prieštaravimas.

Penkta, Kanto mokslas veda prie fatalizmo ir pantejizmo. Veda prie fatalizmo, nes tvirtina, jog absoliutiškai reikią klausyti žmogaus proto įstatymų: kito nieko nereikia klausyti, tik proto. Tuo net pats Sutvėrėjas nustumiamas į šalį. Veda prie pantejizmo, nes toks absoliutiškas ir neribotas protas reiktų vadinti ne kitkuo, tik Dievu.

---

1) Taip Kantas daro dėl to, kad kitaip negali suprasti valios laisvės, visiškos autonomijos.

Taigi, Kanto įgimtosios teisės teorija visai yra iliuzija, nesąmonė, absurdas.

Kantas ir jo sekėjai stengiasi įgimtosios teisės priedermę išvesti a priori iš proto įgimties. Todėl tą aiškinimą vadiname racionalistišku. Visai priešinga jam yra kita mūsų laikų srovė, kuri stengiasi įgimtąją priedermę išaiškinti empirizmo keliu. Ji nori mums istoriškai išaiškinti, kaip be Aukščiausio palaipsniui atsiradusi ir išaugusi įgimtosios priedermės sąmonė.

Empirizmo etikos vadas yra J. Bentham. Jis priedermę išveda iš naudos. Reikią vengti vienų dalykų dėl to, kad jie padarą daugiau skausmo, nekaip naudos; reikia ieškoti tai, kas naudingiau[1]).

H. Spencer Bentham'o teorijos turinį vadina išvidine morališkumo priežasčia ir prideda dar išorinių priežasčių: visuomenės, valstybės ir religinės bausmės baimę. Pirmutinę visuomenės evoliucijos periodą žmogus daug ko saugojęsis, bijodamasi savo tautiečiu pykčio ar skriaudos. Paskum jis imąs bijotis vyresniųjų ir religijos įstaigų.[2])

G. Gižycki sako, jog žmogus pirmiau susivaldydavęs iš baimės kitų bausmės. Paskum supratęs etikos naudą ir pats ėmęs sau leisti įstatymus. Jei ką gera žmogus padaręs, tai jautęs pasitenkinimą; jei bloga — sąžinės išmėtinėjimą. Tas jausmas esąs paskutinis visos dorovės pagrindas.[3])

Dar daug yra įvairių nuomonių. Tik svarbiausios yra ką tik kalbėtosios. Kas apie jas pasakyti?

Negalima išvesti įgimtosios teisės priedermės iš pasaulinės naudos ir baimės blogo. Tai galima būtų sakyti tik tada, jei žmogus būtų priverstas būtinai siekti visų aukščiausį pasaulinės laimės laipsnį. Tokios prievartos nėra. Aš galiu tos laimės ieškoti, galiu ne. Esu pats savęs viešpats. Pačią pasaulinę laimę kaip noriu, taip galiu suprasti. — Įgimtoji teisė daug sunkumų uždeda. Jei jos nebūtų, atrodo, daug laimingesnis kartais galėčiau būti. Pav., ar nenaudinga būtų vogti, sukčiauti. Galėtų kas pasakyti, jog taip daryti esą neprotinga, neestetiška, bet niekas neturėtų teisės prikaišioti, jog taip daryti aš negalįs.

Jei visuomenė ar valdžia spirtų ką daryti, tai ir tada ne visada turime jos klausyti. Klausome, jei tai įsakyti turi teisę. Pasaulinė valdžia tegali įsakyti tai, ką įgimtoji teisė liepia ar leidžia. Taigi ji pati remiasi įgimtąja teise, ir iš jos semia visą savo jėgą. Todėl nieku gyvu pasaulinė valdžia negali būti tų įstatymų formalinis autorius. — Juk ant žemės dar nebuvo valstybių, jau buvo įgimtoji teisė. Todėl nenuostabu, kad karaliai ir politikos valdovai seniau mažne visada būdavo tik teisėjai ir teisėjais vadinami. Gali ką jėga priversti. Bet tada niekas nesakys, jog taip turįs daryti. Pav., plėšimų buvo, yra ir bus. Kodėl iš baimės jų nekilo dėsnio: užpuolikui visa atiduok.

Bausmės, tiesa, gali kiek sulaikyti žmogų nuo blogo. Tik vis dėlto negali jį padaryti gerą. Baudžiami nusikaltėliai. Ar jie išnaikinami, ar padaromi dorovingi, dori? Jų kaip yra taip yra ir kasdien vis gausėja.

---

[1]) Introduction to the princ pe of morals and legislation, 1789.

[2]) Sl. M. Nowodworski, Encyklopedja koscielna, 1873, II: N. Beutham Jeremjasz 183.; Jodl Geschichte de Ethik. II 437.

[3]) Tatsachen der Ethik, 1882.

Antra vėl, kas, bijodamas bausmės ko vengia, tas dar nėra visai geras. Ir vagys dažnai nevagia vien dėl to, kad mato galėsiant jį sučiupti. Ar jis tada bus doras? Tas yra doras, kas dorais sumetimais daro gera ir vengia blogo.

Tą dalyką, kad iš baimės negalima išvesti įgimtosios teisės, matome dar iš to, jog įgimtąja te se įsakoma daug tokių dalykų, kurie yra uždengti nuo žmonių akių. Jei empiristų būtų tiesa, tai būtum taip įsitikrinę: jei kas mato, tai nedaryk blogo; jei niekas tavęs nenutvers, tai visa galima — esi „laisvas". Pagaliau, nesi kiškis: ko tau bijotis blogo vardo ar nemalonumo.

Taip pat negalima įgimtosios teisės priedermės išvesti iš jausmų. Tai būtų priedermės sumaišymas su jos apsireiškimu arba padariniu. Priedermė yra visada, nors jos jautimas sumažėja ar padidėja. Jei priedermė būtų tas pat, kas ir jos jautimas, tai jos sulaužymas sukeltų tik nepasitenkinimą. Mano dalykas, ar aš noriu ar nenoriu nepasitenkinimo. Tai mano valios negali surišti, supančioti.

Empiristai teišaiškina įgimtosios teisės amžinumą ir visuotinumą; teišaiškina sąžinės teisiantį ir baudžiantį balsą.

Aklas atsitikimas negalėjo anų dalykų išdaiginti. Jie vieni verčia pripažinti esminį, vienokį, įgimtą moralinį pamatą — Aukščiausį, kurs į žmogaus įgimtį įskiepijo moralinį savumą.

Nėra ko čia ilgiau apsistoti prie empiristų įgimtosios teisės priedermės autoriaus aiškinimų. Užteks paminėjus tai, kad jų teorija neturi tikro argumento ir remiasi neįrodytais sąprotavimais. Todėl ji negali turėti vertės.

Taigi, kaip bežiūresime, visada matysime, kad formalinis įgimtosios teisės ir jos priedermės autorius negali būti niekas kitas, kaip Dievas.

VIII.

1. Neužtenka išleisti įstatymas. Dar reikia pasirūpinti, kad jo laikytųsi valdiniai. Tai asekuruoja įstatymo sankcija. Sankcija yra įstatymų tvirtovė, priedermės užtarytoja.

Objektyviškai sankcija vadinasi įstatymo leidėjo dekretas, kuriuo nutariamas atlyginimas už įstatymų laikymąsi ar bausmė už jų nesilaikymą.

Subjektyviškai sankcija vadinasi pats kalbamasis atlyginimas ir bausmė.

Sankcija skirstoma užtektina ir neužtektina. Užtektina yra ta, kuri sėkmingai gali priversti valdinį laikytis įstatymo. Atbulai, vadinasi neužtektina.

Užtektina sankcija gali būti absoliutiškai ir relatyviškai užtektina, veizint į tai, ar ji yra visiems valdiniams užtektina ar tik kai kuriems.

Užtektina įgimtosios teisės sankcija yra ta, kuri gali priversti visus žmones visur ir visada laikytis tos teisės.

Sankcija turi buti teisinga, t. y. bausmė negali buti didesnė už nusikaltimą, o nuopelnas mažesnis, nekaip užsitarnavimas. Teisinga sankcija vadinasi tobula, neteisinga netobula.

2. Kiekvienas įstatymas turi sankciją. Pasaulinių įstatymų sankcija

—pinigų bausmės, kalėjimai, ištrėmimai ir t. t. Bažnytinių įstatymų sankcija — ekskomunika, interdiktas ir t.t. Įgimtoji teisė taip pat negali atsilikti be savo sankcijų. Įgimtoji teisė reikalauja visa pašvęsti, atiduoti. Todėl ji turi turėti tinkamą užmokestį už mūsų darbus ir bausmę už neklausymą.

Be to, įgimtosios teisės uždavinys yra labai svarbus: žmogaus tvarka. Be įgimtosios teisės negalima būtų nei individuališkai nei sociališkai gyvuoti. Kas padės įgimtajai teisei pasiekti savo tikslą? Čia nieko kito neberasi, kaip sankciją.

3. Fizinė įgimtosios teisės sankcija varžytų laisvą žmogaus valią. Ji tegali būti moralinė, butent, nuopelnas ir šiaipjau bausmė.

Įgimtosios .teisės sankcija turi būti užtektina. Kitaip ji neturėtų tikslo.

Įgimtosios teisės sankcija turi būti tobula; nes jei čia nerasime teisingumo, kame jos bejieškoti.

Įgimtosios teisės sankcijos netoli tereikia ieškoti, ją randame ant kiekvieno žingsnio. Klausai priedermės—esi ramus, linksmas. To nepadarei—nuliūsi, suniurksi, sąžinė tave draskys ir krims kiauras dienas ir naktis. Net sapnuose jausi, kad tave graužia kažkoks kirminas. Patys proto gabumai vysta nuo palaido gyvenimo. Nes žmogus, virtęs savo geidulių nelaisviu, apmiršta. Tai iš esmės yra susiję su įgimtąja teise.

Be to, gero darymas tvirtina galias, palaiko sveikatą, gydo ligas, ilgina amžių. Gyveni nedorai—ardai savo kūną, trumpini gyvenimą. Kas greičiau gauna galą, jei ne girtuokliai, vagys, plėšikai, paleistuviai ir t. t. Tai natūrališkai išplaukia iš įgimtosios teisės.

Galop, gerą žmogų visi gerbia, myli, juo pasitiki. Blogą—visi neapkenčia, visi jį niekina, pirštais rodo. Blogas žmogus esi visų apleistas. Nebent kas į tave panašus benorės su tavimi susitikti. Bet ir jie bijosi supuvėlių.

Netik individualinis, bet ir socialinis žmogaus gyvenimas kenčia nuo nedoros, pamynus po kojų įgimtąją teisę. Ten žydi, klesti šeimos, visuomenės ir valstybės laimė, kur klesti, žydi religija, meilė artimo, teisingumas, darbštumas. Kur to nėra, ten žmonija vysta, nyksta. Kas suėdė Romos valstybę? Nedora. Kas Graikų? Nedora. Teisingai sako V. Cathrein: „Jei žmonės visada laikytųsi įgimtosios teisės, tai pasaulis pats savaime virstų pusiau rojum. Didžiąją dalį kentėjimų žmonės patys pasidaro. Kas galėtų suskaičiuoti visus kentėjimus ir vargus, kuriuos žmonės nuo pirmo nužudymo brolio užtraukė ant kits kito jėga, apgavimais, neapykanta, persekiojimais ir karais“[1]).

Tai moraliniai įgimtosios teisės neklausymo padariniai.

Kalbietieji faktai kilo ne iš nejučių: gamtoj nėra nejusčių. Tai rodo, kad yra pasaulinė įgimtosios teisė sankcija.

4. Pasaulinė įgimtosios teisės sankcija vis dėlto nėra nei tobula nei užtektina

Pažvelkime į tuos, kuriems nebrangūs įgimtosios teisės įsakymai. Kokią bausmę jie turi? Jie, tiesa, niekada neišvengs esminės bausmės arba sąžinės neramumo. Tik ta bausmė ne visada didėja, didejant nusikaltimams. Atbulai, juo toliau brisi į nedorybes, juo ji labiau atbunka. Todėl dažnai yra taip: juo didesnio apynasrio reikėtų dideliems nusikaltėliams,

1) Moralphilosophies, I 432.

juo jie mažiau tėra pažabojami. O anapus sąžinės ribos dažnai, atrodo, visa jiems šypsosi: sveikata, turtas, garbingos vietos.

Ką matome teisinguosiuose? Sąžinė, būdama švelni, nerimsta dėl mažiausio dalykėlio. Patys kartais kenčia neturto lepetą, persekiojimus, nemalonumus. Dažnai pasileidėlis budelis triumfoja, o teisingasis kojomis mindžiojamas. Kraugeris Anglijos karalius Henrikas VIII ir karalienė Elžbieta, galima sakyti, tikrai karališkai miršta. Tuo tarpu tūkstantys nekaltų aukų vaitoja kalėjimuose ir plūsta kraujuose. Tokių scenų matome kiekviename žmonijos istorijos lape. Ar gali tokie nenubausti budeliai pabėgti iš teisingumo nagų? Ar neteisingai nukentėję žmonės pasiliks be užmokesčio? Ar visi herojiški mūsų darbai taip ir užges su šiuo pasauliu? Tai negalimas daiktas! Jei taip būtų, tai dora būtų tikra beprotystė, dori žmonės — bepročiai. Kas tai drįstų pasakyti? — Iš antros pusės, įgimtoji teisė daug aukų iš mūsų reikalauja. Užmokestis turi būti proporcingas nuopelnui. To dalyko nematome šiame pasauly. Taigi turi būti kita sankcija.

Pasaulinė įgimtosios teisės sankcija yra neužtektina. Be kitko, sąžinė viena pati negali mūsų priversti gerai elgtis. Ją pačią galėtume pažaboti: tylėk! Antra, iš blogo dažnai gaunama gera. Kas sulaikys mus meluoti, sulaužyti sekretą, jei tuo būdu galėtume išsisukti iš kalėjimo, pagerinti savo padėtį. Kas privers mane nevogti. Man nauda. Paskum galėsiu nieko nebedirbti.

Šiame pasauly nerasime reikalingos įgimtosios teisės sankcijos. Tai rodo, jog turi būti kitas pasaulis, kur kiekvienas ras visą ir proporcingą sankciją, teisingumą. Tą pasaulį pamatysime mirę. Ten nė vienas tamsus žmogaus darbas neišbėgs nuo proporcingos bausmės, nė vienas geras pasielgimas nepaliks be užmokesčio. Tai sveiko proto postulatas.

Sąžinė tą pat rodo. Ji skaudžiai prikaišioja žmogui už blogus darbus dėl to, kad jaučia atsakingumą, jaučia nelaimę už nusikaltimus ir laimę už gera. Pačios sąžinės egzistencijos negalima būtų išaiškinti be amžinosios sankcijos.

Visos žmonijos įsitikrinimas rodo, kad yra amžina sankcija. Nuo pat žmonijos lopšio visos tautos jautė ir jaučia, kad po mirties bus visas atlyginimas: bausmė už bloguosius ir užmokesnis už geruosius darbus.

Amžinoji įgimtosios teisės sankcija yra ši: kas visus įgimtosios teisės įsakymus įvykdys, tas gaus Amžinąją Laimę; kas to nepadarys, tas nepasieks anos Laimės ir dar bus įstumtas į amžiną nelaimę.

Kalbamoji įgimtosios teisės sankcija yra tikrai užtektina ir tobula.

IX.

1. Nieko nėra be tikslo[1]). Todėl įgimtoji teisė negali būti išimtis. Jos tikslas — žmogaus laimė. Taip, kiekvienas žmogus ieško laimės kuo plačiausia prasme. Bet laimė turi savo kelius. Tuos kelius rodo įgimtoji teisė. Ji tvarko ir saugoja visuomenės laimę: atiduok kas kam pridera, nevok, neužmušk ir t. t. Ji nurodo, kaip žmogus turi sutvarkyti savo gyvenimą: naudokis gamtos jėgomis, tik laikykis saiko; todėl nepersivalgyk, ne-

---

[1]) M. Morawski, Celowość w naturze, Kraków 1906.

girtauk ir t. t. Neužmiršta ji taip pat žmogaus dvasios gyvenimo: elkis taip, kad niekada nebūtų skriaudos dvasiai. Galop, įgimtoji teisė sako: kas neina į priekį, tas eina atgal. Taigi ji žmogui įsako lavintis, morališkai, dvasiškai ir materiališkai tobulėti. Kas nesupranta, jog visi kalbamieji įgimtosios teisės reikalavimai veda žmogų prie laimės.

Žmogaus širdis besotė. Ji niekaip negali pasitenkinti vien žemiškąja laime. Ji dar kažko ilgisi, trokšta, dūsauja, aimanuoja — ieško kitos laimės. Visi gamtos sutvėrimai randa visą laimę savo gamtos dėsniuose, žmogus — ne. Tai rodo, jog įgimtosios teisės tikslas yra ne tik laikinis ir pasaulinis, bet svarbesnis, — nevystanti amžina laimė. Tą pačią išvadą prieiname, pažvelgę į įgimtosios teisės postulatus, intensyvumą ir sunkumą. Tą pat rodo antagamtinė sankcija.

Sakysi, jog Amžinąja Laime rūpinasis apreiškimas. Tiesa. Bet jo vieno neužtenka. Nes daug yra tokių žmonių, tautų, kurios nežino apreiškimo. Jei kadaise ir žinojo, tai seniai išdilo iš jų širdžių. Ar žino apreiškimą stabmeldžiai? Jie visi turi siekti Laimę. Jiems reikėjo įpilti į pačią įgimtį dėsnius, kurie vestų žmogų prie tikslo. Antra vėl, žmogus yra nesuvaldomiausias „gyvulys“. Jam reikėjo uždėti tokie pančiai, kurių niekas negalėtų sutraukyti — įgimti pančiai. Kitaip nesulaikysi jo savo vietoj.

2. Įgimtoji teisė yra valstybės valdžios ir įstatymų pagrindas. Pati valstybė ir jos valdžia yra įgimtosios teisės kilimo.

Daug valstybės įstatymų yra ne kas kita, kaip įgimtosios teisės įsakymai, pav., neužmušk, nevogk ir t. t. Nes valstybė įprastai paima visus tuos įgimtosios teisės dalykus, kurie yra aiškūs. Jie nepaliauja buvę įgimtosios teisės įsakymai ir valstybės įstatymais vadinami tik dėl to, kad valstybės pačios paskelbiami ir kartais sutvirtinami nauja sankcija.

Valstybės gali determinuoti tas įgimtosios teisės normas, kurios apskritai tekalba. Pav., įgimtąja teise reikia mokėti mokesčiai, bausti nusikaltėliai. Bet nepasakyta mokesčių ir bausmės kokio ir kiekio. Tai nutariama valstybės įstatymais. Kalbamieji įstatymai yra visai valstybės įstatymai. Jie tik remiasi įgimtąja teise ir iš jos išplaukia.

Valstybės valdžia gali ir visai savo įstatymus leisti pagal reikalą ir aplinkybes. Tik jie negali niekada prieštarauti įgimtajai teisei. Kuris valstybės įstatymas visai ar bent iš dalies prieštarauja įgimtajai teisei, tas yra joks įstatymas, psaudo-įstatymas, įstatymų karikatūra. Be to, įgimtąja teise reikalaujama, kad ir visai savi valstybės įstatymai visada žiūrėtų į visuomenės naudą ir gerovę. Ko nereikia ar kas yra kenksminga visuomenės gerovei, tai negali eiti nė valstybės įstatymų objektu.

3. Įgimtajai teisei taip pat negali prieštarauti bažnytiniai įstatymai.

* * *

Kaip galinga yra įgimtoji teisė! Kaip tvirta! Ant jos statykime visą žmonijos gyvenimo butą, — jokie niekšai jo nesugriaus.

Dr Pr. Venckus.

Be Bažnyčios nėra išganymo.

Kai kurių Bažnyčios Tėvų ir katalikų teologų pavartotas pasakymas „be Bažnyčios nėra išganymo“ žmonėms, nežinantiems dėl jo Bažnyčios tikro nusistatymo, atrodė ir atrodo kietas, ar net ir labai pretensionališkas. Ne vienas iš jų čia įžiūri net tą dalyką, kad katalikai visiems nekatalikams skelbią nelaimingą pomirtinį gyvenimą ir kartu parodą didelę netoleranciją nekatalikų atžvilgiu.

Kalbamasis pasakymas, tiesa, yra teisingas, bet dėl savo trumpumo iš tikrųjų ne per aiškiausias. Paaiškinant šį pasakymą, pirma tenka pažiūrėti pats Katalikų Bažnyčios nusistatymas dėl reikalingumo būti Katalikų Bažnyčios nariu, ir drauge tenka taip pat pažiūrėti tai, ką Kat. Bažnyčia sako apie nekatalikų išganymą. Po šių paaiškinamųjų pastabų bus lengva suprasti ir katalikų vartojamas pasakymas „be Bažnyčios nėra išganymo“.

1. Katalikų Bažnyčios nusistatymas dėl priedermės ir reikalingumo (necessitatis) būti Katalikų Bažnyčios narys. — Pradžioj paliesime patį reikalingumą (į ką nors tikėti, ką nors daryti ar ko nors klausyti), kuris ne visada yra vienodo svarbumo.

Kalbamasis reikalingumas skirstomas į reikalingumą, kylantį iš įsakymo priedermės ir reikalingumą, kylantį iš butinumo priemonių kuriam tikslui pasiekti.

Reikalingumas gali kilti iš teisingo įsakymo ar įstatymo priedermės, pav., įsakytais šventadieniais klausyti šv. mišių. Tai teologijoj įprasta vadinti necessitas praecepti. Šis reikalingumas tegali saistyti tuos žmones, kurie turi visišką ir sveiką protą, nes tik tokie žmonės tegali eiti priedermės pasyviais subjektais ir tėra atsakingi. Be to, jei ir suaugęs žmogus dėl kurių nors nuo jo nepareinančių priežasčių (pav., kad nepašalinamai [invincibiliter, be savo kaltės] nežino įsakymo ar įstatymo arba dėl fiziško ar morališko neišgalėjimo padaryti) neįvykdo priedermės, tai subjektyviškai laikomas neatsakingu.

Kitas, labiau stiprus reikalingumas, būtent, reikalingumas, kyląs iš būtinos priemonės kuriam tikslui pasiekti — *priemonės reikalingumas.* Tai teologijoj įprasta vadinti necessitas medii. Jis jau nebūtinai priklauso žmogaus amžiaus. Todėl ir vaikas, vadinasi, dar neturįs visiško proto žmogus, neįvykdęs to dalyko, gali nepasiekti reikiamo tikslo. Tokio reikalingumo pavyzdžiu (kalbant apie galutinio tikslo pasiekimą) gali eiti reikalingumas suaugusiems tikėti, jog yra Dievas, jog Jis atlygina už gerus darbus, reikalingumas vandens krikšto, pašvenčiamosios malonės ir t. t. Kadangi kiekviena reikalinga priemonė išganymui pasiekti yra būtina ar savo įgimtimi (ex natura sua), pav., pašvenčiamoji malonė, ar kam (mūsų atveju

Dievui) teisiai įsakant, pav., krikštas, tai pats ką tik minėtasis reikalingumas (necessitas medii) dar skirstomas: išvidinis (pav., reikalingumas tikėti į Dievą) ir išorinis (pav., krikšto reikalingumas). Pirmasis vadinasi necessitas medii interna arba, pasak kai kurių, intrinseca. Antrasis — necessitas medii externa arba, pasak kai kurių, extrinseca.

Išvidinis reikalas yra stipriausias. Jis dar vadinamas absoliutiniu. Jei kalbama apie kurios nors priemonės tikslui pasiekti išvidinį reikalingumą, tai suprantama toks daiktas ar dalykas arba tokia priemonė, kurios, nesuardant visos nustatytos tvarkos, negalima pakeisti kitu daiktu ar dalyku, jei norima pasiekti pats tikslas. Nuo to reikalo nedispensuoja joks neišsigailėjimas; to daikto ar dalyko nepamaino joks kitas daiktas ar dalykas.

Išorinis reikalingumas, kurs kyla iš kito įsakymo, nebūtinai visada yra absoliutinis, nes (kalbant apie galutinį tikslą) Dievas gali leisti tam tikrais atvejais, kad tie, kurie nepašalinamai (be savo kaltės) nežino Dievo įsakytų išganymo priemonių, arba kurie be savo kaltės neišsigali jų pavartoti, išimties keliu tam tikrų priemonių vietoj galėtų pasinaudoti ir kitomis tikslui pasiekti tinkamomis priemonėmis, pav., tobulu gailesčiu vietoj apgailos sakramento. Tokiais atvejais tas išorinis reikalingumas yra vadinamas reliatyviniu, lotyniškai — necessitas medii externa relativa sive hypothetica; o pati reikalinga tikslui pasiekti priemonė vadinama vienintele *paprastąja* (ordinarinė) priemone (unicum medium ordinarium). Paprastoji, ordinarinė priemonė, nes išimties atvejais (kai yra nepašalinamas nežinojimas ar nekaltas neišsigalėjimas ir yra kitos, nors ir ekstraordinarinės, bet tinkamos priemonės) ordinarinės priemonės gali būti pakeistos ekstraordinarinėmis ir tuo būdu gali būti pasiektas galutinis tikslas. Šis išorinis reliatyvinis reikalingumas tolimesnėj mūsų kalboj bus mums reikalingas. Be to, taip pat susidursime ir su išvidiniu, absoliutiniu reikalingumu ir net su necessitas praecepti. Suprantama, kur įeina necessitas medii, ten taip pat įeina necessitas praecepti (sive positivi sive saltem connaturalis) [1]).

Kalbant apie Katalikų Bažnyčios nusistatymą dėl reikalingumo būti Katalikų Bažnyčios nariu, reikia pasakyti, jog šiuo klausimu Bažnyčios doktrina ši: paskutiniam tikslui pasiekti yra necessitas praecepti *ir* necessitas medii externa relativa regimai, aktuališkai (coniuctio actualis, coniuctio in re) būti regimos Bažnyčios, Jos kūno nariu; vadinasi, aktuališkas priklausymas prie regimos Bažnyčios yra vienintelė ordinarinė priemonė galutiniam žmogaus tikslui pasiekti. Šv. Tėvas Pius IX tuo reikalu sako: „Tenendum quippe ex fide est, extra Apostolicam Romanam Ecclesiam salvum fieri neminem posse, hanc esse unicam salutis arcam, hanc qui non fuerit ingressus, diluvio periturum; sed tamen pro certo pariter habendum est, qui verae religionis ignorantia laborent, si ea sit invincibilis, nulla ipsos obstringi huiusce rei culpa ante oculos Domini“[2]). Kitoj vietoj jis šiaip pasakė: „Notum Nobis Vobisque est, eos, qui invin-

1) Plg. Van Noort G., Tractatus de Ecclesia Christi[4]. Bussum in Hollandia 1920. 162—163; Brunsmann J., Lehrbuch der Apologetik. II: Kirche und Gottesglaube[2], Wien 1930, 149—150.

2) Allocut. „Singulari quadam“, 9 dec. 1854.

cibili circa sanctissimam nostram religionem ingnorantia laborant, quique naturalem legem eiusque praecepta in omnium cordibus a Deo insculpta sedulo servantes ac Deo obedire parati, honestam rectamque vitam agunt, posse, divinae lucis et gratiae operante virtute, aeternam consequi vitam, cum Deus... minimo patiatur, quempiam aeternis puniri suppliciis, qui voluntariae culpae reatum non habeat. Sed notissimum quoque est catholicum dogma, neminem scilicet extra catholicam Ecclesiam posse salvari, et contumaces adversus eiusdem Ecclesiae auctoritatem... abunitate... pertinaciter divisos aeternam non posse obtinere salutem... Absit vero, ut catholicae Ecclesiae filii ullo unquam modo inimici sint iis, qui eisdem fidei caritatisque vinculis nobiscum minime sunt coniuncti, quin immo illos... adiuvare semper studeant, et imprimis... ad catholicam veritatem et ad amantissimam matrem Ecclesiam reducere contendant“[1]).

Vadinasi, iš vienos pusės Bažnyčia skelbia, jog[1]) Kristaus įsakymu (necessitas praecepti) aktuališkas buvimas regimos Bažnyčios nariu[2]) yra būtina priemonė (necessitas medii externa) išganytam pasidaryti ir[3]) iš antros pusės pastebi, kad aktuališkas (išorinis, coniunctio in re), regimas priklausymas tėra reliatyviškai būtina priemonė (necessitas medii externa relativa); vadinasi, Bažnyčia moko, jog tas priklausymas tėra vienintelė ordinarinė priemonė (aggregatio ad Ecclesiam est unicum medium ordinarium ad salutem). Toji Bažnyčios doktrina paremta Kristaus apreiškimu.

1) Kristus įsakė priklausyti prie savo įsteigtos Bažnyčios[2]. Tai *necessitas praecepti* aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios, Jos kūno. Todėl, kas tą įsakymą žino, tas galėdamas turi jį įvykdyti, atsieit, turi regimai priklausyti prie Bažnyčios; kitaip elgdamasis, jis paniekina Kristaus norą ir, konsekventiškai, paniekina taip pat ir savo galutinį tikslą. Tas Kristaus įsakymas, kaip įprastai ir kiekvienas įsakymas, žmogų, be savo kaltės neišsigalintį jo įvykdyti, šiaip neverstų būtinai pakeisti jį kuo kitu.

2) Bet reikalingumas regimai priklausyti prie Bažnyčios, būti jos nariu, nėra tik įsakymo reikalas (necessitas pracepti); aktuališkas buvimas regimos Bažnyčios nariu yra dar ir Kristaus skirtoji priemonė galutiniam tikslui pasiekti; tuo būdu aktuališkas buvimas regimos Bažnyčios nariu yra priemonės reikalingumas — necessitas medii (externa). Tai mes matome iš Kristaus įsakymo kiekvienam žmogui krikštytis. Krikštas padarytas priemone galutiniam tikslui pasiekti[3]) (necessitas medii), nes jei būtų tik įsakymas (necessitas praecepti), tai neliestų vaikų, kurių įsakymai dar nesaisto. Iš antros pusės krikštas yra taip pat priėmimas į Bažnyčią, padarymas jos nariu. Iš čia seka, jog priklausymas prie Bažnyšios yra būtina priemonė galutiniam tikslui pasiekti.

3) Bet ši priemonė yra ordinarinė, kitaip tariant, *relatyviškai* būtina; vadinasi, ji yra tokia, kurią, be savo kaltės neišsigalint ją pavartoti, galima, paties Kristaus valia, pakeisti kita, ekstraordinarine, bet taip

1) Encycl. „Quanto conficiamur moerore“, 10 aug. 1863. — Tuo pačiu reikalu žiūr. dar Bonifatius VIII, bulla „Unam Sanctam“, 18 nov. 1302; C. I. C., can. 1322, § 2.
2) Žiūr. Mat. 28, 19 sq. ir 10, 14 — 15. 40; Luk. 10, 16; Mork. 16, 15 sq. ir t,t.
3) Žiūr. Jon. 3, 3—5.

pat Kristui tinkama priemone. Tuo būdu seka, kad reikalingumas aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios yra necessitas medii externa relativa arba hypothetica; vadinasi, visi tie, kurie žino esant Bažnyčią ir aktuališkai gali būti jos nariai, turi būti jos nariai. Jei jie kitaip pasielgia, tai niekina Kristaus skirtą žmonėms išganymo priemonę. Iš antros pusės, tie suaugusieji, kurie be savo kaltės pakankamai nežino, kad Bažnyčia eina žmonių išganymo priemone, arba, jei žino, taip yra trukdomi, jog negali aktuališkai būti regimos Bažnyčios nariai, tada bent dvasiškai, vadinasi, troškimu, pasiryžimu gali priklausyti prie regimos Bažnyčios, Jos kūno (coniunctio spiritualis, coniunctio in voto). Tas nusistatymas arba *intencija* (coniunctio in voto) aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios (coniunctio in re) pasireiškia nuoširdžiu nusistatymu daryti visa, ko iš jo reikalauja Dievas, vadinasi, ir aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios, jei tik Dievas tokią esąs įsteigęs ir paskyręs Ją priemone galutiniam tikslui pasiekti. Tą intenciją — votum Ecclesiae — vieni gali turėti explicite, pav., katechumenai, kiti implicite, pav. stabmeldžiai, kurie nieko negirdėjo apie tikrąją Kristaus Bažnyčią, arba klaidžiatikiai kurie įsitikinę, jog jų religinė draugija esanti tikroji Bažnyčia. Be to, tokių žmonių intencijos (votum), aktuališkai regimai priklausyti prie tikrosios Bažnyčios, laipsnis, aišku, pareina nuo atskiro žmogaus dvasios stiprumo, išsilavinimo ir t. t.

Dar turime pasakyti, kad pačios vienos intencijos (votum Ecclesiae explicitum vel implicitum) dar nepakanka išganymui, — čia dar būtinai reikia tobūlos meilės, ir antgamtiško tikėjimo, kuris įima mažiausia bent tas tiesas, jog yra Dievas ir atlygina už gerus darbus[1]).

Kad aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios, Jos kūno, yra reliatyviškai būtina išganymo priemonė, kitaip tariant, vienin elė ordinarinė priemonė, kuri, be savo kaltės neišsigalint žmogui ją pavartoti, gali būti pakeista gera intencija (votum implicitum vel explicitum), mes matome jau iš Kristaus įsakymo krikštytis. Sakėme, jog vandens krikštas yra būtina išganymo priemonė. Bet vandens krikštas tam tikrais atvejais gali būti pakeistas kraujo krikštu (pav., kankinystė už Kristų) ir paaugusiems, kurie be savo kaltės negali eiti vandens krikšto, krikštą gali dar atstoti tobulo gailesčio ir meilės aktai[2]). Ta meilė, suprantama, apima žmogaus norą ir troškimą daryti visa, ką iš jo reikalauja bei reikalaus Dievas. Čia, žinoma, įeis ir intencija (votum explicitum vel implicitum) pasikrikštydinti vandens krikštu. Bet iš antros pusės vandens krikštu pasikrikštydinimas identifikuojamas yra su pačiu aktuališku įstojimu į regimą Bažnyčią.[3]) Seka, kad regimas priklausymas prie Bažnyčios, Jos kūno nors yra būtina išganymo priemonė, bet tam tikrais atvejais gali būti pakeista gerais troškimais, gera intencija (votum). Tuo būdu ta būtina priemonė yra reliatyviškai būtina priemonė.

4) Iš visa sakyta seka, kad būtinai reikia aktuališkai ar bent in voto priklausyti prie regimos Bažnyčios. Tai yra Bažnyčios doktrina.

Kristus, tiesa, atpirkimo vaisius galėjo kiekvienam betarpiškai duoti. Iš tiesų kitaip padarė, būtent atpirkimo malones duoda per savo paties

1) Žyd. 11, 6. Plg. Brunsmann J., Lehrbuch der Apologetik, II 151 išn. 21.
2) Žiūr Jon. 14, 21 — 2 ; Luk. 7, 47 ir k.
3) Žiūr. Jon. 3. 3 — 5.

įsteigtą Bažnyčią ar dėl Bažnyčios (propter Ecclesiam): Ji turi mokyti žmones Jo paskelbtų tiesų, davinėti žmonijai Jo pelnytas malones ir t. t. Trumpai kalbant, Kristaus įsteigtoji Bažnyčia yra aruodas, kur sukrautos ir iš kur ir dėl kurios duodamos visos malonės, ypač pašventinančioji malonė, kuri yra pati Bažnyčios siela. Kalbamąją malonę žmogus gauna, bent in voto priklausydamas prie regimos Bažnyčios. Toks jau paties Kristaus Bažnyčios paskyrimas šiame pasauly. Tą Kristaus mintį mes matome iš Jo žodžių ir darbų.

a) Kristus visiems atidarė malonių šaltinius.[1]) Bažnyčiai pavedė tas malones (sakramentus) davinėti žmonėms.[2])

b)Kristus mokė žmoniją naujų, dar nežinomų jai tiesų.[3]) Vėliau Kris tus paveda savo įsteigtai Bažnyčiai ir toliau mokyti visus žmonės tų pačių tiesų; tuo tikslu davė neklaidingumo dovaną; žmonės iš savo pusės turi Bažnyčios klausyti[4]).

c) Kristus turėjo ir turi daug teisių. Jis karalių karalius, ypač Dievo karalystės Karalius; Jis įsako priedermių; Jis taip pat reikalaus apyskaitos[5]). Teisę ganyti žmones Kris us davė Bažnyčiai[6]).

Tuo būdu Bažnyčia šiandien regimu būdu atstovauja Kristui, varo Jo darbą toliau arba, tiksliau kalbant, naudojasi ir žmonėms dalina Kristaus darbo vaisius.

Bet vyriausia ir neregima Bažnyčios galva, aišku, pasilieka Kristus. Jis nepaliko Bažnyčios vienos. Bažnyčia Kristui, pasak apaštalo Povilo, yra Jo paties mistinis kūnas[7]) arba Kristaus sužieduotinė[8]).

Bažnyčia yra drauge dieviška ir žmogiška draugija su regimais (protu pažįstamais) ir neregimais (tik tikėjimu prieinamais) elementais. Pati Bažnyčia yra mistinis Kristaus kūnas, o regimas Bažnyčios elementas arba regimos mistinio Kristaus kūno formos sudaro tarytum pačios Bažnyčios kūną ir tas neregimas Bažnyčios elementas arba iš Kristaus į Bažnyčią, į Jos narius einančioji malonė, dar kitais žodžiais tariant, tas jungimasis per malonę su Kristumi, tas gyvenimas Kristuj, gyvenimas malonėj, ta vienybė su Kristum, antgamtiškas gyvenimas sudaro Bažnyčios sielą. Taigi reikia priklausyti prie to mistinio Kristaus kūno — Bažnyčios. Tas reikalingumas priklausyti yra necessitas medii. Pats Kristus čia duoda gražų palyginimą: „Aš tikrasis vynmedis, ir mano tėvas vynininkas. Kiekvieną vynmedžio šakelę manyje, nenešančią vaisiaus, jis atima, ir kiekvieną, kuri neneša vaisiaus, jis apvalo, kad neštų daugiau vaisiaus. Jūs jau esate nesutepti dėl žodžių, kuriuos aš jums kalbėjau. Pasilikite manyje ir aš jumyse. Kaip vynmedžio šakelė negali nešti vaisiaus pati savaime, jei nepasilieka vynmedyje, taip ir jūs, jei nepasiliekate manyje. Aš

---

1) Plg. Žyd. 7, 20 sq.; Kol. 1, 20; 2, 14; 1, 14; Rom. 6, 22 sq.; 8, 15 sq.; 1 Tim. 2, 5 sq.

2) Plg. Ef. 5, 27 ir k.

3) Plg. Mat. 21, 37; Luk. 4, 17 sq.: Mork. 1, 14 sq.

4) Plg. 2 Kor. 5, 18 sq; Mork. 16, 16 ir k.

5) Plg. Mat. 21, 8 sq; Jon. 4, 25 sq.; Luk. 4, 18 sq.; Mat. 26,63 sq.; 24. 30,;7 25; 25. 41; 25, 34 sq.: ir k.

6) Plg. Mat. 16, 16 sq.; 28, 18 sq.; Jon. 20, 21.

7) Plg. Rom. 12, 45 sq.; 1 Kor. 12, 12 sq.; Ef. 1, 22 sq.

8) Plg. 2 Kor. 11, 2; Ef. 5, 31 sq. Mat. 9, 15; 22, 2.

vynmedis, jūs vynmedžio šakelės. Kas pasilieka manyje ir aš jame, tas neša daug vaisiaus, nes be manęs jūs nieko negalite padaryti. Jei kas nepasiliktų manyje, bus laukan išmestas, kaip šakelė ir sudžius, ją surinks, įmes į ugnį ir ji sudegs"[1]) Vadinasi, antagamtiškai gyvybei būtinai reikia susijungti su mistiniu Kristaus kūnu; pirmiausia reikia reališkai priklausyti prie viso mistinio Kristaus kūno, t. y. nė tik pačios Bažnyčios sielos, bet ir Jos kūno.

Kas negali aktuališkai priklausyti prie viso mistinio Kristaus kūno (toks žmogus ar nepažįsta tikrosios Bažnyčios ar negali į Ją įstoti), tas bent *in voto* turi priklausyti prie Bažnyčios kūno ir reališkai priklausyti prie Bažnyčios sielos[2]). Tas priklausymas yra absoliutiškai reikalingas (necessitas medii absoluta).

Tuo būdu ir neaktuališkas regimos Bažnyčios narys t. y. regimai nepriklausąs prie Bažnyčios kūno, gali pasiekti amžiną savo tikslą. Adam K. tuo reikalu taip sako: „Reicht ihnen das Brot der Wahrheit und Gnade auch nicht die Catholica selbst, es ist doch Katholisches Brot, das sie essen. Und indem sie davon essen, werden sie, ohne dass sie es wissen oder wollen, dem übernatürlichen Wesenskern der Kirche eingefügt. Sie gehören der Seele der Kirche an, mögen sie auch ausserlich von ihr getrennt sein." [3]) Vadinasi, Kristus duoda malonę ir neaktuališkiems regimos Bažnyčios nariams. Bažnyčia atmetė jansenistų tvirtinimą „extra Ecclesiam nulla conceditur gratia". [4]) Tos malonės dėka geros valios žmogus, be savo kaltės aktuališkai nepriklausąs prie regimos Bažnyčios, gali bent in voto priklausyti prie Bažnyčios kūno ir per pašvenčiamąją malonę gali, lyg vynmedžio šakelė su vynmedžiu, susijungti

---

[1]) Jon. 15, 1 — 6.

[2]) Billot L., Tractatus de Ecclesia Christi[4], Roma 1921, I 322 — 323:» Nomine animae Ecclesiae intelligitur formale supernaturalis vitae principium, secundum quod mediantibus individuis quibus inest, ipsam societatem ecclesiasticam denominat vivam spirituali vita. Proinde duo importantur in eo quod quis de anima Ecclesiae esse dicitur: videlicet quod habeat in se vitam supernaturalem, et deinde quod corpori Ecclesae aliqua saltem ratione coniungatur. Nunc autem tria sunt apponenda principia... — Primum st quod formale principium vitae supernaturalis non est nisi gratia habitualis seu sanctificans, utpote forma intrinseca qua homo efficitur potens movere seipsum ad supernaturales actus. — Alterum est quod hanc ipsam habitualem gratiam nemo habet aut habere potest si nullo prorsus molo adhaereat ad visibile Ecclesiae corpus, quia tunc caret medio quod est necessarium ad salutem, adeoque etiam ad iustificationem et gratiam quam per se salus consequitur.—Tertium et ultimum est, quod defectus adhaesionis in re suppleri potest per adhaesionem in voto, et ita quidem ut nihil obstet quominus is qui extra Ecclesiae communionem bona fide versatur, habitualis gratiae particeps adhuc existat, dummodo aliunde habuerit dispositiones essentialiter ad iustificationem requisitas: scilicet fidem in Deum, eamque explicitam saltem quoad articulos fundamentales (sensu iam explicato), tum spem, nec non et perfectam charitatem, aut certe attritionem de peccatis simul cum sacramento. Porro ex his principiis... apparet solos iustos ad animam Ecclesiae pertinere; sequitur ex principio primo. Apparet deinde, omnes iustos, ubicumque in mundo existant, de eadem Ecclesiae anima esse; sequitur ex principio secundo. Apparet demum, eos primo et magis proprie esse de anima, qui de corpore non solum voto, sed re etiam existunt, nam ipsi sunt a quibus simpliciter Ecclesia denominatur, dum alii ad eos reducuntur sicut accessorium ad principale».

[3]) Das Wesen des Katholizismus, Augsburg 1924 (žiūr. Goebel B., Katholische Apologetik, Freiburg Br. 1930, 396).

[4]) Dz. 1379.

su Kristumi, visų malonių šaltiniu, ir tuo būdu reališkai priklausyti prie Bažnyčios sielos. [1])

2. Speciališkai dėl pasakymo „Extra Ecclesiam nulla salus". — Šis pasakymas, kad ir ne visai tais pačiais žodžiais sakomas, jau senas. Pav., šv. Ireniejus pasakė: „Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia; Spiritus autem veritas".[2]) Šv. Cyprijonas: „Habere non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem... Hanc unitatem qui non tenet, non tenet Patris et Filii fidem, vitam non tenet et salutem".[3]) Iš aukščiau svarstytųjų dalykų aišku, kad šis pasakymas neturi tikslo pasakyti, jog visi, kurie aktuališkai priklauso prie regimos Bažnyčios, jos kūno, būtinai bus išganyti ir, antra vertus, jog visi, aktuališkai nepriklausą prie regimos Bažnyčios, bus pasmerkti. Šio pasakymo prasmė yra kita.

1) Kaip anksčiau sakėme, Kristus įsteigė Bažnyčią ir Jai davė išganymo priemones (sakramentus ir k.) ir doktriną, ir neklaidingumą tikėjimo ir dorovės dalykuose, ir įkvėptą šv. Raštą ir t. t. Tie visi turtai de jure yra Bažnyčios nuosavybė. Ir kitos malonės, pav., aktualinės, teduodamos Bažnyčios atžvilgiu (respectu Ecclesiae), vadinasi, arba todėl, kad žmogus jau yra aktuališkas Bažnyčios narys, arba, kad dar taptų (in re vel in voto) Bažnyčios nariu. [4])

Šią prasmę turi ir pasakymas „be Bažnyčios nėra išganymo". Vadinasi, jis išskiria Bažnyčią iš religinių draugijų, iš kitų konfesijų, kitų religijų ir pripažįsta Jai objektyvišką pranašumą. Konsekventiškai, šis pasakymas pabrėžia, jog tik Bažnyčia objektyviškai yra skirta ordinarine išganymo priemone. Vadinasi, objektyviškai tikras kelias į išganymą eina per Bažnyčią. Tokia Dievo valia. Pati Bažnyčia, vykdydama Dievo valią, tą objektyvišką savo paskyrimą ir pabrėžia. Pabrėžti Ji ir turi, nes kitaip sektų, jog Bažnyčia arba Kristaus žodžio nelaiko pakankamai autoritetingu, arba, jei ir laiko, tai vis dėlto jo nepaiso. Ir vienas ir antras dalykas, aišku, būtų toks pat pasitraukimas nuo Kristaus, atsisakymas būti Jo sužieduotine. Taigi, Bažnyčia, sakydama „extra Ecclesiam nulla salus", pabrėžia tik savo paskyrimą; pasako, kad ką dabar daro Kristus sielų išganymui, daro in Ecclesia arba, jei daro kur kitur, tai daro propter Ecclesiam.

---

[1]) Garrigou — Lagrange Fr. Reg., De revelatione³, Roma 1925, 614-615: „Ad corpus Ecclesiae pertinent baptizati, qui exterius doctrinam catholicam profitentur sub Rom. Pontificis magisterio, in communione fidelium. Ad animam vero Ecclesiae pertinent omnes homines qui internam fidem et caritatem habent. Unde qui culpabiliter extra corpus Ecclesiae usque ad finem vitae manet salvus fieri nequit; culpabilis est autem, qui, cum serio dubitat, non quaerit veritatem, et a fortiori qui, sciens et volens, Ecclesiam non ingreditur quam ut veram agnoscit. Qui vero inculpabiliter extra corpus Ecclesiae manet, salvus esse potest, dummodo per fidem et caritatem, vel contritionem perfectam, ad animam Ecclesiae pertineat. Ideo necessarium est necessitate medii ad salutem 1⁰ pertinere realiter ad animam Ecclesiae, 2⁰ pertinere ad corpus Ecclesiae, pro adultis in re vel in voto (seu desiderio implicito), pro infantibus in re (per baptismum validum). — Pertinere ad corpus Ecclesiae est adultis necessarium etiam necessitate praecepti".

[2]) Adversus haereses 3, 24, 1.

[3]) De catholicae Ecclesiae Unitate, 6.

[4]) Dieckmann H., De Ecclesia, Friburgi Br. 1925, II 253: „Nullus igitur homo salvatur nisi in Ecclesia aut propter Ecclesiam"

2) Dabar kalbėsime apie tai, kiek tas pasakymas liečia ne pačią Bažnyčią kitų religijų ir jų bažnyčių atžvilgiu, bet kiek liečia atskirus žmones, atskirų žmonių išganymą.

a) Žiūrint į istorišką to pasakymo prasmę, tuo pasakymu nieku būdu netvirtinama, jog visi, regimai nepriklausą prie Bažnyčios kūno, esą žuvę; Dievo malonė randa visus geros valios žmones; jų išganymas pareina nuo to, kiek jie yra kalti aktuališkai nepriklausydami prie regimos Bažnyčios. Kas žinodamas ąr bent rimtai manydamas, kad Bažnyčia yra išganymo priemonė, aktuališkai prie Jos nepriklauso, tas, žinoma, pastato save į rimtą išganymo pavojų. Gali atsitikti, kad toks žmogus reališkai nepriklauso ne tik prie Bažnyčios kūno, bet net prie Jos sielos. Tuo būdu jis gali, lyg vynmedžio šakelė atkirsta nuo vynmedžio, likti atsiskyręs nuo Kristaus, Bažnyčios neregimos galvos. Todėl čia ir galima sakyti „extra Ecclesiam nulla salus", suprantant šį pasakymą taip, jog savo išganymą pastato į pavojų tas, kurs dėl savo kaltės reališkai nepriklauso prie Bažnyčios kūno. Mes pabrėžiame žodžius dėl savo kaltės ir be savo kaltės. Pačiame pasakyme jų nėra. Bet jie visada čia suponuotini, kai šis pasakymas istoriškai imamas, būtent, suprantant čia aktuališką priklausymą prie regimos Bažnyčios, jos kūno. Sakome suponuotini, nes Bažnyčia čia niekada nėra sakiusi, jog visi, nors ir be savo kaltės, aktuališkai nepriklausydami prie regimos Bažnyčios, pražūsią. Suponuotini, bet ne būtinai žodžiais pabrėžtini. Dėl ko? Į tai van Noort G. taip atsako: „Primo, quia effatum est sententia poenalis, intimatio autem poenae natura sua culpam supponit. Deinde ut simul insinuetur, ex ordinario divinae providentiae consilio solam ecclesiam ad salutem conducere, unde qui quomodocumque extra ecclesiam existit, ibi est, ubi per se salus obtineri nequit. Ceterum ipse Christus non aliter locutus est, nulla enim expressa restrictione adixit: „Qui non crediderit, condemnabitur." [1])

b) Jei dabar atitrauksime aną pasakymą nuo jo istoriškos prasmės ir žiūrėsime, kiek jis sutinka su Bažnyčios nusistatymu, tai tas pasakymas taip pat galimas gera prasme išaiškinti. Ir taip, jei kas be savo kaltės aktuališkai nepriklauso prie Bažnyčios kūno, pav., kurs stabmeldys, tai gerais savo darbais, ypač tobula meile Dievo ir širdingu tikėjimu bent (minimum) į tiesas, kad yra Dievas, Jis atlygina už gerus darbus, aišku, jis gali gauti Dievo malonę ir per ją susijungti su Kristumi ir tuo būdu gali reališkai (in re) priklausyti prie Bažnyčios sielos ir savo gerais norais, intencijomis, troškimais (in voto implicito vel explicito) — prie Jos kūno. Vadinasi, tam tikrais atvejais (kai dėl nenugalimų kliūčių žmogus negali aktuališkai priklausyti prie regimos Bažnyčios) gali jam pakakti in voto priklausyti prie Bažnyčios kūno. Tik čia reikia įvykdyti bent šias dvi minėtąsias sąlygas: 1) Tikėti mažiausia (minimum) į dvi minėtąsias tiesas ir implicite į visas kitas apreikštas tiesas. Šis tikėjimas pagal Dievo pažadėjimą (Dievo, kurs nori visų išganymo) [2]), yra visiems suaugusiems prieinamas. Jei, pav., stabmeldys, klauso savo sąžinės balso, daro visa, kad įtiktų Dievui, tai Dievas jam vienu ar kitu keliu suteiks savo malonę,

[1]) Tractatus de Ecclesia, 167.

[2]) 1 Tim. 2. 4: „Kurs nori, kad visi žmonės būtų išganyti ir ateitų į tiesos pažinimą".

kuri jo tikėjimą padarys antagamtišką. 2) Tobula meilė Dievo, respective tobulas gailestis, kad būtų išteisintas. Čia, žinoma, tilps ir noras daryti visa, ko Dievas reikalauja iš žmogaus, ir, konsekventiškai, noras (votum) priklausyti prie regimos Bažnyčios. Tuo būdu žmogus gali gauti pašventinančią malonę, būtinai reikalingą šganymui, ir tuo pačiu reališkai priklausyti prie Bažnyčios sielos. Taigi šiuo atžvilgiu taip pat galima sakyti „extra Ecclesiam nulla salus", suprantant, jog, norint būti išganytam, reikia reališkai priklausyti prie Bažnyčios sielos ir kūno drauge, ar bent reališkai prie Jos sielos ir intencijomis (in voto) prie kūno.

Tuo rašomąjį dalykėlį, nors ir trumpai nusakę, baigiame. Tuo pačiu paaiškėja ir atsakymas į katalikams daromą priekaištą dėl tariamos netolerancijos. Krikščioniškos tolerancijos — mylėti visus — aišku, nebrangint negalima. Bet dėl to negalima girti dogmatiškos (religijos) tolerancijos, kuri prilygsta religišką indiferentizmą. [1])

[1]) Prof. Bučys Pr., Katalikystė ir tiesa, „Vadovas" n. 31 (1911) 250-251: Krikščionija tik tų daiktų lygybę tetvirtina, kurių lygybės pamatus randa jų prigimtyje. Tvirtinti daiktų lygybę tik dėlto, kad jie yra daiktai, neatsižiūriut, ar yra ar nėra jų prigimtyse pamatų tai lygybei, būtų neprotinga, neteisinga ir negalima. Juk negalima yra universitete duoti lygias teises nieko nemokančiam ir viską mokančiam studentui. Mokslas ūmai žūtų, jei visi norintieji turėtų teisę laikyti prelekcijas, studentus egzaminuoti ir pripažinti jiems gydytojų, inžinierių, advokatų ir mokytojų diplomus. Politiškosios teisės gali būti lygios visoms moterims ir vyrams, bet didžiausia būtų neteisybė statyti lygiomis doroje pasileidėlį, vagį ir girtuoklį su mergina, visą savo amžių tarnavusia ligoniams ir našlaitėms ir neėmusia iš jų kitokio užmokesčio, tik menką valgį ir prastą sau dėvėti rūbą. Negalima yra lygybė tiesos ir melo, gero ir blogo, būties ir nebūties.... Jogei lygybė turi būti paremta ant tiesos, todėl taip plačiai eina lygybė, kaip platus yra jos pamatas. Tas pats asmuo, žiūrint į jį iš įvairių punktų, gali turėti įvairius lygybės plotus. Aš esmi lygus su visais žmonėmis Dievo teisme, ir nesmi nei per mažiausią plauką aukštesnis už paskutinį pasaulyje vaikpalaikį. Tai svarbiausias lygybės punktas. Tačiau nė labiausiai gerbiamam pasaulyje mokslininkui negaliu pripažinti lygios teisės su savimi laikyti Mišias, jei jis nėra kunigu.... Iš tų kelių pavyzdžių matome, kad lygybė tėra gera tik savo srityje. Šitą išvadžiojimą apie lygybę padėjau tuo tikslu, kad būtų matyt, jog katalikų Bažnyčia nieko blogo nedaro, kuomet *tiesos srityje* nesistato save lygiomis su kitais tikėjimais. Ji aiškiai žinos savo pradžią turint nuo to paties V. Jėzaus, Kurs nuostabia iškalba visą Palestiną sujudino, širdis prie Dievo pakėlė, Savo žodžius kryžiumi patvirtino, pasaulį atnaujino. Bažnyčia aiškiai atsimena viena tebuvusi tuomet, kada Jėzus pas Tėvą į dangų grįžo. Ji viena buvo, kuomet už tiesą reikėjo baisius persekiojimus kentėti. Bažnyčia jaučiasi esanti ant tos uolos pastatyta, kurios pragaro vartai nepergali. Ji džiaugiasi esanti Jėzaus sužieduotinė (Eph. 5, 25) ir Jo kūnas (1 Cor. 12. 27). Ilgai gyvendama ant žemės ji visokių dienų matė. Skaudūs buvo persekiojimai, bet dar skaudesnės užeidavo nelaimės, kada į ją pačią įsiskverbdavo nedorų žmonių daugybės.... Nors Bažnyčia ne atskiras asmuo, gyvenantis jausmais, bet jinai turi savo sąmonę, kaip visos didesnės ir gerai įsigyvenusios draugijos. Juk ir Lietuva ne atskiras asmuo, tik draugija ir jinai turi savo sąmonę. Kas Lietuvą įtaria, tas įžeidžia milijoną širdžių.... Bet ne dėl to Bažnyčia nesistato save lygiomis su erezijomis, kad jinai daug nuo jų kentėjo, tik dėl to, kad ji žino beturint savo tikėjimą iš Kristaus.... Iš šalies stovinčiam gali nelengva būti matyti Bažnyčios teisingumas, bet ji pati negali nesižinoti jo. Kuomet Bažnyčia ne priešais tiesą, tik su tiesa tvirtina savo teisingumą ir erezijos klaidingumą tikėjimo srityje, tai jinai nenusideda lygybei, kaip nenusideda tas, kuris tiesos srityje nestato vienon eilėn tiesą ir klaidą, o doros srityje nepripažįsta lygybės dorybei ir nuodėmei."

Literatūra:

1. Adam K., Das Wesen des Katholicismus, Augsburg 1924.
2. Billot L., Tractatus de Ecclesia Christi[4], Roma 1921, I
3. Bučys Pr., Katalikystė ir tiesa, „Vadovas“ nr 30—31 (1911) 145—151, 250 — 255.
4. Dieckmann H., Tractatus de Ecclesia, Friburgi i. Br. 1925, II.
5. D' Herbigny M., Theologica de Ecclesia, Parisiis 1927, I: De Deo universos evocante ad sui regni vitam, II: De Deo catholicam Ecclesiam organice vivificante.
6. Lippert P., Die alleinseligmachende Kirche, Freiburg 1913.
7. Pies R., Die Heilsfrage der Heiden, (Abhandl. aus Missionskunde und Missionsgeschichte 40, Aachen 1925.
8. Romeis I. C., Das Heil der Christen ausserhalb der wahren Kirche nach der Lehre des hl. Augustin, Paderborn 1908.
9. Schmid Fr., Die ausserordentlichen Heilswege für die gefallene Menschheit, Brixen 1899.
10. Seitz A., Die Heilsnotwendigkeit der Kirche nach der altchristl. Literatur, Freiburg 1903.
11. Vermeersch — Sleumer, Die Toleranz, Freiburg 1914.
12. Walz J. B., Die Sichtbarkeit der Kirche, Würzburg 1924.
13. Hansjakob H., Die Toleranz und die Intoleranz der katholischen Kirche, Freiburg i. Br. 1899.
14. Charszewski Ign., Dyalog polemiczny o tolerancyi religijnej, Warszawa 1906.
15. Liasauskis J., Kristaus Bažnyčia ir Jos santykiai su nekatalikais, Kaunas 1928.

(Paskutinės trys knygelės daugiau populiariškai parašytos).

Doc. Dr. Ign. Česaitis.

Gamtinės ir antagamtinės dorybės.

1. *Mūsų veiklumo pradai.* — 2. *Gamtinė dorybė — žmogiškojo ir tobulojo veiklumo pradas.* — 3. *Antagamtinė dorybė — dieviškojo ir pilnutinio veiklumo pradas.* — 4. *Šitų dorybių santykiai ir jų auklėjamoji reikšmė.*

1. Žmogus iš esmės yra veikli būtybė. Jis yra mikrokosmos; jame koncentruojasi ir harmonizuojasi daugeriopas veiklumas: tas, kurs valdo medžiagą, augalą, gyvulį, ir tas, kurs tik žmogui tinka ir skiria jį nuo šių žemesniųjų būtybių; jo veiklumas yra protingas.

Be to, reikia pastebėti, kad visose veikimo srityse — fizinėj, intelektualinėj, dorinėji srityse — mūsų sielos galios ne iškarto sklandžiai veikia. Jos tik palaipsniui pasiekia tam tikrą sugebėjimą lengvai, sklandžiai, su pasigėrėjimu veikti.

Sakysime, aš rašau. Plunksna mano rankoje lengvai ir skubiai formuoja raides, ji slidinėja žemyn ir aukštyn be jokio vargo, bemaž automatiškai, visiškai netrukdydama man galvoti, mintis suregzti. Bet kai šiuo metu aš primenu savo pirmąją rašto pamoką, atsimenu tas dideles pastangas dėl kurių prakaitas nuo kaktos varvėjo, širdis stipriai plakė, veidas buvo išraudęs, nes plunksna neklausė, ranka drebėjo, raidės virto, o čia dar mokytojas stebėjo ir pastebėjimus darė.

Kas sakoma apie fizinę sritį, tenka pakakyti ir apie kitas veikimo sritis. Mūsų protas palengva atsibunda ir švinta, palaipsniai sugeba susiorientuoti mus supančių realybių aplinkumoj. Ir dorovinė sritis priklauso tų pačių dėsnių, ilgainiui įpranta atlikinėti tuos veiksmus, kurie derinasi su žmogaus protinga įgimtimi, jo galutinio gyvenimo tikslu.

Kodėl taip yra ir kurs yra mūsų pakrikusių energijų orientacijos pradas?

Todėl taip yra, kad ne visos galios ir ne visose kryptyse savo įgimtimi turi pažymėtus veikimo būdus. Mūsų galios savaime nėra apspręstos veikti viena ar kita kryptimi; dažnai galių polinkiai gali pasireikšti tuo ar kitu veikimo būdu ir neapspręstos veikti tik viena kryptimi jos nesugeba lengvai ir sklandžiai veikti tam tikra kryptimi.

Jei jos įgimtimi teturėtų tam tikrą (partikulariškąą) lytį (formą), kaip yra su nuo pat pradžios suformuotais kūnais, tai veiktų vienaip, o ne kitaip. Pav., akmuo visada krinta vertikališkai prie savo pritraukimo centro. Arba jei siela būtų tos pačios rūšies, kurios yra elementariškos formos, kurios įgimtimi nesiskiria nuo savo savybių, tai visada veiktų taip pat kaip ir elementai, kurie būtinai yra šalti, karšti, sausi, drėgni.

Bet žmogaus siela yra skirtingos natūros dėl savo visuotinio indeterminizmo: ji yra protinga, galinti vienaip ar kitaip apspręsti galių vei-

kimą. Pav., protas savo įgimtimi gali visa tai pažinti, kas yra jo ribose. Bet vis dėlto,dar jis negali pažinti konkretiškų realybių, pakol nėra įgijęs pirmųjų pažinimo pradų, kurie jį apsprendžia pažinimo kryptimi. Turėdamas pirmuosius pažinimo pradus (principium contradictionis: nihil potest simul sub eodem respectu esse et non esse; ens non est non ens; principium exclusi tertii: non est medium inter esse et non esse etc.) ir juos taikydamas prie jį apsupančių realybių, jis kuria tuos ir kitus mokslus. O mokslai, priklausydami vieni kitų, padeda jam laipsniškai pažinti begalinę tiesos detalių visumą.

Taigi iš kalbamojo dalyko paaiškėja, kodėl mūsų galios savaime abejingos veikti viena ar kita kryptimi, jos veikia aiškiai aprėžta kryptimi, lengvai ir sklandžiai veikia, kai tam tikrą veiksmą nuolat atlikinėja, nes tada daugeriopas galios polinkio apsisprendimas mažėja ir prieina prie tokio, o ne kitokio apsiprendimo, prie šio, o ne kito veikimo. Šis patvarus mūsų veikimo pradas yra nusiteikimas.

Taigi nusiteikimas yra patvarus galios polinkis, įgytas besilavinant, tobulinąs jos veiklumą; nusiteikimas ne kas kita, kaip galios ir veiksmo junginys.

Naujovinis relatyvinio pažinimo „dogmatas", didžiausią reikšmę skiria nusiteikimo problemai. Nes šis „dogmatas" skelbia, kad negalima pažinti Absoliuto. Todėl būtinai reikia surasti tas atrakcijos centras, kurs apie save grupuotų visas gyvybės ir veiklumo apraiškas. Evoliucionizmas tariasi tokį centrą suradęs: juo einąs nusiteikimas. Nusiteikimas esąs visų „dėsnių dėsnis". Fiziniai dėsniai yra materiališki nusiteikimai; funkcijos ir organai yra fiziologiški ir motoriški nusiteikimai, kilę iš aplinkumos, kovojant už buvį; instinktai, idejos, valia ir protas yra psichologiški nusiteikimai, išaugę amžių bėgy ir sustiprėję paveldėjimo keliu.

Bet šis klausimas per toli mus nuvestų, nors glaudžiai yra susijęs su gvildenamąja tema. Todėl, konstatavę jo plotį ir trumpindami dėstymą, turime pasiteirauti: kurs yra nusiteikimų šaltinis? Ar jie tėra mūsų pastangų padarinys, ar yra kilę iš pačios galios ir tam tikros būtinybės spiriami plečiasi ir stiprėja, patekę į tam tikrą aplinkumą, o gal jie yra mums kieno nors suteikti.

Šitas klausimas yra susilaukęs labai skirtingų nuomonių. Helvecijus, sekdamas Lock'ą, tvirtina, kad žmogus nieko įgimto neturįs. Jis esąs vaškas, iš kurio galima nulipdyti angelas ar demonas. Mes patys, niekas kitas, esame savo likimo viešpačiai. Schopenhauer yra priešingos nuomonės. Jo manymu, žmogus ateinąs į pasaulį visai suformotas, su visais nusiteikimais — dorybėmis ir ydomis. Kiekvieno pastanga persireformuoti esąs tuščias ir bergždžais darbas. Auklėjimas tegalįs žmogų iš viršaus nudailinti.

Šv. Tomas Akv. nesutinka nei su vienu nei su antru. Jis savo Summa Theol. 1, 2 p. 51 a. 1 ir 2 šį klausimą iš esmės sprendžia.

Negalima, šiuo atveju, kalbėti apie įgimtus nusiteikimus griežta prasme[1]), bet reikia kalbėti apie įgimtus polinkius. Nusiteikimas yra apspręsta

1) 1, 2 q. 51 a. 1.

dinamiškoji galios savybė, pasiruošusi veikti; polinkis yra statiškoji savybė, linkusi veikti viena ar kita kryptimi.

Žmogus gėma su įvairiais polinkiais. Todėl jis vienus nusiteikimus lengviau, kitus sunkiau įgyja. Pažinimo srity, tiesa, žmogus neatsineša žinių, bet palaipsniui juslių ir protinimosi keliu jas įgyja. Bet protas turi iš dalies ir įgimtą nusiteikimą gemalo pavidale (secundum inchoationem), pav. pirmųjų pradų supratimą: tokia jau žmogaus intelektualinė įgimtis, kad, supratęs, kas yra visa ir kas dalis, supranta, kad visa yra didesnės už dalį. Taip pat protas gali turėti tuos ar kitus gabumus, kurie, nors ir neperduoda įgimtų žinių, vienok ilgainiui tam tikros srities žinias lengviau pasisavina; tą pat tenka pasakyti apie techniškus ir meniškus sugebėjimus. Geidimo srity polinkiai stipriau reiškiasi, nekaip pažinimo galiose. Pirmieji nuo pat pirmosios gyvenimo valandos jau linkę veikti ir staigiai veikia, tenkindami savo troškimus, pav., pyktis; patvarieji labiau yra pasyvūs, palengva palankiose aplinkybėse pasireiškia.

Įgimtuosius veikimo polinkius šv. Tomas skirsto į rūšinius ir individualinius. Rūšiniai polinkiai yra susiję su protinga žmogaus įgimtimi, individualiniai — su kiekvieno individo kompleksija ir temperamentu.

Protingoji žmogaus įgimtis lenkia jį siekti tų gėrybių, kurios sutinka su jos siekimu. Nuosekliai, įgimtis turi ir susidaro tokius polinkius, kurie siekia protingojo gėrio ir tokio pat veikimo. Šitie polinkiai yra visų žmonių tie patys. Rūšiniai polinkiai yra dorybių gemalai, kurie lavinantis tobulina įgimtuosius polinkius.

Reikia, tiesa, atsiminti, kad teigiamieji polinkiai yra žymiai susilpnėję per gimtąją nuodėmę. Gimtoji nuodėmė suardė psichinių galių harmoningą veiklumą. Be centripetinių troškimų, kurie organizuoja visus mūsų troškimus, besiekiant savo uždavinio ir visų sielos galių subordinacijos protui, atsibunda mumyse centrifūginiai troškimai, dezorganizuodami dorovinio gyvenimo tikslumą ir lenkdami atskirus organizmo veiksnius tenkinti savo provizoriškus troškimus, nepaisydami visumos gerovės ir galutinio síekimo!

Nuo to momento vyksta mumyse dviejų pagrindinių polinkių kova — teigiamų ir neigiamų. Neįvertinti šio fakto reiškia nesuprasti, ko nėra, kas yra, atseit daryti tas klaidas, kurias istorija yra pasmerkusi.

Šiaip ar taip, rūšiniai, bendri visiems žmonėms polinkiai katalikų doktrinoj turi savo išsprendimą. Jis nesutinka nei su Rousseau nei Kanto sprendimais. Jei Rousseau klydo „per excessum“, tai Liuteris iki Kanto klydo „per defectum“.

Nėra šiandien taip bloga, kaip kas norėtų manyti. Kodėl? Todėl, kad mes nesame nei kraštutiniai pesimistai nei kraštutiniai optimistai ir žinome ir suprantame, kad gerio polinkis mumyse yra stipresnis ir gilesnis, nekaip blogo polinkis. Mūsų sieloj vis pasilieka gėrio troškimas, nors to gėrio supratimas būtų ir klaidingiausias. Kas šio suprasti nenori, tas yra psichiškas ligonis.

Be įgimtų rūšinių polinkių, visiems žmonėms bendrų, yra, kaip sako šv. Tomas Akv , individuališki polinkiai: „Sicut naturale est homini esse risibile, et igni ferri sursum..., sicut naturale est Socrati vel Platoni esse aegrotativum vel sanativum, secundum propriam complexionem.“[1]

---

1) 1, 2, q. 51. a. 1.

Individuališki polinkiai sudaro žmogaus dorinę fizionomiją, yra jo temperamento portretas. Individuališkų veikimo polinkių išskaičiuoti negalima. Čia susiburia nesuskaitomi veiksniai. Jie veikė prieš žmogui išvystant saulės šviesą, o ilgainiui besipindami į priežastinę grandį, tam tikrose apystovose, atsispaudė tie, o ne kiti, individuališki polinkiai. Paveldėjimo problemos čia nesprendžiama. Tik tenka pasakyti, kad į individuališkų polinkių sąskaitą tenka įskaityti ypatingos gyvenimo sąlygos, mityba, darbo rūšis, sveikata, klimatas, aplinkuma, įpročiai ir t. t.

Be šių visų įgimtų polinkių, reikia įskaityti ir tuos, kurie atsiranda kūdikystės metais, anksčiau nekaip žmogus pradeda save sąmoningai valdyti; nors jie ir ne visai būtų įgimti, tai vis vien labai panašūs į įgimtus. O kas bekalbėti apie vėliau įgytuosius polinkius, kai žmogus vis yra savo polinkių sąmoningesnis! Todėl reikia kreipti akis į sąlygų visumą, kuriose atsiduria kūdikis: sveikatą ir higienos aplinkumą, maistą, pirmuosius aplinkumos įspūdžius, pirmąjį auklėjimo būdą, gerąsias ir silpnąsias auklėjimo savybes, žodžiu į visas, net smulkiausias, aplinkybes, kurios gali atsispausti jauname ir elastingame prote ir nulemti įvairiausius emocionalinio gyvenimo polinkių gemalus.

Tuo būdu, neapspręsti savo kryptimi veiklumo polinkiai, kurie kūdikystės metu vis auga ir stiprėja, įgauna, nors nesąmoningai, vis labiau apréžtą kryptį, kuri ilgainiui gal nustebinti kiekvieną besiteiraujantį, iš kur jie bus atsiradę.

Plati yra individuališkų polinkių sritis ir skaitlingi yra jos veiksniai.

Taigi mūsų veiklumo talimiausias pradas yra siela. Artimesnis veiklumo pradas — mūsų sielos galios (facultates vel potentiae); artimiausias veiklumo pradas yra mūsų rūšiniai it individuališki įgimti galių polinkiai.

Bet mūsų veiklumo pradai dar neišspręsti. Suponuojame, kad žmogus yra laisvas. Jis savo valingais veiksmais, be turimų jau veiklumo polinkių, gali esančius sustiprinti ar reikiamų nusiteikimų įsigyti. „Utrum aliquis habitus causetur ex actibus", [1]) klausia šv. Tomas.

Įgimtų polinkių nepakanka. Jų gaivalingoji jėga, valdoma instinkto, arba visiškai išsiaikvoja, arba, bepaisydama savo partikuliarinio gėrio, skleidžia chaosą ir anarchiją. Dorovinio gyvenimo uždavinys ir yra sąmoningomis mūsų pastangomis apvaldytį įgimtų palinkimų energiją, neutralizuoti jų kenksmingą veikimą, stiprinti teigiamą jų pasireiškimą, pakreipti juos galutinio tikslo kryptimi. Tuo būdu susiorganizavę visi polinkiai ir nusiteikimai į vieną harmoningą visumą sudaro tą asmens veiklumo pradą, kurį galima pavadinti charakteriu.

Įgytieji, valingi nusiteikimai susidaro lavinimosi keliu t. y. tas pats veiksmas, dažnai atsikartojamas, išvagoja mūsų galioje mažesnio atsparumo liniją ir, sustiprinęs esamą polinkį, greit ir sklandžiai atlikinėja tą veiksmą. Panašiai rūbas, dažniau dėvimas, vis geriau prilimpa prie mūsų kūno, ar nauja spyna rakinėjama lengviau atsirakina, ar popierius, abejingas šia ar kita kryptimi susilenkti, bet kartą ir kitą vis taip pat lenkiamas vis lengviau susilenkia. Arba imsime organiškajį pasaulį — augalą „mimosa pudica". Jis kiekvieną vakarą suglaudžia savo lapelius. Laiky-

---

1) 1, 2 q. 51 a. 2.

kime jį kurį laiką naktį apšviestame kambary ir dieną rūsy, jis vis dar budės dieną ir miegos nakty. Bet ilgainiui jis gauna naują nusiteikimą: jis suglaus lapelius dieną ir atskleis naktį.

Kiekviena mūsų psichinė galia yra susijusi su jusliniais organais, ir nors turi tam tikrą pajėgumą, yra ir chaotiška, kas kliudo jai veikti. Be to, tenka atsiminti įvairias kliūtis, kylančias iš išorinių aplinkybių, kuriose veiksmas vyksta. Veiksmo pradžia yra sunki, pirmieji žingsniai lėti ir nerangūs. Nugalėjus kliūtis, veiksmas savaimingai atliekamas, ne tik be ypatingų pastangų, bet lengvai, maloniai ir sklandžiai. Ir taip atsibundame ir keliamės tam tikrą valandą, rengiamės, kalbame poterius, dirbame savo profesinį darbą, einame pasivaikščioti be didelių pastangų, be ypatingos refleksijos. Visa tai bemaž automatiškai vyksta. Mūsų dėmesys krypsta į aukštesnius objektus, būtent, mes tiriame mokslo, dorovės, religijos problemas, kurios visur ir visada žmoniją domino. Mūsų proto akyratis laisviau plečiasi kultūros, meno, religijos srityse.

Tuo būdu su mūsų įgimtais polinkiais laipsniškai susija įgyti nusiteikimai. Jie taip glaudžiai jungiasi, jog dažnai nelengva pasakyti, iš kurio šaltinio yra kilę, sunku nutiesti griežtą ribą tarp vienų ir kitų.

Galop, trečias veiksmo pradas, prašokąs pirmąjį ir antrąjį, yra antagamtinis nusiteikimas. „Utrum aliqui habitus sint hominibus infusi a Deo." [1]

Dvejopu būdu, sako Akvinietis Dievas įkvepia žmogui nusiteikimų. Žmogus skirtas siekti tikslą, kurs prašoka jo įgimties jėgas ir vis dėlto yra tobulas žmogaus laimingumas. Kadangi nusiteikimai turi būti proporcingi siekiamajam tikslui, jis reikalingas tokių nusiteikimų, kurie prašoka žmogaus įgimties jėgas. Taigi tokių nusiteikimų žmogus tegali gaut ne iš įgimties, bet iš kito pašalinio šaltinio (per infusionem).

Be to, Dievas gali veikti ir be mūsų. Kaip, sakysime, retkarčiais savo galybei pareikšti pagydo be natūralinės priežasties įsikišimo, kuri tačiau galėtų pati sveikatą grąžinti, taip retkarčiais savo galybei pareikšti įkvepia žmogui nusiteikimų, kuriuos ir pats galėtų įgyti, pav., suteikia apaštalams Raštų supratimą, visų kalbų mokslą, kurį žmonės galėtų įsigyti studijuodami, nors ir ne taip tobulai.

Taigi mūsų veikimo pradai yra: įgimti polinkiai, įgyti nusiteikimai ir įkvėpti nusiteikimai.

2. Bet ar visi natūrališki nusiteikimai yra vienodo kokio? Kasdienis patyrimas rodo, kad vienų nusiteikimus mes giriame. kitų peikiame; vieni nusiteikimai yra teigiami, kiti neigiami.

Ką šis vertinimas priduria prie bendrosios nūsiteikimų sąvokos?

Štai žmogus gyvenimo spielčiuose: diena prasideda ir baigiasi paskirtą valandą. Jis regulariškai atlieka pareigas, turi darbo sistemą, akuratiškai pradeda juos ir baigia. Jis nedirba galvotrūkčiais, nesivaduoja ūpu. Jis, mes sakome, turi gerų nusiteikimų.

Štai studentas: kruopštus ir darbštus. Studijose paskendęs. Jis lavina atmintį, atsimindamas formules, istorijos faktus, moksliską nomenklatūrą, literatūros istorijos veikėjus. Jis miklina savo protą abstraktiškais samprotavimais, griežtai prisilaiko tyrinėjimų metodų, sistematiškai didina sa-

---

1) 1. 2 q. 51. a. 4.

vo žinijos lobyną. Mes sakome, kad jis turi gerų intelektualinių nusiteikimų.

Arba, va, darbininkas, sumanus ir gabus. Jis lengvai vartalioja darbo įnagį, kuria meno veikalus. Reikia stebėtis jo gabumais... Koki sklandūs dailininko paišelio judesiai, o kas ir bekalbėti apie smuikininko pirštų techniką. Mes sakome, kad jie turi teigiamų techniškų nusiteikimų.

Visi šie nusiteikimai yra geri, bet tėra relatyviško gerumo. Nes jų gerumas tereiškia tam tikrų patvarių polinkių veiklumą atitinkamą jų šiai specialinei funkcijai. Dėl to, įvertindami gerąjį nusiteikimą, mes galime daryti kai kurias pastabas. Mes sakome apie reguliarišką ir darbštų profesionalą: jis uolus, bet ne visada blaivus; apie stropų studentą: jis daug žinąs, bet išdidus; apie dailininką: jis žavėtinai piešia, bet jo menas piktina ir t. t.

Tas bet mažina pirmąjį įvertinimą, aiškiai liudija, kad jo teigiamų nusiteikimų savumai yra relatyviško gerumo. Jo gerasis savumas teatitinka vieną ar kitą veiklumą, duoda jam maksimumą turimo tobulumo, bet tik šioj ar kitoj srity: gabus darbininkas, stropus studentas, geniališkas menininkas; štai ir viskas. Kad žmogus pasižymi tuo ar kitu nusiteikimu, jį dar negalima pavadinti visiškai tobulu, be priekaištų, nes jo tobulybė gali susieiti su didele netobulybe ar yda.

Be to, šis skirtumas pastebimas ir čia, kad visi visai fiziški ar intelektuališki nusiteikimai nesiskirsto atžvilgiu į dorovės dėsnius, į gerus ar blogus. Jų gerumo laipsnis gali būti didesnis ar mažesnis, ir, nepaisant trūkumų, jie bus savo rūšies gėris, padedąs tinkamai atlikti aprėžtą veiksmą, ar jis būtų tech ikos ar proto srities.

Bet ar yra tokių gerų nusiteikimų, apie kuriuos gallma kalbėti be „bet"? Taip. Yra tokių nusiteikimų.

Moralinė dorybė yra tobulas žmogiškojo veiklumo pradas. Doriniai nusiteikimai, žiūrint į tai, ar jie laikosi dorovės įstatymų reikalavimų ar juos paneigia, skirstomi į gerus ar blogus nusiteikimus. Kiek pirmieji padeda mums veikti sutikamai su protinga mūsų įgimtimi ir jos tikslu, tiek antrieji padeda veikti priešinga racionalinei įgimčiai kryptimi.

Pirmuosius nusiteikimus vadiname dorybėmis, antruosius ydomis. Ir vieni ir kiti nusiteikimai pasižymi tuo, kad veiksmai atliekami lengvai ir sklandžiai, bemaž neapsimąsčius, nes jie duoda mūsų psichinėms galioms išvidinę determinaciją, dėl kurios žmogus tam tikrose sąlygose yra linkęs taip, o ne kitaip pasielgti, lengvai prisitaikyti prie dorovės reikalavimų arba taip pat lengvai su jais apsilenkti. Fizinėj ir intelektualinėj srityse to nėra: piešti ar dainuoti, protauti ar skaičiuoti, neturi sau priešingo doroviniu atžvilgiu, nusiteikimo. Jei kas nėra menininkas, filosofas ar matematikas, tai tik konstatuojama, kad jis neturi šitokio ae kitokio nusiteikimo. Mes nemanome tą ar kitą peikti už tai, kad jis nėra metafizikas, matematikas, istorininkas, artistas, nebent ši profesija jungiasi su jo pareiga; bet mes peikiame tą ir kitą, kurs nepanaudoja savo gabumų arba blogam tikslui juos panaudoja, kaip mes peikiame ir kiekvieną, kurs nėra blaivus, neapkenčia savo artimo, nevaldo savo aistrų ir t. t.

Taigi teigiamas nusiteikimas lavinantis įgytas, ilgo patyrimo garantuotas, savaimingai lenkiąs veikti dorovės įstatymų ribose yra moralinė dorybė.

Dorybė reiškia veikliosios galios tobulybę, galios atbaigimą; [1]) kiekvieno daikto tobulybė pareina visų pirma nuo jo santykiavimo su tikslu. Kadangi galios tikslas yra veiksmas, tai sakoma, kad galia yra tobula, kai ji yra apsisprendusi veikti. Vienos galios įgimtimi yra apspręstos veikti, kaip natūralinės veikliosios galios; šios rūšies galios savaime yra dorybės. Racionalinės galios, atvirkščiai, nėra determinuotos veikti viena kryptimi, bet gali apsispręsti veikti vienaip ar kitaip; šito ar kito veiksmo atžvilgiu jas apsprendžia nusiteikimai, dėl to dorybė yra nusiteikimas. [2]) Tikroji tobulybė tegali būti gera, nuosekliai dorybė yra veiklusis geras nusiteikimas „habitus operativus bonus". [3]) Aristotelis sako: „virtus est quae bonum facit habentem et opus eius bonum reddit". [4]) Dorybė ir yda tiek turi bendro, kad yda yra taip pat „habitus operativus", bet specifikiškai skiriasi tuo, kad dorybė lenkia prie gerų veiksmų, atitinkamų protui, o yda yra „habitus operativus malus". Pav., savitvarda orientuoja aistrą prie protingo veiksmo, o nesantūra — priešingai.

Veiklusis nusiteikimas tiek tėra geras, kieks jis tvarko ir orientuoja mūsų veikimą prie to, kas tikrai mums yra gera, gamtinio tikslo linkme; nuosekliai, tiesioginiu dorybės subjektu tegali eiti ta galia, kurios dėka mes siekiame galutinį mūsų protingąjį tikslą, būtent valia ar kitos galios, kiek jos veikia jai vadovaujant. Kiti veiklūs nusiteikimai gali tobulinti protą neatsižvelgdami tiesiai į žmogaus galutinį tikslą; jie vadinasi dorybėmis plačiąja prasme.

Dėl šių pastarųjų mes sugebame gerai pavartoti šį ar kitą mūsų veiklumą, o ne, kaip dorybės griežtąja prasme, moralinės dorybės, kiekviena proga, iš įpročio leidžia mums šituo sugebėjimu pasinaudoti: kaligrafas gali kaip nori kreivuliuoti, bet jis nepraranda savo meno ir reputacijos, tuo tarpu blaivus žmogus, kurs nėra toks kiekvienu atveju, leidžia abejoti savo dorybe.

Tas pat pasakytina apie spekulatyvinio proto nusiteikimus, intelektualines dorybes (mokslus) ir praktikinio proto nusiteikimus, kuriuos vadin me menu ir kurių uždavinys nėra padaryti gerus žmogiškus pačius veiksmus, bet tik pačius dirbamus kurinius (recta ratio factibilium). Apie juos šv. Tomas sako: „Ad artem non requiritur quod artifex bene operetur, sed quod bonum opus faciat" [5]); taip pat įstabūs mokslininko ar menininko kūriniai nieku būdu neįrodo jo moralinio padorumo.

Dorybė griežtai kalbant, yra v e i k l u s i s v a l i o s n u s i t e i k i m a s arba detalizuojant, patvarus nusiteikimas gerai veikti, p r o t o š v i e s o j e įgytas, kurio tiesioginis subjektas yra protingosios būtybės valingoji galia. Ši definicija visai sutinka su garsiąja šv. Augustino definicija: „Virtus est bona qualitas qua recte vivitur, qua nullus male utitur." [6]).

---

1) Q. D. de Virt. q. 1 a 1: «Virtus secundum sui nominis rationem, potentiae complementum designat; unde et *vis* dicitur secundum quod res aliqua, per potentiam completam quam habet, potest sequi suum impetum vel motum: virtus enim, secundum suum nomen, potestatis perfectionem designat».
2) I, 2 q. 55, a. 1.
3) Ib. a. 3.
4) II Eth., c. 6; VII Phys., c. 3.
5) 1, 2 q. 57 a. 5 ad 1.
6) 1, 2 q. 55 a, 4.

Šioks dorybės supratimas turi savo priešų. Istorijoj mes randame daug dorybės sąvokų. Pažymėkime čia svarbiausias.

1) Pasak Stoikų, Zenono, Senekos, Epikteto, Morkaus Aurelijaus, vyriausios būtybės gėris gyventi pagal savo įgimtį. Kadangi žmogaus įgimtis yra pasaulio sielos, dieviškumo, bendrininkė, aukščiausias žmogaus, gėris yra gyventi pagal protą: a) savo individualiniame gyvenime, kiek galima, tobulintis; b) savo socialiniame gyvenime derintis su sau panašiais, tos pačios pasaulio sielos gaivinamais; c) savo „pasauliniame" gyvenime su visa natūra darniai gyventi, paklusti ją valdančiam likimui, aukštesniam už šeimyniškus, patriotiškus ryšius, kurie ardo jo vienybę. Štai kame glūdi tikroj dorybė, kuri neturi laipsnių (arba mūsų veiksmai sutinka arba nesutinka su protu), visa kita turi būti abejinga ir pati dorybė yra sau atpildas: „Virtutis praemium ipsa virtus", „In virtute summa felicitas". Dorybei įgyti svarbiausia sąlyga yra kovoti su aistromis, priešingomis protui ir tesirūpinti tuo, kas nuo mūsų pareina, ir o ne tuo, kas visiškai nuo mūsų nepareina; numarinti savy kiekvieną asmenišką polinkį (sustine et abstine), kad tuo būdu realizuotųsi mumyse visiška apatija.

Bet šitokia dorovė ir dorybės koncepcija, nors pažiūrėjus ir labai kilni, yra labai silpna: a) remiasi klaidinga metafizikos doktrina, pantejizmu; b) sau priešinga, nes ji reikalauja valios kovos, kai visa tvarko būtinas likimas; c) antinatūrališka, nes ji prieštarauja pagrindiniam individo palinkimui siekti asmenišką laimingumą ir skelbia blogu visą juslinį gyvenimą; d) pavojinga, nes atima iš žmogaus jėgą aistrą, dažnai labai reikalingą dorybės praktikai; nes taip pat patirtis įrodė, kad ji veda prie puikybės ir kitus žmones niekina; e) paradoksališka savo formulėse, kuriomis dorybė apibudinama; f) nepilna, nes obalsis „Sustine et abstine" nepaiso pozityvinių asmens tobulėjimo pareigų, teisingumo ir meilės kito atžvilgių ir lenkia prie neveiklumo ir inercijos.

2) Pasak Sokrato ir Platono, kaip yda įvyksta nepažinus gėrio, taip dorybė tėra gėrio pažinimas, kurs pažintas neatsispiriamai lenkia valią.

Be abejo, dorinio gėrio ir blogo pažinimo yra būtinoji dorybės ir ydos sąlyga; aišku, kad juo geriau pažįstame tikrąjį gėrį, juo sėkmingiau mūsų valia prie jo linksta, kad aukščiausias konkretiškas gėris, jei mes jį intuityviškai pažintume, mus nesulaikomai pavergtų, bet be atpildo, kurs suponuoja laisvę. O ir vėl, patyrimas labai gerai rodo, kad dorinio gėrio pažinimas nėra pakankama dorybės sąlyga: galima pažinti savo pareigą ir jos neatlikti, galima spekulatyviškai įvertinti dorinio gėrio kilnumą ir jį pakeisti priešingu aistringu džiugesiu.

Šią klaidą randame pas Descartą ir pas ne vieną moderniškąjį moralistą, kurie įsivaizduoja, kad liaudies švietimas, vis vien kurią medžiagą jis liestų, net jei būtų ir amorališkas, keliąs žmonių dorovingumą: „Ouvrir une école c'est fermer une prison" (V. Hugo); kad, supažindami jaunuomenę su prostitucijos pavojumi, ją nuo šių pavojų saugoja.

3) Kantas dorybę suplaka su dorine intencija. Dorybė — dorinė jėga, kuri liepia mums klausyti įstatymo dėl to, kad įstatymas turi būti gerbiamas. Žmogaus polinkiai priešinasi įstatymui; paklusti — reiškia skaudžiai prisiversti, o šitos pastangos ir yra esminis dorybės elementas:

taigi, jei nėra kovos, nėra dorybės, nėra nuopelno. Dorybei priešinasi šventumas, valios padėtis. išimtinai protingoji, jokiu būdu nepriklausanti juslinių galių, be kovos klusni įstatymui: idealas, kurį žmogus visada turįs siekti, neturėdamas vilties kada nors jį pasiekti.

Bet jei tiesa, kad kova su blogais polinkiais yra paprastai sąlyga dorybei įgyti, ši sąlyga nėra bendra ir ypač ji žymiai išnyksta, kai dorybę įgyjame, kai tenka ją praktikuoti: gerą veiksmą atliekame be pastangų, ta yra įgimtosios dorybės savybė; lengvai atliekamas veiksmas nėra mažiau geras ar vertingas, nes jis yra kilęs iš dorinio gėrio laisvos intencijos.

Be to, jei dorybė šiame pasauly yra praktiškai neįmanomas idealas tai dėl to, kad Kantas savaip jį supranta, neigdamas kiekvieną laimingumo mintį, tą laimingumą, kuriam mes jaučiamės esą natūrališkai sukurti.

4) Išdėstytai doktrinai priešinasi amerikonizmo sekėjai, kurių idejos galimos pastebėti Vokietijos, Prancūzijos ir Anglijos moralistų raštuose. Jų nuomone dvi yra dorybių rūšys, būtent veikliosios dorybės ir pasyviškos, arba: vyriškos, pav., nepriklausomybė (Vydūno „sau žmogus"), savo asmenybės kultas, altrujistinės pareigos, ir moteriškos, pav., nuolankumas, kantrybė, kuklumas, savęs atsižadėjimas, visiškas pasitikėjimas Dievu. Gamtinės dorybės kaip tik yra aktyviškos, kurios mūsų laikų papročiams ir reikalams labiau tinka; krikščioniškosios ir antagamtinės yra labiau pasyviškos, kurios ne taip tinka šiandien, kaip tiko viduriniems amžiams.

Ši doktrina buvo pasmerkta šv. Tėvo Leono XIII laiške kard. Gibbons, 1899 m. sausio mėn. 22 d. Nes prieštarauja:

a) Šv. Raštui, kur Patarl. 16, 32: „Melior est patiens viro forti"; ir Kristus, mūsų pavyzdys, rodomas meilus, nuolankus (Mat. 11, 29), klusnus (Pilip. 2, 5 ir 8) ir prikryžiuotas — kenčiąs (Gol. 5, 24).

b) Protui. Nes nėra pasyvinės dorybės. Nėra dėl to, kad, kaip sako Leonas XIII, „virtus est potentiae perfectio..., finis potentiae est actus et nihil aliud est actus virtutis quam bonus usus liberi arbitrii". Beto, nesuprantama, kad gamtinės dorybės būtų tinkamesnės ir sėkmingesnės už antgamtines dorybes: natūra, susijusi su malone, nėra silpnesnė, yra tobulesnė. Dėl to ir šventieji, būdami nuolankūs, klusnūs, susitvardę, pasidarė galingi darbais ir žodžiais.

c) Patirčiai. Mes žinoma, kad pasyvinių dorybių praktikai reikia didesnių pastangų, ne kaip aktyvinėms dorybėms įgyti, o be to ši dorybių praktika, kaip nurodinėja Leonas XIII, duoda gerų vaisių individams ir visuomenei.

d) Pačiai dorybių santykiavimo doktrinai.

3. Žmogus dėl savo inteligencijos ir laisvos valios gali žmogiškai veikti; dorovinis įstatymas jį stumia gerai elgtis ir tvarkyti savo veiklumą, kreipiant jį prie tikrojo Aukščiauso Gėrio, kuriame jis tegali rasti savo laimingumą, visų savo troškimų pilnatį. Geri polinkiai, ypač įgytosios dorybės, jį prie to lenkia iš vidaus.

Bet ar šiose asmeniškose žmogaus energijose yra pakankamai jėgos, kuri jam būtina, kad visada galėtų eiti pareigos keliu, kad sugebėtų tinkamai pasielgti visose aplinkybėse, kad nuolat praktikuotų visas dorybes

ir tuo būdu tikrai pasiektų galutinį tikslą, nepaisant visų juslinių jaukų, kurie kiekvienu momentu silpnina, vargina, net užbėga už akių protingos valios laimingumo siekimams?

Čia filozofai svyruoja ir vapalioja: jei vieni aukština dorovinį žmogaus vertingumą, kitiems patinka įrodinėti jo silpnybę, kiti iškelia jo kraštutinę didybę ir kraštutinę silpnybę kitų būtybių tarpe. Savo ruožtu istorija rodo mums žmonijos, besiremiančios tik savo protu ir jėgomis, laipsniškus suklupimus ir atranda joj neišgalėjimą realizuoti savo giminės ideališkąjį tipą.

Tai konstatuoja krikščioniškasis apreiškimas. Jis taip pat ir paaiškina šį reiškinį.

1) Jis aiškina šitą sunegalėjimą gimtąja mūsų pirmųjų tėvų nuodėme dėl kurios visa žmonija, pradžioj iškelta į antagamtinę padėtį, nebeteko visų antagamtinių jėgų, kurias ji gavo iš Dievo, kad pasiektų savo visai natūralinį tikslą, jei Dievas būtų ją palikęs visai natūralinėje padėty.

2) Jis precizuoja šio sugebėjimo natūrą, sritį ir savumus: žmogus pats gali daryti kai kuriuos natūrališkai gerus veiksmus, bet dėl savo greito nusilpnėjusios valios nuovargio morališkai negali ilgesnį laiką laikytis kiekvieno net gamtinio įstatymo, net jį tikrai lengvai ir neklaidingai pažinti. Juo labiau, savo šiandienykštėj padėty, kada mes esame pakelti į dieviškojo gyvenimo antagamtinę sritį, šis morališkas sunegalėjimas virto radikališku, visišku, fizišku sunegalėjimu, nes mes tik savo jėgomis negalime atlikti kurio nors pozityvinio veiksmo siekiančio palaiminto dieviškosios esmės regėjimo.

3) Jis mums nurodo priemonę šiam sunegalėjimui pašalinti: pašvenčiamąją malonę, kurią mums yra pelnęs mūsų Išganytojas Jėzus Kristus, vienintėlis individų ir tautų Išgelbėtojas, ir kurią Dievas duoda veltui kiekvienai geros valios sielai.

Po šių įžanginių pastabų, berods, nesunku susikalbėti apie antagamtinę dorybę.

Mums skiriamasis tikslas yra dalyvauti dieviškame gyvenime, t. y. regėti ir mylėti Dievą tuo būdu, kuriuo jis save mato ir myli. Toks tikslas absoliutiškai yra antagamtinis ir pats kūrinys jį neprilygsta. Kad žmogus jo pageidautų ir savo veiksmais jį siektų, būtinai reikia, kad žmogaus įgimtis gautų kai kuriuos pradus bei nusiteikimus, kurie jį pakeltų prie dieviškosios srities, kad tuo būdu galėtų atlikti antagamtiniam tikslui tinkamus dievieviškus veiksmus. Tai jis tegali padedamas habitualinės malonės.[1]

Malonė, yra būtybimis nusiteikimas, tobulinąs pačią sielos esmę, kurią kelia į dieviškąją sritį, ją dievina (1 Petr. 1, 4; 1 Jon. 3, 2); iš to tarsi nauja antagamtinė ir dieviškoji natūra bei naujoji dieviškoji forma mu-

---

1) 1, 2 q. 109 a. 5; „Actus perducens ad finem oportet esse fini proportionatos. Nullus autem actus excedit proportionem principii activi: et ideo videmus in rebus naturalibus, quod nulla res potest perficere effectum per suam operationem, qui excedit virtutem activam, sed solum potest producere per suam operationem effectum suae virtuti proportionatum. Vita autem aeterna est finis excedens proportionem naturae humanae... et ideo homo per sua naturàlia non potest producere opera meritoria proportionata vitae aeternae, sed ad hoc exigitur altior virtus, quae est virtus gratiae“.

myse atsispaudžia ir mums susiteikia. Nuosekliai, malonė nėra tam tikras sielos papuošimas, kas statiško, bet yra dinamiškas pradas, steigiąs ir sudarąs naująjį antagamtinį gyvenimą, dėl kurio gyvename Dievui, gyvename su Kristumi Dievuje ir Kristus mumyse (Rom. 4, 4—11; Jon. 10, 10; 2 Kor. 5. 15—17; Kol. 3, 3; Gal. 2, 20), dėl kurio esame įterpti, kaip šakelės į vynmedį (Jon., 15, 1—5), kaip Dievo sėkla ir dieviškojo gyvenimo pradas palieka mumyse (Jon. 3, 9), kurio dėliai atgimstame iš Dievo naujai gyvybei (Jon. 1, 13; 3, 5; Jok. 1, 18; Tit. 3, 5; 1 Petr. 1. 23; Jon. 3, 9), Dievo vaikai (1 Jon. 3, 1—3; 5, 18; Efez. 1, 5; Rom. 18, 15; Gal. 4, 17).

Kiekvienam dieviškam ir tobulam veiklumui reikia trijų dalykų: pagrindinio gyvastingojo prado, veikliųjų gyvastingųjų jėgų ir gyvastingųjų veiksmų. Taigi per malonę visa turima:

1) Pati malonė, kuri yra naujas gyvastingasis pradas, keliąs mus prie naujos intelektualinės gyvybės laipsnio, kurs racionalinę gyvybę kur kas pralenkia ir yra dieviškosios intelektualinės gyvybės bendravimas; naujas veiklumo pradas, būt. intuityvinis Dievo regėjimas ir paruošiamasis jam veiklumas.

2) Antagamtinės (infusae) dorybės, kurios plaukia iš malonės: yra arsi naujos galios, kurių padedamos natūrališkos galios tobulėja ir pakyla taip, jog gali atlikinėti antagamtinius veiksmus. Nes „sicut ab essentia animae effluunt eius potentiae, quae sunt operum principia, ita et ab ipsa gratia effluunt virtutes in potentiis animae per quas potentiae moventur ad actus“ (q. 110 a. 4 od 1).

3) Antagamtiniai gyvastingi ir nuopelningi veiksmai, kilę iš dorybių padedą mums siekti antagamtinį tikslą ir jį pelnyti. Nes siekdami tikslą, kurs pralenkia mūsų įgimtį, net ir padedami tikėjimo apšvietų veiksmų, reikalingi esame Šv. Dvasios vadovybės, kuri aktuališka malone ir įkvėpimu mus lenktų, kad antagamtinius veiksmus, net neįprastu žmogui būdu atlikdami, išliktume šioj srity ir pažengtume į priekį; iš čia paaiški tų pradų bei nusiteikimų reikalingumas, kurių dėliai klausomės Šv. Dvasios, besinaudodami įkvėptomis dorybėmis, kurios vadinasi Šv. Dvasios dovanomis.

Šiuos veikliuosius antagamtinius nusiteikimus mums duoda Dievas. Nes tas tegali tobulai veikti ir siekti tikslą, kurs remiasi patvariu veiklumo pradu, prie jo išvidiniu būdu linksta. Taip, gamtinėms būtybėms Dievas ne tik leidžia veikti, bet davė joms patvarius veiklumo pradus savo tikslui pasiekti, dėlto jų siekimas yra lengvas ir sutinka su įgimtimi. Taigi mūsų antagamtiniam tikslui duoda patvarių veiklumo pradų, kad tobulai jį siektume, veiktume.[1])

Antagamtiniai veiklumo pradai yra veiklūs nusiteikimai, nors nuo jų ir skiriasi. Jie nėra gryni nusiteikimai nei grynos potencijos, bet vienų ir kitų savybių turi.

1) Skiriasi nuo nusiteikimo, nes neduoda visiško lengvumo veikti. O teduoda išvidinį palinkimą, sugebėjimą ir skubotumą apie gėrio, tik ne išorinį, nes nepašalina visų kliūčių kliudančių gėrį. Sakysime atsivertęs

---

[1]) 1, 2 q. 110 a. 2.

nusidėjėlis ne ką lengviau siekia gėrio, nekaip prieš tai. Dėl to nėra griežta prasme nusiteikimai).

2) Turi vienok tą savumą, kad žmogus galėtų antagamtiškai veikti, ko neturi nusiteikimas, ir šiuo atveju supuola su veikliąja galia.

3) Bet vis dėlto supuola su nusiteikimu, nes nusiteikimai glūdi veikliose natūralinėse galiose, kurias kelia ir su kai kuriomis draug veikia: neduoda visiško galėjimo veikti, bet galėjimą veikti geriau ir antagamtiškai ir tik gerai veikti; gali stiprėti ir mažėti. Visa to neturi pati galia. Taigi daugiau turi bendro su nusiteikimu, nekaip su galia ir dėl to vadinasi antagamtiniai nusiteikimai.

Kadangi pirmasis malonės uždavinys yra duoti mums galimybę pasiekti mūsų gyvenimo antagamtinį tikslą, tai antagamtinės dorybės, kurias ji kuria mumyse, pirmiausia liečia Dievą, kurs yra mūsų tikslas: teologiškosios dorybės — pradai, kurie padeda mums siekti tikslą.

Kitas antagamtiško veiklumo pradas yra tas, kurs suteikia mums priemonių besiekiant šio tikslo: moralinės dorybės.

Pagaliau šv. Dvasios dovanos yra tie pradai, kuriais šv. Dvasia veda mus prie amžinojo gyvenimo.

Apie tai čia smulkiau nebetenka kalbėti.

4) Vienų ir antrų dorybių santykiai yra daugeriopi. Nors gamtinės ir antagamtinės dorybės skiriasi vienos nuo kitų, bet vienų ir antrų santykiavimas ir bendradarbiavimas sudaro tą harmoningą vienumą, dėl kurios mūsų natūra ne tik nenukenčia, bet žmogus pasiekia savo žmoniškumo ir dieviškumo subrendimą.

Gamtinės dorybės skiriasi nuo antagamtinių:

1) Savo esme: gamtinės yra nusiteikimai tikra prasme, antagamtinės skiriasi nuo tokio nusiteikimo; kaip anksčiau kalbėta.

2) Savo įgimtimi ir siekiamuoju tikslu: gamtinėmis dorybėmis žmogus gerai pasituri kasdienio gyvenimo reikaluose ir jo veiksmai derinasi su žmogaus įgimtimi; antagamtinėmis dorybėmis žmogus yra gerai nusiteikęs amžinam gyvenimui ir veikia, paisydamas dieviškosios įgimties (q. 54 a. 3).

3) Formaliniu objektu: gamtinės vaduojasi įgimta proto šviesa bei gamtiniu tikslu; antagamtinės orientuojasi pagal dieviškojo apreiškimo antagamtinę regulą ir šviesą.

4) Vykdomosios priežasties atžvilgiu: gamtinės įgyjamos, padedant įgimties pradams ir mūsų atkartotiniems veiksmams; antagamtines suteikia Dievas (q. 52 a. 4; g. 63 a. 1).

Šis skirtumas vis dėlto jų neizoliuoja, tik tampriai riša, papildo vienos kitas.

Gamtinių dorybių visiškai nepakanka, kad pakiltume į tą aukštumą, iš kurios galėtume pasiekti savo galutinį tikslą. Gamtinės dorybės, nors yra susijusios su išmanymo dorybe, nesugeba realizuoti visų žmogaus troškimų, suorganizuoti aukštesnę žmogaus gyvenimo sritį, kur jis susiduria su rimčiausiomis savo paskyrimo problemomis, su Dievu, vyriausiu gėriu. Šią kilniausią dorovinio gyvenimo sritį tegali suorganizuoti antagamtinės dorybės, kylančios iš malonės, besivaduojančios aukštesniais motyvais ir savo raidoj besitvarkančios meilės dorybe.

Kitu atžvilgiu gamtinės dorybės net turi tam tikrą pirmybę prieš antagamtines ir dėl to yra joms būtinai reikalingos. Jos atsiranda pratybų keliu, dažnai išauga iš įgimtų ar nesąmoningai įgytų nusiteikimų, jos yra labiau sutapusios su sielos galiomis ir dėl to tvirtesnės. Antagamtinės dorybės kyla ne iš galių vidaus, bet iš malonės tarsi pristatyto sieloje aukšto, nesusieina taip glaudžiai sr jomis, nors ir yra kilnesnės, nėra taip patvarios, greičiau prarandamos. Sakysime, žmogus turįs gamtinę santūros dorybę, jei pasigertų, tai dar neprarastų dorybės; dėl šio nusižengimo ji susilpnėja, bet neišnyksta ir toliau lenkia blaiviai gyventi. Imkime žmogų, kurs gamtinės santūros dorybės neturi ir be to,· jau turi mažesnį ar didesnį palinkimą girtauti: atsiveręs prie Dievo, drauge su malone ir meilės dorybe jis gauna ir antagamtinę santūros dorybę, kuri antagamtiniais motyvais ir išvidiniais malonės judesiais lenks jį būti blaivų; bet ji egzistuodama, neišnaikins senesnių įpročių, kurie kiekviena proga stums jį girtauti. Ir labiau tenupuola nors vieną kartą, siela nutolsta nuo Dievo, tai kartu su malone ir meile išnyksta antagamtinė santūros dorybė. Nes pati antagamtinė dorybė, taip nesusieja su galia, kurioj yra, kaip gamtinė dorybė, o jei ras joj ydą ar blogą įprotį, tai sutapimas bus dar silpnesnis, dar labiau galįs nutrukti. Todėl antagamtinės dorybės uždavinys yra tam tikroj gamtinėj galioj pratybų keliu sudaryti tvirtą dorovinį nusiteikimą, kad, besiremdama juo galėtų išplėsti visą veikimą, kuriam negręstų pirmoji aistra, išgriaudama visas pastangas.

Gamtinio ir antagamtinio veiksnio bendradarbiavimas turi didelę reikšmę krikščioniškojo auklėjimo sistemoj. Yra du labai charakteringi iškrypimai. Iš vienos pusės, natūralizmas, perkainojąs gamtinį auklėjimą ir nepaisąs malonės ir antagamtinių dorybių; čia daromi dažnai atsikartojanti gyvenime klaida, kai iš kurio nors veiksnio būtinumo daroma išvada, kad jis yra pakankamas.

Stipriausias natūralizmo argumentas yra tas, kad yra žmonių, kuriuos pati gamtinė dorovė ne tik saugoja nuo blogo, bet ir duoda tam tikrą dorovinį taurumą tvirto charakterio formoj. Taigi krikščioniškoji etika visiškai sutinka su tuo, kad gamtinėj srity galimas pasiekti tam tikras dorovinis darnumas; šį savo tvirtinimą nuolat gynė per tiek amžių nuo klaidatikių tvirtinimų esą žmogaus įgimtis esanti visiškai pagedusi. Bet ji negali pripažinti net kilniausiam bet tik gamtiniam charakteriui visų žmogaus dorovinių jėgų išsivystymo; prieš taurius žmones be tikėjimo ji stato tikruosius krikščionis, kuriuose malonė išugdė visas gamtinių galių savybes ir, ypač šventuosiuose, pakėlė jas į nepasiekiamas gamtinėms sielos jėgoms aukštumas.

Iš antros pusės, turime kraštutinai priešingą iškrypimą, kurs nepakankamai įvertina gamtines dorybes ir dėl jos nepakankamumo, daro išvada, esą jos nereikalingos ar bent nebūtinos. Ši kryptis gal yra pavojingesnė, nes dedasi ginanti kažką aukštesnį ir stipriai pabrėžianti religinę auklėjimo pusę. Ji neretai kompromituoja patį religinį auklėjimą, nei giliau nesiekdama, tenkinasi tam tikromis religinio gyvenimo formomis Be abejo, visiškai kraštutinių šito auklėjimo reiškinių, kurie sakytų, kad gamtinių galių veiklumas esąs iš esmės pagedęs, mūsų laikais nepastebėsime, bet yra ne tiek kraštutinių pažymių ir etikos ir asketikos vadovėliuose.

Juose ne kartą nutylimos gamtinės dorybės ar, užsiminus jas, sakoma, kad jų nepakanką, kad jos atpildo prado neturinčios, kad negalinčios visai išugdyti mūsų dorovinę asmenybę, kad amžinam gyvenimui neturinčios reikšmės ir t. t.; o tuo tarpu neužsimenama, kad, nors nepakankamos, bet būtinos, kad ir patys antagamtinio gyvenimo veiksniai jais turi atsiremti, jei nenorima pirma proga prarasti visų antagamtinio gyvenimo išteklių. Veikiant tokiems nusistatymams, gema vadinamasis „davatkos“ tipai, kai antagamtinį rūmą statoma be tvirtų gamtinių pagrindų ir galų gale visas auklėjimas nukrypsta prie tam tikrų išviršinių pagražinimų, kur glūdi charakterio ir rimto išvidinio darbo ir pastangų trukumai.

Taigi tik gamtinio ir antagamtinio veiksnio glaudūs santykiai ir bendradarbiavimas formuoja krikščioniškąjį charakterį. Pirmas uždavinys antagamtinių dorybių, suteiktų drauge su malone ir meile, yra susijungti su sau tinkamomis gamtinėmis dorybėmis. Jei jų ten nėra ir jų vietoje tūno ydos ar blogi įpročiai, tai antagamtinių motyvų jėga privalo juos apvaldyti ir intensyviško lavinimosi keliu jų vietoje sukurti dorybes. O jei dorybės jau yra sielos galiose, tai antagamtinių dorybių uždavinys — dar labiau jas sustiprinti ir apvalyti nuo iškrypimų (nors nuo savimylos), nuo kurios gamtinės dorybės niekada nėra laisvos, ir, galop duoti joms tą krikščioniškąjį toną, įsibėgimą, kurs prašoka mūsų žmogiškąjį sugebėjimą.

Bet skaitlingos antagamtinės dorybės, kurios iš malonės skirstosi į visas sielos galias, dar neišsemia jos viso ištekliaus. Be jų suteikia ji mums dar kilnesnių sugebėjimų, labiau slaptingų ir neužčiuopiamų, nes susisiekančių su Dievo įsigyvenimo mūsų sieloje paslaptimi. Dievas yra grynasis aktas yra pati gyvybė ir kiekvienos gyvybės šaltinis, negali būti neveiklus mūsų sieloje; priešingai, Jis kiekvienoje mylimoj sieloj veikia, tarpininkaujant malonei ir antagamtinėms dorybėms, ar tam tikrais atvejais betarpiškai per ypatingus įkvėpimus, per kuriuos valdo proto, valios ir širdies veikimą. Kad žmogus mielai šių įkvėpimų klausytų, kurie pralenkia mūsų proto horizontus ir kartais reikalauja veiksmų, išeinančių iš mūsų žmogiško pajėgumo, malonė su meile suteikia mūsų sielos galioms specialinių antagamtinių nusiteikimų, vadinamųjų Šv. Dvasios dovanomis. Kaip gamtinės ir antagamtinės dorybės mus lenkia skubiai klausyti proto įsakymų, taip Šv. Dvasios dovanos duoda mums panašių nusiteikimų paklusti Šv. Dvasios įkvėpimams.

Aišku, kad šis slėpiningas Šv. Dvasios dovanų veikimas mums būtų visiškai nežinomas, jei Dievas nebūtų jo apreiškęs, kaip mes žinome, iš Šv. Rašto.

Nuosekliai, jei yra tarp gamtinių ir antagamtinių dorybių kilimo ir natūros dualizmas, tai galutinoj sąskaituj yra kompensacija ir grįžtamasis atsiliepimas.

Literatūra:

S. Thomas: 1, 2; B. H. Merkelbach Summa Theologiae Moralis I. De Principiis, Parisiis 1930; J. Woroniecki, Katolicka Etyka Wychowawcza, Poznań 1925, 1; Sertillanges, La Philosophie morale de S. Thomas d'Aquin; Gardair, Les vertus naturelles; Satolli; De Habitibus; Waffelaert, De virtutibus cardinalibus.

Jonas Balys.

Primityvinių tautų Vyriausia Būtybė

(Pagal P. W. Schmidto „Ursprung und Werden der Religion [Theorien und Tatsachen]", Münster i. Westf. 1930).

1. Garsus Vienos universiteto profesorius W. Schmidt, pradėdamas leisti naują „Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte", pasisako turįs tikslą patiekti patikimą ir naudotiną medžiagą universiteto paskaitoms, seminarų darbams ir savarankiškoms studijoms. Pirmasis šios serijos leidinys „Ursprung und Werden der Religion" (296 psl.), beveik tuo pačiu metu išėjęs vokiečių, prancūzų, italų ir anglų kalbomis, sutrauktai patiekia visa tai, ką šiandien gali pasakyti lyginamosios religijų istorijos mokslas apie religijos kilimą ir primityvinį tautų religijų aiškinimą. Tai yra žinomo jo d delio veikalo „Der Ursprung der Gottesidee" pirmojo tomo, pavadinto istoriškai kritiška dalimi, iš naujo perdirbta santrauka. Kaip pats autorius įvade pastebi, kalbamasis veikalas jau savo didumo dėliai (832 psl.) negali sėkmingai eiti lyginamosios religijų istorijos vadovėliu, kuris kaip tik yra labai reikalingas.

Pirmiausia, autorius po trumpų bendrų pastebėjimų duoda kritišką religijų istorijos raidos apžvalgą nuo seniausių laikų iki šių dienų. Toliau, nuodugniai ir kritiškai nagrinėja visas svarbesnes teorijas, bandžiusias ir bandančias aiškinti religijos kilimą, būtent: natūrmitologinę, maginę, fetišistinę, manistinę, animistinę, astralmitologinę ir panbabilionistinę, totemistinę, bei dinamistinę ir primityvinių tautų Vyriausios Būtybės, kaipo pirmykštę religijos formą.

Šiame darbe bus stengiamasi įsigilinti į paskutinę ir naujausią vad. pramonotejizmo teoriją, išdėstyti jos prieitas išvadas, pasinaudojant anksčiau minėtuoju ir kitais Schmidt'o darbais, taip pat gyvu jo žodžiu — paskaitomis. Ši pastaroji teorija yra Vienos kultūristorinės etnologijos mokyklos, labiausiai paties jos vado Schmidt'o darbų valsius.

Plačiau nesigilinant į visas kitas ankstesnes teorijas, tebūnie tik trumpai charakterizuota esminiai jų bruožai.

1) Visos šios teorijos, išskyrus natūrmitologinę, kilo materializmo ir darvinizmo žydėjimo epokoj, vartojo tik gamtamoksliškai evoliucionistiškus metodus, kurie visa, kas atrodė esą žema ir paprasta, skyrė pradžiai ir vyresnius ir brangesnius dalykus laikė ilgesnės ar trumpesnės evoliucijos padaru. Geriausiu šios epokos religijos tyrinėjimų pavyzdžiu eina Lubock'o religijų evoliucijos schema: a) atejizmas, b) fetišizmas, c) totemizmas arba gamtos garbinimas, d) šamanizmas, e) antropomorfizmas arba stabmeldybė ir f) viena Dievybė. Netrukus pamatysime, kad tos schemos, kurias sudarydavo įvairios religijos kilimui aiškinti teorijos, dažnai yra kaip tik atvirkščios tikrajai religijų raidos eilei, kurią, kaip rodo istorijos tyrinėjimai, iš tikrųjų padarė religijos raidos eiga.

2) Kultūristoriniai tyrinėjimai parodė, kad visos šios teorijos neišlaiko kritikos. Nes: a) Pirmiausia, moderniška etnologija visai nežino tautos, kuri neturėtų jokios religijos. b) Jos per daug teoretiškai spekulavo ir psichologizavo, bet maža akies tekreipė į istoriją ir tikrąją dalykų padėtį; beveik visiškai trūksta istoriško darbo metodo — išsirutuliavimo fazės ir ypatingai jų laiko santykis su kita kita sudaromas tik pagal psichologiškus išvadžiojimus; išoriniai momentai buvo per daug išvidiniai ir dvasiniai per maža įvertinti arba ir visai apleisti. c) Evoliucija ne visada eina tiesia linija į priekį, bet kartais laikinai sustoja vietoj (stagnacija) arba žengia atgal (degeneracija). d) Materialinė kultūra pradžioj neišvengiamai turėjo būti žema; kokia buvo dvasios kultūra, à priori mes visiškai nieko nežinome, tik viena aišku — ne būtinai ji turėjo būti žema. e) Jokia relatyviškai seniausia primityvinė tauta nežino nei grynos fetišistinės, nei animistinės, nei kurios kitos aukščiau minėtųjų religijos formų. Atvirkščiai, kaip tik etnologiškai seniausios ir visos etnologiškai seniausios (prakultūros rato) tautos turi patvarų ir aiškų reiškinį, tikėjimą į Vyriausią Būtybę. Magija, burtai, šamanizmas, senolių kultas, vyraujantieji religinio gyvenimo reiškiniai, sutinkami vėliau, pirmame ir antrame kultūrų rate, vadinasi, negali būti laikomi pirmaisiais religijos pasireiškimais.

2. And. Lang, Tylar'o mokinys (Anglijoj), pirmasis atkreipė akį į primityvinių tautų tam tikrą Vyriausio Dievo pavidalą. Jis laikomas dorovinės santvarkos kūrėju, atstovu ir saugotoju ir pripažįstamas „tėvu" ir gerbiamas. Kadangi jis pastebiamas labai primityvinėse tautose, tai jokiu būdu negali būti ilgos evoliucijos vaisius. — Tai buvo reakcija prieš anais laikais paplitusią animistinę teoriją. Tik Lang nesustatė jokio tvirto metodo šiam atradimui ilgai išlaikyti. Todėl jis negalėjo su savo tyrinėjimais prasimušti į viešumą. Tuo pačiu metu tyrinėtojas *Howitt* atkreipė akį į vieną pietų-rytų Australijos giminę, kur buvo užtikęs taip pat gryną Vyriausio Dievo pavidalą. Tylor bandė užginčyti šios Dievybės vietinį originalumą, laikydamas ją europietiško misionierių atgabento kilimo. Vadinasi, jau XIX amž. teorijose sutinkame primityvinių tautų Vyriausią Būtybę. Pastebėtina, kad didelės piemenų tautos savo gamtiškoj padėty rodo ypatingai charakteringą religijos formą: tikima arba pripažįstama ir garbinama viena Vyriausia Dangaus Dievybė. Gaila, kad joks senesnis religijų teoretikas neatkreipė akies į šio piemenų kultūros rato religiją ir nepatyrinėjo, ar tik ne čia reikėtų ieškoti religinės evoliucijos pradžios. Lyginamieji indoeuropiečių kalbų tyrinėjimai parodė, jog įvairios indoeuropiečių tautos tiki, jog yra Vyriausia Dangaus Dievybė. Tai matyti iš klasiško L. v. Schoeder'io veikalo „Arische Religion", Leipzig 1914 u. 1916, I-II Bde.

Jau 1869 m. Pfleiderer veikale „Die Geschichte der Religion" taip išsireiškė: „Die hervorragende Stellung, die von Anfang an der Himmelsgott einnahm, bot einen natürlichen Anknüpfungspunkt für den Monotheismus" (II, 47). Tik progresyviško evoliucionizmo užplūdimas, kuris tada greit užvaldė visą europiečių dvasios gyvanimą, šią nuomonę visai užtemdė.

Kaip jau minėta, tikrasis naujosios teorijos kūrėjas yra škotas A. Lang, vienas iš gabiausių Tylor'o mokinių. Iš pradžių jis nė kiek neabejojo svarbiausia savo mokytojo teze, kad monotejizmas visur esąs ki-

lęs iš žemesnių animistiškų formų. Tik juo labiau jis ėmė savarankiškai studijuoti, juo dažniau jam kildavo abejojimų ir galop įsitikrino, kad ši pagrindinė Tylor'o tezė yra klaidinga. Ši nelaukta Lang'o teorija buvo pasitikta su dideliu nepasitikėjimu ir ilgai atkakliai tylėta.

Lang sudavė animizmui didelį smūgį. Jis įrodė, kad animizmas nieku būdu negalėjo būti pradiniu monotejizmo šaltiniu. Lang norėjo ir pozityviškai įrodyti, kaip susidariusi vienos Dievybės sąvoka ir kurią reikšmę turėjęs animizmas ir manizmas tolimesnėj religijos evoliucijoj. Tik jis galutinai ir pozityviškai neatsakė į religijos kilimo klausimą.

Kai 1912 m. Lang mirė, išėjo pirmasis Schmidt'o veikalo „Der Ursprung der Gottesidee" tomas. Tai praplėsta ir pataisyta anksčiau „Anthropos" žurnale (1909-1910) prancūziškai spausdinta studija „L'Origine de l'Idée de Dieu". Ši studija iš naujo iškėlė į aikštę Lang'o darbus ir naujoji teorija, būdama įdėta į tarptautinį žurnalą, taip plačiai paplito, jog nuo to laiko nebegalėjo būti užmesta ir nutylima. Be to, ši teorija buvo Schmidt'o žymiai pataisyta ir papildyta. Sunkiai ir palengva plito Lang'o-Schmidt'o idejos. Pats jų autorius sako: „Langsam nur, sehr langsam freilich, brachen die hier ausgesprochenen Anschauungen sich doch Bahn, erzwangen die hier niedergelegten Tatsachen sich doch Beachtung" (189 pusl.).

Kad kalbamoji primityvinių tautų Vyriausia Būtybė turi daug metų amžiaus, patvirtino daug įvairių kitų mokslų tyrinėjimų, padarytų žymių savo srities žinovų, kurie, dažnai visiškai savarankiškai, prieidavo išvadų, patvirtinančių Vyriausios Būtybės egzistavimą ir seną amžių. Taip L. v. Schroeder ją randa indoeuropiečiuose, Ehrenreich, Kroeber ir Dixon Amerikos indėnuose, Brockelmann semituose ir arabuose ir vėl W. Schmidt pigmiejų tautose (žiūr. jo „Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwichlungsgeschichte des Menschen", Stuttgart 1910). Paskutinysis darbas yra ypač labai svarbus, nes „die Pygmäen im Ganzen genommen die älteste uns erreichbare Stufe der ethnologischen Menschheitsentwichlung darstellen" (280 ps.). Ir kaip tik čia labiausiai krinta į akis aiškus pažinimas ir gerbimas Vyriausios Būtybės. Pažymėtina, kad šis faktas ir senas primityvinių tautų Vyriausios Būtybės amžius buvo greit ir gerai suprastas ir viešai pripažintas dviejų žymių religijos psichologijos tyrinėtojų: amerikiečio L e u b a ir vokiečio Oestereich. Kaskart daugiau ir daugiau etnologų ir religijos istorininkų prisidėjo prie šios nuomonės, pav., Nieuwenhuis, Lowie, Radin, Swanton, Preuss ir d. k. Štai keletas jų nuomonių. — Preuss, Berlyno etnologijos muziejaus direktorius, sako: „Alle Forscher, dia sich bewusst mit der Höchsten Gottheit beschäftigt haben, sind heute darüber einig, das sie nicht eine Entwicklungsspitze, gedanklicher Schluszstein für den Bau des Göttertempels ist, sondern ein frühes religiöses Zeugnis sein kann." [1]) Jis mano, kad Vyriausia Būtybė primityvinėms tautoms yra reikalinga ne tik intelektuališkam priežastingumo ieškojimui patenkinti, bet taip pat, kaipo padėjėja ir globėja sunkiuose kasdie-

---

[1]) „Psycho'ogische Forschung", II, 164: Die Höchste Gottheit bei den kulturarmen Voelkern. Taip pat žiūr. «Zeitschrift für Ethnologie», (1922) 123-129: „Die oberste Gottheit bei den Naturvoelkern"; Glauben uud Mystik im Schatten des Hoechsten Wesen, Leipzig 1926.

ninio gyvenimo varguose, kurių primityviniai žmonės taip pat pakankamai turi. — Swanton taip pat kovoja su „tiesiosios linijos" evoliucionizmu ir priima ilgą, paralelinę ir nepriklausomą evoliuciją. Jis „primityvinį monotejizmą" laiko galimu, nors jam šis klausimas dar lieka neišspręstas.[1]) — Neuwenhuis reiškia labai įdomią mintį, būtent, kad Vyriausios Būtybės ideja kilusi iš pasaulio visatos veikimo primityvinį žmogų, tuo tarpu visos kitos žemesnės dievybės esančios kilusios vėliau ir iš atskirų gamtos dalių veikimo. — Italas Pettazzoni nori įrodyti, jog Vyriausia Būtybė esanti jausmams prieinamo elemento, dangaus, suasmeninimas.[2]) — Schmidt įrodinėja, jog Vyriausios Būtybės pavertimas materiališku daiktu ir jo, asmenybės, pražuvimas įvykęs vėliau, nomaduose.

Iš kultūristorinės mokyklos atstovų, be Schmidt'o, dar nagrinėjo šį klausimą Foy, Ankermann ir Graebner. Pastarieji daug kur su Schmidt'u nenori sutikti. Fey, nors primityvinį monotejizmą laiko sena religijos forma, vis dėlto abejoja: „Wie weit sich damit schon der Glaube an ein höchstes Wesen im Himmel verband, lässt sich nicht mehr feststellen; jedenfalls gehört aber diese Glaube den ältesten Kulturschichten an und schimmert überall noch mehr oder weniger schwach durch"[3]). „Senųjų pažiūrų" labiausiai laikosi Ankermann: „Vielmehr scheint es, als ob wir es mit mehreren parallel verlaufenden gedankenreihen zu tun haben, die unabhängig voneinander entstanden sind, sich aber in mannigfachen Verhaeltnis verschmolzen haben" ir pagal jį „jeder Kulturkreis muss sich so seine Religion geschaffen haben[4])". — Graebner labai akcentuoja primityvinių tautų m a g i n ę p a s a u l ė ž v a l g ą, nepripažįsta seno amžiaus ir nepriskiria didelės reikšmės faktams, randamiems pigmiejuose[5]).

Kaip jau žinome, daugiausia religijos istorijos mokslo srity mūsų klausime yra nudirbęs Schmidt. Jo žymiausias ir milžiniškas veikalas „Der Ursprung der Gottesidee" rodo ne tik didelį šio žmogaus darbštumą, bet taip pat ne mažesnį geniališkumą. Čia rašoma: I. Bd.: Historisch - kritischer Teil, 1926, 832 psl.; II. Bd.: Die Religionen der Urvölker Amerikas, 1926, 1065 psl.; III. Bd.: Die Urvölker Asiens und Australiens, die asiatichen Pygmäenstämme, die artsischen Urvölker und die Südostaustralier, 1931, 1155 psl. IV tomas kalbės apie Afriką ir bus primityvinių tautų religijų sinteze[6]).

Reikia dar paminėti Vokiečių kultūristorinei mokyklai labai artimas prancūzas Pinard de la Boullaye, kurio dviejų tomų veikalas „L'Etude comparée des Religions", Paris 1925, skelbia tas pačias idejas romanų tautose ir Schmidt'o yra labai vertinamas.

Schmidt, apžvelgdamas ir įvertindamas mokslo pasauly vykstančią senosios evoliucionistinės ir naujosios kultūristorinės mokyklos kovą ir šiandienykštę tos kovos padėtį, sako: „Die lange Reihe hervorragender Forscher, die in diesem Abschnitt vorgeführt werden konnte, wird es je-

---

1) «American Anthropologist», (1917) 466: Some Anthropological Misconceptions.
2) Dio, Roma 1922.
3) Fuehrer durch das Rautenstrauch — Jaest — Museum, Koeln 1910, 25-26.
4) «Lehrbuch der Religionsgeschichte», 1924, I, 133: «Die Religion der Naturvoelker».
5) „Das Weltbild der Primitiven", Muenchen 1924.
6) Tenka girdėti, kad šis tomas jau baigtas ir spausdinamas.

dem klargemacht haben, dass die Frage des H. Wesens der Primitivvölker aus dem ersten Stadium, sei es des Kampfer, sei es des Totgeschwiegenwerdens, endgültig bereits in eine gewisse ruhige Sicherheit getreten ist. Die Tatsächlichkeit und originale Authentizität dieses H. Wesens werden jetzt von keinem Forscher von Bedeutung mehr bestriten. Auch ihr hohes ethnologisches Alter wird von den meisten offen zugegeben, zum mindestens von keinem mehr erhrstlich bekämpft Auch wird die Zahl derer immer grösser, die ihnen einen selbständigen Ursprung zuweisen, der mit Animismus, Magismus, Tofemismus und Naturismus nichts zu tun hat. Ansehnlich ist auch schon die Zahl jener, die ihren Ursprung wenn nicht vor den jener Faktoren, so doch wenigstens gleichzeitig aus ihm ausetzen".

Reikia vis dėlto pasakyti, kad viskas iš tiesų taip sklandžiai neina — senoji evoliucionistinė mokykla dar kelia galvą. Be kitko, Krämer sako: „So müssen wir dem Monotheismus am Ende und nicht am den Anfang setzen"[1]). Panašių dalykų dar dažnai užtinkame. Ir patys kultūristorininkai ar šiaipjau promonotejizmo šalininkai ne visur sutaria. Net Preuss, recenzuodamas žurnale „Anthropos", (1928) 464 — 470, „Der Ursprung der Gottesidee", daugely punktų su autorium nesutinka ir iškelia įdomių pastabų bei abejojimų. Taigi, šiandie dar negalima sakyti, kad promonotejizmas jau būtų įgijęs bendrą visų pripažinimą, kaip kadaise, pav., atsitiko animizmo teorijai.

3. Primityvinėse tautose galime rasti seniausias iki šiol išlikusias religijos formas. Naujieji etnologijos tyrinėjimai visai jau aiškiai sako, jog Vyriausia Būtybė yra visose primityviškiausiose tautose. Svarbu dar tai, jog Vyriausia Būtybė jokioj kitoj primityvinėj tautoj nėra taip aiški, tikra, gyva ir betarpiška, kaip prakultūros rato tautose. Todėl mes galime visai ramiai daryti nuosakią išvadą, jog seniausia religijos forma yra monotejizmas, tikėjimas į vieną Vyriausią Būtybę. Visi kiti religiniai reiškiniai, pav., animizmas, senolių kultas, burtai ir t. t., yra tam tikra „degeneracija", vadinasi, kažkas vėliau išrasta ir įsibrovę į Vyriausios Būtybės vietą. Tolimesniuose kultūros ratuose, kiekviena kultūra turi atskirą vyraujančią religijos formą.

Schmidt sako: „Wenn nun aber deutlich ist, dass überall, wo in diesem ganzen ungeheuren Gebiet noch Trümmer der Urkulturvoelker auftauchen, sie auch den Glauben an ein Hoechstes Wesen aufweisen, dann ist es klar, dass dieser Glaube ein Wesensbestandteil dieser aeltesten Menschheitskultur ist, der bereits in jenen altersgrauen Zeiten stark und tief zu ihr gehoerte, als die einzelnen Gruppen sich noch nicht voneinander getrennt hatten" (253). Aš norėčiau ypač atkreipti akį į paskutiniuosius šios citatos žodžius. Tai labai svarbi Schmidt'o tezė. Jis jau ir seniau yra aiškiai užakcentavęs, kad: „Die einzige Voraussetzung, welche die kulturhistorische Schule macht... ist die Annahme von der einheitlichen Entstehung des Menschengeschlechtes, wahrscheinlich in Asien, und der allmaehliche Abwanderung von dort in die übrigen Erdteile." [2]) Ta pati mintis ir šiame veikale daug kur pabrėžiama (227-228,

---

[1]) „Zeitschrift fuer Ethnologie" (1931) 207 — 210. „Der Urmonotheismus".

[2]) Voelker und Kulturen. Regensburg 1924.

248 ir 253). — Ši iš anksto daroma dogmatiška supozicija, nors ir viena vienintelė, prieštarauja kultūristorinic metodo esmei ir duoda pamato jam daryti subjektyviškumo priekaištą. Kultūristorininkai visados kaltina evoliucijonistinę mokyklą, kad ji pirma spekulatyviškai sukurianti teorijas ir jau paskum visomis priemonėmis stengiantis rasti joms pateisinimų ir įrodymų. O čia ar ne tas pats? Būtų visai kas kita, jei ši tezė būtų duota pabaigoj, kaip istorinių tyrinėjimų vaisius, bet ne kaip iš anksto priimtas visų kultūristorinių darbų leitmotyvas. Tai metodiškai yra labai nevykęs, neistoriškas formulavimas.

4. Vyriausia Būtybė, kaip ją supranta daugumas primityvinių tautų, yra tipiškai autarkiška, neturinti žmonos ir šeimos, asmenybė. Ji yra sukūrusi sau klusnią pirmąją kilties tėvų porą. Kitose kiltyse ši asmenybė jau randama daugiau mažiau aptemusi, susiskaldžiusi. Taip įvyko iš dalies, veikiant vėlesnėms kultūros formoms, iš dalies dėl įvairių kitų priežasčių. Štai keletas jų. Beveik visose prakultūros srityse didelės reikšmės turi kilties tėvas, kuris pradžioj drauge su kilties motina, sudaro pirmąją kilties tėvų porą. Veikiant vėlesnėms matriarchalinėms kultūroms, jis įgyja lunarinį charakterį, tam tikrai santykiauja su mėnuliu ir dažnai nustumia į šalį Vyriausią Būtybę arba su ja maišomas. Daug įvairumo į Vyriausios Būtybės pavidalą įneša pikto kilimo problema, su kuria jau ir primityviniai žmonės susiduria. Priskyrimas Vyriausiai Būtybei šeimyniškų santykių, t. y. manymas, jog ir Ji turinti žmoną ir vaikus, vėl yra jo pavidalo įvairumo šaltinis. Bet tais atvejais, kur dabar randame Vyriausios Būtybės žmoną ir vaikus, galime įrodyti vėlesnį jų kilimą iš saulės ir mėnulio mitologijos ir patvirtinti jų vėlesnį atsiradimą iš dalies dar senesniais šaltiniais. Taigi labai apytikrai galima tvirtinti, jog Vyriausia Būtybė iš pradžių neturėjo nei žmonos nei vaikų.

Vyriausia Būtybė primityvinėse tautose nėra labai nuo žemės nutolusi ir užsidariusi savo danguj, kaip vėlesnėse kultūrose, ypač nomadų tautose. Pasak jų mitų, seniau Vyriausia Būtybė gyvenusi drauge su žmonėmis ant žemės, juos išmokiusi viso gera, išleidusi socialinius ir dorovės istatymus. Tai jau rodo glaudžią Jos siją su žmonėmis. Tik vėliau, dažniausiai dėl pačių žmonių kaltės, Ji pametusi žemę, nūkeliavusi į dangų ir dabar ten gyvenanti. Bet Ji ir toliau yra savarankiška asmenybė ir negali būti identifikuojama su materialiniu dangumi. Ji save parodo: žaibas yra Jos ginklas, perkūnija ir audros kaukimas — jos pykčio ženklai.

Apie Vyriausios Būtybės pavidalą primityviniai žmonės nėra vienodos nuomonės: vieni tvirtina, jog Ji esanti jausmams neprieinama, nematoma, neapčiuopama esybė, kaip vėjas; kiti nori tvirtinti, jog Ji turinti žmogišką pavydalą, vadinasi, esanti asmenybė, tik toli pranešanti visas kitas patyrimui prieinamas asmenybes (žmones). Niekur nerandame prakultūros rate Vyriausios Būtybės reališko paveikslo (piešinio, statulos).

Pats Vyriausios Būtybės vardas retai, dideliame reikale, su aiškia pagarba tetariamas. Vadinama: tėvu, kūrėju, aukštai esančiu, aukštai gyvenančiu, senuoju, senuoju ten aukštai ir t. t. Šie vardai rodo primityvinių žmonių didelę pagarbą, gilią meilę ir tvirtą pasitikėjimą savo Vyriausia Būtybe.

Primityviniai žmonės Vyriausiai Būtybei priskiria ištisą eilę gerų savumų: 1) Ji yra amžina: buvo jau prieš visas kitas būtybes ir visados bus; 2) Ji yra visažinanti ir prižiūri žmonių darbus; žino net slapčiausias mintis; saulė ir mėnuo yra Jos akys, žvaigždės — Jos ausys; 3) Ji yra gera, visa gera iš Jos gaunama; 4) Ji yra dorovinga, pirma ir vyriausia dorovės istatymų leidėja; 5) Ji turi neribotą jėgą ir todėl galima vadinti visagalinčia; šį savumą ypač turi prakultūrinė Vyriausia Būtybė; 6) didžiausią savo galią parodė kuriamąja veikla. Azijos pigmiejai pabrėžtinai Ją vadina žemės ir pasaulio kūrėja, taip pat daugelis kilčių ją laiko ir žmonių kūrėja — Ji sukūrusi pirmąją kilties porą.

Vyriausia Būtybė taip pat yra už gera atlygintoja ir už bloga baudėja. Daugelis prakultūros kilčių sutartinai mano, kad atlyginimas įvykstąs dar šioj žemėj, dažniausiai arba ilgu gyvenimu arba staigia mirtimi. Vienos kiltys mano, kad Ji pati niekada nevykdanti mirties sprendimo — tam tarnaujančios piktosios dvasios ir plėšrūs žvėrys; o kitos tvirtina, jog Ji betarpiškai nukreipianti į nedorėli savo žaibą.

Visos prakultūros kiltys tiki į pomirtinį gyvenimą. Vienos mano, kad tas pomirtinis gyvenimas visiems būsiąs lygus, nes nusidėjėliai ar nusikaltėliai jau esą nubaudžiami šiame gyvenime. Didžioji dalis tiki, kad aname gyvenime būsiąs gerųjų ar blogųjų skirtumas. Kartais tas pomirtinis gyvenimas yra tik laimingas šios žemės gyvenimo atkartojimas. — Randame net minint pomirtinį teismą, kur vėlės turinčios stoti į Vyriausios Būtybės akis. Blogųjų padėtis dažniausiai yra ramybės neturįs klajojimas ir skausmai, kuriuos sudaro ugnis ar šaltis. Kitų manymu, bausmė — išskyrimas nuo gerųjų laimės ar klajojimas tuščioj tamsumoj. Blogųjų bausmės vieta kartais yra pačiame danguj, skyrium nuo gerųjų, bet žymiai dažniau po žeme ar žemės vakarų krašte.

Kaip matome, Vyriausios Būtybės ir žmonių santykiai, primityvinių tautų manymu, prasidėjo jau žiloj senovėj, kai Ji ant žemės gyveno, mokė ir auklėjo žmones. Ji ir metusi šią žemę, nepasidarė neprieinama ir tebesirūpina žmonėmis. Ji savo visagalingumu ir gerumu visada veikia pasaulį ir žmones, saugoja savo dorovės įstatymus ir teisia žmones. Žmonės taip pat nuolat turi gyvų santykių su Vyriausia Būtybe. Jie parodo savo visišką nuo jos priklausomumą ir pripažįsta didelę jos reikšmę žmonių gerovei ir vargams. Tai pasireiškia baime, toliau pagarba ir simpatija. Žmonės net tiesiog į Ją kreipiasi, tikrai garbina Ją: matome spontanišką ir beformę prašymo ir padėkos maldą, ilgas ir ceremoniališkas religines šventes, naktines liturgijas ir aukas. Labiausiai paplitusios yra primityviškos aukos. Tai ne kas kita, kaip pripažinimas Vyriausios Būtybės vyriausios valdžios į maisto produktus ir konsekventiškai žmonių gyvybę ir mirtį. Ypatingą reikšmę turi pačios Vyriausios Būtybės išleistos jaunimo įšventinimo ceremonijos (Jugendweihe), iškilmingai atliekamos, pribrendus jauniems žmonėms. Čia jaunoji karta yra paruošiama pribrendusių vyvų ir moterų gyvenimui, supažindinama su visomis socialinėmis, dorovinėmis ir religinėmis dorybėmis ir įstatymais, perteikiama visa kilties išmintis ir paslaptys.

Taip yra Schmidt charakterizavęs primityviškiausią tautų religiją ir jų Vyriausią Būtybę. Ji atrodo labai gili, sentimentališka, romantiška.

Sunku tikėti, kad religija iš taip aukšto dvasinio laipsnio galėjo vėlesnėse kultūrose išsigimti į demonų kultą, aukas žmonių ir visokius dorovinius nupuolimus, kurių ten pakankamai randame. Beskaitydamas tų primityviškiausių tautų mitus ir dorovės kodeksą (pav., ugniažemiečių Jamana kilties jaunuomenės pribrendimo šventės pamokymus, lyg matai prieš akis atskleistą Bibliją ar trumpą krikščionišką katekizmą. Tai faktai, kuriuos mums rodo istoriniai reališki naujosios etnologijos tyrinėjimai.

5. Klausimas, iš kur kilo taip didingas Vyriausios Būtybės pavidalas primityvinėse tautose. Schmidt, racionališkai ir psichologiškai galvodamas, bando taip aiškinti: Tokia Vyriausia Būtybė, su visais tobulais savo savumais, savaime visai patenkinanti visų žmogaus reikalavimų sumą, būtent, racionališkai kauzališkus, socialinius, etinius ir afektyvinius (jausmų) reikalavimus; Ji patenkinanti įgimtą žmogaus reikalingumą jausti kieno apsaugą ir kam nors visiškai atsiduoti. Tokia Vyriausia Būtybė pripildo visus laikus, apima ir valdo visas erdves. Ji yra taip didelė „dass er allein allem und allen, allen Menschen und aller Zeiten genügt und alle Ideale und Sehnsüchte und Bedürfnisse befriedigt" (275). Atrodo, kad toks aiškinimas galėtų mus patenkinti, jei žinotume, kad tų primityviškiausių žmonių dvasia turėjo ar turi visai tokį pat vaidinių ir sąvokų pasaulį, kaip mūsų, kultūringų šiandienykščių europiečių. [1]) Toliau, mes gerai žinome, kad tokios Vyriausios Būtybės iš tiesų „visų laikų žmonėms" neužteko ir jų nepatenkino. Jeigu taip būtų buvę, tai neturėtume prieš akis tokios baisios „degeneracijos" fakto, kai žmonės, pametę ir užmiršę savo gerąją, kilniaširdę Vyriausią Būtybę, nuėjo tarnauti kraujo ištroškusiems demonams, susidarė kitokius dorovės įstatymus. Ir tai mes randame toliau materialinėj kultūroj į priekį pažengusiose primityvinių žmonių kiltyse. — Pats Schmidt toliau sako: „Wir sind also jetzt noch nicht in der Lage, die Frage nach dem Ursprung des Hochgottes der Urkultur und der auf ihn gerichtetet Religion mit wissenschaftlicher Genauigkeit und Sichercheit positiv zu beantworten. Wohl aber vermoegen wir diese Frage nach vielen Richtungen hin n e g a t i v zu beantworten, d. h. wir koennen eine ganze Reihe von Elementen angeben, dass diese Religion aus ihnen n i c h t entstanden ist" (277). Vadinasi, ji buvo primityvinėms žmonėms kažkieno duota galutinai suformuota. Tai ne žmogaus kūrinys, bet vyresnis, viršžmogiškas apreiškimas. Labai lengvas ir paprastas visos problemos išsprendimas, kuriuo ne visi nori pasitenkinti.

Bandysiu šią problemą aiškinti natūrališkai pagal folklorininkų patyrimus. Seniau vadinamieji mitologininkai manė, kad juo kuri pasaka turinti daugiau fantazijos, juo senesnė. Vėlesni tyrimai parodė, kad yra kaip tik priešingai: juo daugiau n a t ū r a l u m o ir p a p r a s t u m o, juo

---

1) Kultūristorinė mokykla ir mano įrodžiusi, jog primityvieji galvoję lygiai tokiomis pat kategorijomis, kaip ir mes. Pav., J. L i n d s w o r s k y, Die Primitiven und das kausale Denken, Semaine Internationale d'Ethnologie Religieuse, IVe session [Milano 1925], Paris 1926, 66-75, sako: «Wir haben bei den Primitiven genau die gleichen Veranlagungen zum kausalen Denken vorauszusetzen wie bei den Kulturvoelker», tačiau pripažįsta, jog mes tik tada galėsime juos gerai suprasti, «wenn wir nur weit genug zuruekgehen auf die A u s g a n g s b e d i n g u n g e n seines Denkens und von da aus die entwichlung seiner Gedankengaenge verfolgen».

pasaka senesnė, ir atvirkščiai. Tik vėliau, kiekvienas pasakotojas, vis norėdamas labiau ją išgražinti, kaskart daugiau iškrypsta iš natūralinio kelio. Ar nebus veikęs tas pats dėsnis ir religijų raidos eigoj? Atrodo, kad primityviniam žmogui kur kas lengviau buvo sukurti vieną vienintelę Dievybę, nekaip visą dvasių ir dievų Olimpą, kuriuos susidarė toliau materialinėj kultūroj pažengusio žmogaus labiau išsirutuliavusi fantazija.

Kultūristorinei mokyklai dar lieka vienas didelis uždavinys, būtent, ištirti šaltiniu patikimumą. Tai nėra lengva, nes ir prakultūros rasei visada tenka susidurti su įvairių vėlesnių kultūros ratų įtakomis ir dažnai senieji kultūros elementai sunku atskirti nuo naujesnių, vėliau įsibrovusių. Be to, vėlesnės kultūros kultūristoriškai dar nėra pakankamai ištirtos.

Galop, trumpai apžvelkime tolesnį Vyriausios Būtybės padėtį vėlesniuose kultūros perioduose. Pirmiausia, reikia žinoti, jog „... die Religion, welches immer ihr Ursprung sei, doch nirgendwo, bei keinem Volke ein isoliertes Dasein führt, sondern auf engste mit den übrigen Teilen des Kulturlebens, den sozialen, allgemein-intelektualen, aber auch den wirtschaftlich-materiellen Verhaeltnissen verbunden ist, sie beeinflussend und von ihnen beeinflusst.“ [1]) Štai kur Schmidt mato religijos „degeneracijos“ priežastis. Taip matriarchališkai agrariškoj kultūroj, kylant ūkio ir visuomenės moters reikšmei, susidarė žemės motinos kultas ir religinė mėnulio mitologijos forma, kur mėnulis taip pat buvo vaizduojamas moteriška būtybe. Jiems veikiant, taip pat Vyriausia Būtybė dažnai buvo įsivaizduojama moterimi, žemė buvo jos duktė, sesuo ar žmona. Slaptose vyrų organizacijose, kur buvo imta garbinti mirusieji, išsirutuliavo tikėjimas į dvasias ir animizmas, kurie dar daugiau išstūmė lauk Vyriausios Būtybės religiją. — Patriarchališkai totemistiškoje kultūroj kilo vyro socialinė reikšmė ir išaugo kilties, socialinio vieneto, reikšmė. Pav., buvo daromos bendros medžioklės ir jose kilo aktyviškas tikėjimas į burtus ir įvairios saulės mitologijos formos. Ryto saulė kaskart labiau ėmė užtemdyti Vyriausią Būtybę, užimdama jos vietą. — Patriarchališkai susiorganizavę piemenys — nomadai, klajodami po tyrų ir stepių platybes ir visada turėdami prieš akis begalinį dangaus skliautą, sumaišė Vyriausią Būtybę su materialiniu dangumi. Be to, čia iš vienos pusės visai paplito senolių ir herojų kultas, iš antros — pradėjo žydėti gamtos mitologija, ypač astralinė.

Kai pirmykščio kultūros rato šios visos trys grupės susimaišė su kita kita arba su prakultūros rato grupėmis, gimė daug įvairaus pavidalo ir įvairių laipsnių kitų kultūrų, kur Vyriausios Būtybės pavidalo įvairumas dar labiau padidėjo. Senosios ir visagalės dangaus Dievybės religija kaskart labiau bluko, užleisdama vietą astralmitologijai, fetišizmui, animizmui, manizmui ir burtams, mišdama su jais ir veik visai pradingdama.

Galop, istoriniais laikais, nežiūrint į kaskart augantį išorinės religijos kultūros žibėjimą ir turtingumą, į jos dievų ir demonų paveikslų neapžvelgiamą įvairybę, į jos maldyklų ir šventenybių turtingumą, dvasiškių ir tarnų minias, brangias aukas ir iškilmingas ceremonijas — visame šiame išoriniame žibėjime ir turtingume, dažnai visiškai pradingdavo tikrasis religijos branduolis ir sumažėdavo jos išvidinė galia.

1) Schmidt, Ursprung der Gottesidee, I, 766.

Bibliografija

Apologetika.

E h r h a r d A l b e r t, Die Kirche der Märtyrer (Ihre Aufgaben und ihre Leistungen), München 1932, XII + 412 in 8°, 10 mark.

Autorius ima pirmuosius krikščionybės amžius ir tai tam tikrais atžvilgiais: anų laikų Bažnyčios reališkoji sąvoka krikščionyse, kankiniai, apgaila ir t. t. Parašyta paprastai, visiems suprantamai, vieningai.

G r a b m a n n M., Der hl. Albert der Grosse, (Ein Wissenschaftliches Charakterbild. Mit Bild, Rede, gehalten bei der Münchener Albertusfeier am 28 Februar 1932), München 1932, 30 in 8°, 1,40 mark.

Čia paminėti šv. Alberto Didžiojo nuopelnai teologijai, filosofijai, gamtos mokslams. Šią knygelę paminime kitų apologetikos knygų tarpe dėl to, kad jos turinys susiduria su apologetika tose vietose, kur kalbama apie religijos reikalingumą, apreiškimo mortališką galimumą bei tinkamumą, apie religijos ir apreiškimo santykį su mokslu.

P o s c h m a n n B., Der Wissenschaftscharakter der Katholischen Theologie (Breslauer Universitätsreden, Heft 8), Breslau 1932, 23 in 8°, 1,20 mark.

Autorius įrodinėja, jog katalikų teologija yra mokslas, tikėjimo mokslas, turįs savo istoriją, principus, metodus; teologija — mokslas, parodąs tikėjimo išmintingumą.

Dalykui būtų buvę geriau, jei autorius būtų dar labiau pabrėžęs skirtumą tarp fundamentalinės ir dogmatinės teologijų. Tai ypač svarbu, kalbant apie tikėjimo išmintingumą, apie apreiškimo fakto (apreiškimas formaliter), apreikštų tiesų (apreiškimas materialiter), teologijos (dogmatinės ir fundamentalinės) ir tikėjimo santykį.

V ä t h A l f o n s, Das Bild der Weltkirche (Akkomodation und Europäismus im Wandel der Jahrhunderte und in der nuen Zeit), Hannover 1932, VIII + 233 in 8°, 5 mark.

Autorius papasakoja misijų istoriją ir nurodo, kaip misijų darbuose teko ir tenka atsižvelgti į įvairias stabmeldžių kraštų sąlygas, kaip teko ir tenka derinti kultūrinius Europos ir stabmeldžių kraštų skirtumus.

Dr. Pr. Venckus.

Dogmatinė teologija.

B r i n k t r i n e J., Die heilige Messe, in ihrem Werden und Wesen, Paderborn 1931, 288 in 8⁰, 5 mark.

Veikalas liečia labiau liturgišką šv. Mišių šoną, jos maldas. Naudingas dogmatistui, ypač dogmatų istorininkui.

D i l l e n s c h n e i d e r Cl., La Mariolagie de S. Alphonse de Liguri (Son influence sur le renouveau des doctrines materiales et de la piété catholique après la tourmente du protestantisme et du jansenisme), Fribourg (Suisse) 1931, XVII + 406 in 8⁰ maj., 6,50 mark.

Mariologijos istorijai 16-18 amž. dalykas rimtas.

E n g b e r d i n g H., Das eucharistische Hochgebet der Basileiosliturgie (Festgeschichtliche Untersuchung und Kritische Ausgabe (Theologie des christlichen Ostens. Feste und Untersuchungen Hrsg. Von der Benediktinerabtei S. Joseph Coesfeld. Heft. 1), Münster i. W. 1931, LXXXIX + 89 in 8⁰, 9 mark.

Šio ir būsiančių sąsiuvinių leidėjų tikslas, be kitko, yra patarnauti taip pat ir Bažnyčių susivienijimui, ypač pravoslavų ir katalikų. Šis sąsiuvinis svarsto maldos istoriją.

F l e m m i n g H., Maria (Die Mutter unseres Heilandes. Ein Charakterbild), 1932, 127 in 8⁰.

Autorius parodo daug pagarbos Šv. Marijai, aprašydamas Jos gyvenimą. Autorius rašo: „Das Marienbild ist am bibliscben Sternenhimmel ein Stern allerersten Grades. Gleichwohl ist est für die evangelische Welt verdunkelt gewesen, jahrhundertelang, gewiss mit Gottes heiliger Absicht". (8 pusl.). Autorius protestantas. Savaip žiūri į perpetuam virginitatem Mariae, nekaip katalikai; o taip pat ir į nekaltą Šv. P. M. pradėjimą. Šv. Marijos niekur nevadina D i e v o motina. Veikaliuką paminėjome čia todėl, kad jis parodė kai kurių protestantiškų sluoksnių linkimą garbinti Šv. Mariją.

G o o s s e n s W e r n e r, Les Origines de l'Eucharistie, Sacrament et Sacrifice, Gembloux et Paris 1931, XXI + 390 in 8⁰, 50 belg. fr.

Veikalas — daktaranto darbas, t. y. disertacija. Pirmojoj veikalo daly autorius nagrinėja vadinamųjų nepriklausomųjų kritikų pažiūras į Eucharistijos Sakramento ir Aukos kilimą. Antrojoj daly autorius kalba apie Šv. Rašto N. Įst. vietas, liečiančias Eucharistiją. Trečiojoj daly įrodo, kad krikščionybėj Eucharistija ne iš stabmeldžių ar kitų religijų skolinta, bet Eucharistijos sukramentas išleistas paties Kristaus.

Veikale medžiagos daug ir, be to, gerai sutvarkyta. Pažymėta plati bibliografija. Ypatingai naujų dalykų veikalas neiškelia.

L o r t z i n g J., Die Rechtfertigungslehre Luthers im Lichte der Heiligen Schrift (Reformationgesch. Abhandlungen), Paderborn 1932, 158 in 8°, 3,80 mark.

Iš Šv. Rašto Senojo, o ypač Naujojo Įstatymo vietų autorius įrodinėja tikrąjį nuteisinimo (justificatio) mokslą, kuris nesutinka su reformatų manymu. Autorius ima daug Šv. Rašto vietų: argumentuoja stipriai. Autorius vartoja vieną, kitą Šv. Rašto vietą, kurioj minimam klausimui gal ir ne labai aiškios.

L é p i c i e r, A. H. M. Card., Institutiones Theologiae speculativae ad textum S. Thomae concinnatae (Cursus brevior), Taurini 1931—1932, I—II, LXVII + 511 + LVI 421 in 8° 50 lir.

Autorius yra gausus teologiškomis temomis rašytojas. Jis yra parašęs plačių dogmatinės teologijos traktatų. Čia minimas I n s t i t u t i o n e s T h e o l o g i a e s p e c u l a t i v a e yra trumpas teologijos kursas. Auto-

rius yra taip pat didelis Šv. Tomo sekėjas. Jo teologijos raštai yra tarytum Šv. Tomo Summae t h o l o g i c a e komentorius. Pirmajame veikalo tome autorius, svarsto Šv. Tomo S u m m o s pirmosios dalies medžiagą. Vad. s c i e n t i a m m e d i a m molinistų prasme autorius nepripažįsta. Antrajame veikalo tome įdėta antra Šv. Tomo S u m m o s dalis, bet jau nebe visi artikulai. Čia autorius kalba apie dorybes, adominę nuodemę, Dievo malonę, Isikūnijimą, Dievo Motiną, Šv. Juozapą.

Apskritai, visa veikalo medžiaga išdestyta suprantamai, daugiau spekuliatyviška, bet veikalo aiškumas dėl to, palyginti, nenukentėjo. Dėstydamas medžiagą, autorius stengiasi būti arčiau tezių formos. Šiaip didelių ypatingumų nepastebėta.

W i l l J o s., Die Katolische Aktion (Biblische und dogmatische Grundlagen), München 1932, 130 in 8⁰, 1 mark.

Dalykėlis geras ir aktuališkas.

Dr. Pr. Venckus.

Bažnytinė istorija.

A c t a c o n c i l i i C o n s t a n t i e n s i s (I-er B a n d: Akten zur Worgeschichte des Konstanzer Konzils [1710-1414]; II-er B a n d: Konzilstagebücher, Sermones, Reform—und Werfassungsakten; III-er Band: Die drei Päpste und das Konzil, Schriften zur Papstwahl. Herausgegeben: I Bd. von Heinrich Finke; II und III Bde-in Verbindung mit J. Hollnsteiner und H. Heimpel von Heinrich Finke), Münster i. W. 1896, 1923, 1926 I-424 pusl.; II-770 pusl. ir III-671 pusl. in 8⁰.

Visuotinio ir didžiojo Konstancijos susirinkimo (1414-1718 m.) aktai yra įdėti XVIII am. Dom. Mansi'o „Magna collectio conciliorum per 30 tomų in folio Konstancijos susirinkimo aktams Mansi paveda 4 savo leidinio tomus: XXVI—XXX. Kadangi prieš 150 metų ir istorinė kritika buvo kitokia, nekaip šiandien, ir leidimo technika žymiai silpnesnė, ir daug svarbių dokumentų dėl įvairių priežasčių į minėtąjį Mansi'o leidinį nebuvo įdėta, tai Bažnyčios istorininkai vis laukė naujo, Konstancijos susirinkimo aktus papildančio leidinio. Tas leidinys šiandien jau yra. Tai mūsų čia patiektieji—Acta concilii Constantiesis—3 dideli ir tobulai išleisti tomai. Pirmąjį toma išleido H. Finke pats vienas, leisdamas antrąjį ir tretįjį turėjo du padėjėjus: J. Hollnsteiner'į ir H. Heimpel'į. Ir nenuostabu, nes darbo čia buvo neapsakomai daug. Reikėjo atlikti ištisą eilę kelionių po žymiuosius archyvus ir bibliotekas Vokietijoj, Italijoj, Ispanijoj ir Prancūzijoj, kolei visa čia dedamoji medžiaga kruopčiai surasta, ištirta, nurašyta, per istorinę kritiką perleista ir, papildžius ją varijantų tekstais, galų gale buvo spaudai paruošta. Dirbta apie 30 metų ir gražų tikslą pasiekta. Ir Mansi'o ir Finke's leidiniuose yra daug medžiagos, nušviečiančios Lietuvą ir jos valdovus XV amž. pradžioje, nes lietuviai Konstancijos susirinkime aktingai dalyvavo.

K o ś c i ó ł K a t o l i c k i w R o s j i (Materjały do jego historji i organizacji. Zeszyt I-szy. Wydawnictwo Sekretarjatu Arcybiskupa Mohylowskiego Metropolity Rosji), Warszawa 1932, 121 in 8°.

Mogilevo arkivyskupo sekretoriatas, kuris čia yra cituojamojo veikalo leidėjas, kuris sakosi ateity leisiąs istorinę medžiagą, apie šį sumanymą sąsiuvino įžangos žody taip rašo.

1919 metais žiauri bolševikų valdžia, išleidusi iš kalėjimo Mogilevo arkivyskupą ir visų Rusijos katalikų bažnyčių metropolitą, atvežė jį prie Lenkijos sienos ir perdavė Lenkijos Raudonajam Kryžiui. Panašaus likimo susilaukė ir daugelis Mogilevo arkivyskupijos kunigų bei vienuolių. Dalis jų rado laikinę prieglaudą Lenkijoj, dalis Lietuvoj, dar kita Latvijoj, Estijoj, Finliandijoj ir kituose kraštuose. Bene daugiausia vis dėlto tokių tremtinių atsidūrė Lenkijoj. Čia laikinai apsigyveno ir ištremtasis arkivyskupas metropolitas. Visi ištremtieji Mogilevo arkivyskupijos kunigai, nežiūrint, kur laikinai gyventų, priklauso savo arkivyskupo ir laukia tos valandos, kada vėl galės grįžti į savo pirmykštės darbuotės vietas.

Didelių pastangų dėka tremtiniui arkivyskupui metropolitui dar prieš 1919 metus pavyko išgabenti iš Petrapilio labai turtingą archyvą, nemažą biblioteką ir nedidelį muziejų, organiškai susijusias su minėtosios arkivyskupijos ir jos ganytojo likimu. Kadangi šiandien visa Vakarinė Europa gyvai domisi Rusijos katalikų Bažnyčios nelaimėmis ir tuo klausimu plačiai parašyti veikalas dėl daug priežasčių dabar yra neįmanomas, tai J. E. arkivyskupas metropolitas Ropp įsakė savo sekretorijatui leisti atskirais sąsiuviniais turimą archyvinę ir jau apdirbtą medžiagą, kuri yra jo žinioj ir aiškintų Rusijos katalikų padėtį carų laikais, revoliucijos metu ir dabar žiauriame ir kruviname bolševikų režime.

Šis pirmas sąsiuvinys pavedamas carų Rusijos katalikų Bažnyčios istorijai aiškinti. Jame įdėti penki didoki ir labai įdomūs straipsniai, parašyti žinovų ir aprašomų dalykų veikėjų arba dalyvių. Štai tų straipsnių ir jų autorių sąrašas: 1) J o n a s U r b a n, S. J., Jėzuitų veikimas Rusijoje; 2) D. K o l p i n s k i j, Rusijos Rytų Apeigų katalikų pradžia ir veikimas; 3) Arkivyskupas Pr. K a r e v i č i u s, Šis tas apie darbuotę unijos reikalu Rusijoj; 4) W. P ł o s k i e w i c z, Romos Katalikų vyskupų valdžia buv. Rusų imperijos įstatymų šviesoj; 5) Pulk. A. L o s t e r, Šv. Vincento a Paulio Draugijos Rusijoj.

Visi straipsniai tikrai įdomūs ir paremti dokumentais arba asmens atsiminimais ir pergyvenimais. Kad jie būtų prieinami ir užsienio skaitytojams, kiekvieno straipsnio gale yra įdėta plati jo santrauka, o kai kur ir ištisas prancūziškas vertimas.

Sąsiuvinio gale redakcija praneša autorius ir jų straipsnių pavadinimus, kurie bus spaudinami kituose kalbamojo leidinio sąsiuviniuose. Mes sveikiname leidėjus, giriame gražias jų pastangas ir laukiame kitų leidinio sąsiuvinių.

Br. K r u c z k i e w i c z, Royzynsz (Jego żywot i pisma. Nakladem Akademii Umiejętności), Krakow 1897.

Taip šiandien, taip ir seniau katalikų Bažnyčios istorijoj pasitaiko kartais tokių dalykų, kuriuos išaiškinti ne visada yra lengva. Sakysime: XVI amž. Petras Ruiz de Moros, baigęs mokslus Italijoj, kviečiamas į Krokuvą, keletą metų dėsto ten teisės mokslus universitete, Žemaičių vyskupas Vaclovas Veržbickis pakviečia jį į savo vyskupiją, paskiria Varnių katedros kanauninku ir Kražių klebonu. Tai buvo 1549 m. Po 8 metų

Ruiz arba, kaip anais laikais viskas buvo lotyninama, Ruitius, Royzius persikelia į Vilnių, o 1500 m. vėl grįžta į Žemaitiją, į Alsėdžius, kur, pavedamas vyskupo, parašo Varnių katedros kapitulos įstatus—Constitutiones Ecclesiae Mednicensis, — kuriuos patvirtino šv. tėvas Povilas IV ir turėjo galią beveik iki Pasaulinio karo. 1563 m. Ruiz galūtinai persikelia į Vilnių, dėsto čia buvusioj Šv. Jono vardo mokykloj romėnų teisę ir graikų kalbą, 1569 m. drauge su Lietuvos atstovais dalyvauja Liublino seime ir, grįžęs į Vilnių, 1571 m. miršta. Lenkiškai kalbėti šiek tiek kalbėjo, o lietuviškai visai nemokėjo. Teisininkas buvo labai geras, rašė daug, rašė lotyniškai proza ir eilėmis. Kadangi XVI amž. Lenkijos - Lietuvos valstybės istorijoj tas vyras yra vaidinęs žymų vaidmenį, tai jo biografų yra buvę nemaža. Vienas iš geriausių ir naujausių yra Br. Kruczkiewicz. Jis plačiai nagrinėja Ruiz'o gyvenimą, veikimą ir raštus, kaipo teisininko ir kaipo poeto. Panaudota plačiausia archyvinė medžiaga ir visa iki šiolei žinoma apie Ruiz'ą literatūra.

Lietuviams Ruiz'o asmuo labai nušviečia liberališką ir, sakysim, patižusią XVI amž. Lietuvos diduomenę, jos gyvenimą, religinius to laiko ginčus ir kitas smulkmenas. Veikalas moksliškai parašytas, sunkokai skaitomas: labai daug išnašų ir tekste lotyniškų citatų.

Veit L. A., Die Kirche im Zeitalter des Individualismus (1648 bis zur Gegenwart. 1. Hälfte: im Zeichen des vordringenden Individualismus. 1648—1800. J. P. Kirsch: Kirchengeschichte. Unter Mitwirkung von Andreas Bigelmair, Joseph Greven und Veit hrsg. T. IV.), Freiburg im Breisgau 1931, XXIV-528 in 8⁰, 16,50 mark.

Apie didįjį J. Hergenröther'io Bažnyčios istorijos veikalą „Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte", apie to veikalo paties autoriaus išleistus 3 leidimus, apie jo 4-jį leidimą, paruoštą J. P. Kirsch'o galop, apie sumanymą šį veikalą leisti naujai iš pat pagrindų pertvarkytu penktuoju, sudėtinėmis jėgomis pagamintu leidimu aš esu rašęs „Soter" n. 2 (1931), 110-111.

Čia mūsų ištisa antrašte pacituotas 550 puslapių veikalas, parašytas Freiburgo i. Br. universiteto profesoriaus Andriaus Veit'o, yra jo pasiimto paruošti ketvirtojo Bažnyčios istorijos tomo pirmoji dalis.

Šiame tome autorius dėsto katalikų Bažnyčios, protestantizmo ir Rytų Bažnyčios istorijos eigų vadinamajame individualizmo laikotarpyj, t. y. nuo Vestfalijos taikos (1648 m.) iki 1800 metų.

Medžiagos suskirstymas ir dėstymas yra vaizdingas, metodiškas ir praktiškas. Katalikų Bažnyčios istoriją autorius nagrinėja 365 puslapiuose. Pradžioj kalba apie Bažnyčios padėtį ir kovas monarchiškojo absoliutizmo laikais: Prancūzijoj, Vokietijoj, Ispanijoj, Portugalijoj, Italijoj ir Lenkijoj — Lietuvoj. Toliau, plačiai ir detališkai liečia Bažnyčios ir individualizmo laikų valstybės santykius kultūros srityj: Švietimo laikotarpio charakteristika, publicistika, Jozefinizmas Austrijoj, Bavarijoj, Vokietijos vyskupai ir švietimas, Febronianizmas, švietimas ir vienuolių ordinai, masonerija. Galop, autorius labai vykusiai prieina prancūzų revoliuciją ir atvaizduoja katalikų Bažnyčią per revoliucijos audrą.

Protestantizmo istorijai nagrinėjamajame laikotarpyj autorius skiria daugiau per 100 puslapių. Šioj daly autorius nagrinėja: Vokietijos liute-

ronių ir reformatų ginčus, sektas: protestantizmą ir švietimą; katalikų padėtį protestantiškose Vokietijos valstybėse, Anglijoj, Holandijoj ir Skandinavijos valstybėse; čia platokai paliestas Austrijos ir Ungarijos protestantų klausimas, ypač Marijos Teresės ir Juozapo II viešpatavimo laikais, kada ten, kaip dažnai prikišama, esą protestantai buvę katalikų persekiojami; gale užkliudytas protestantų, misijų ir protestantizmo Šiaurinėj Amerikoj atsiradimo ir prigijimo klausimas.

Rytų (daugiausia pravoslavų) Bažnyčios istorijai nuo 1648 iki 1800 metų skiriama iš viso apie 50 puslapių. Čia autorius bene tik pirmą kartą panašaus šio tipo katalikų Bažnyčios istorijos vadovėlyj taip plačiai, smulkiai ir sistematingai nagrinėja įdomius Rytų Bažnyčios istorijos klausimus: Keturi Rytų patriarchatai; Rytų krikščionys ir jų santykiai su Roma XVIII amžiuj; Rusijos valstybinė Bažnyčia; Pravoslavija ir unija Lenkijos—Lietuvos valstybėj; Rusijos ir katalikų Bažnyčios santykiai; Rusija ir Islamas; Rusijos sektantizmas; Rytų Bažnyčios siekiai ir laimėjimai Balkanuose ir Dunojaus upyno kraštuose.

Palyginę šį Veit'o veikalo planą su Herganrötherio leidimų veikalo planu, tuoj matome labai radikališkus pakeitimus ir patobulinimus. Hergenröther medžiagą dalina, skirsto, smulkina atskirais kraštais ir amžiais ir todėl, nors ten medžiagos daug, bet ji išbarstyta, sunkiau sugaudoma, skaitytojas lyg per arti prie dalyko privedamas ir nebegali turėti vaizdui pažinti ir vertinti reikalingos perspektyvos. Čia, pas Veit'ą, visai kas kita. Medžiaga dalinama dideliais metodiniais vienetais, dėstymas sintetinamas, visos svarbesnės idejos eina nuo jų gimimo iki pilno subrendimo, skaitytojas turi reikalingą perspektyvą ir pats, net ir ne istorininkas, gali patiekiamus vaizdus vertinti. Sprendimai ir sintezės plataus mąsto, atsargios ir bešališkos. Bažnyčios silpnybės, kur jos pasireiškė, neginamos ir neteisinamos, bet atvirai ir nuoširdžiai pasakomos. Be to visa, prof. L. A. Veit yra pirmaeilis rašytojas. Jo dėstymas labai sklandus, kuklus, suglaustas; vaizdai, jei taip tarsiu, proporcingi, sultingi, spalvuoti ir ryškūs. Žodžiu, garsus šios naujos formos I. Hergenröther'io veikalas vėl sutinka su mūsų laikų istorijos reikalavimais ir, reikia tarti, tarnaus istorijos mokslui vėl keliasdešimt metų. *Doc. Pr. Penkauskas.*

Bažnytinės teisės.

B e i l J., Das kirchliche Vereinsrecht nach dem Cedex Juris Canonici, Paderborn 1932, 134 m. 8°, 6,50 mark.

Tema intriguoja. Dar būtų geriau, kad autorius būtų parašęs katalikiškų draugijų, ne tik bažnytinių „vereins" teisės. Tai šiandien tikrai reikalinga.

B u c h G., Die Rechtsstellung des Lehrers zu Kirche und Staat bei der Erteilung des Religionsunterrichts, Hamburg 1932, 226 in 8°, 2,80 mark.

Tema aktuališka.

C a p p e l l o F. M., Tractatus canonico-moralis de Sacramentis: De Extrema Unctione, Taurini 1932, 312 in 8°, 15 lir.

Autorius gerai žinomas. Knygos turinys taip pat žinomas. Todėl nėra ko plačiau apie šį leidinį kalbėti.

Gasparri P., card. (cura), Codicis iuris canonici fontes (Curia Romana. S. C. Concilii An. 1761-1917. S. C. Super statu Regul. S. C. de Religiosis. N. 3705 — 4427), Romae 1932, 1034 in 8° mai., 80 lir.

Šis veikalas leidžiamas nuo 1923 m. Jame įdėti yra visi tie šaltiniai, iš kur Kodekso J. C. kanonai paimti. Išmintys — tie Apaštališkojo Sosto raštai, kurie yra įdėti Korpuse J. C., Tridento susirinkimo kolekcijoj ir liturgijos knygose (Pontificale Romanum, Missale Romanum, Caeremoniale Episcoporum). Kolekcija rūpinasi Kard. P. Gasparri. Kolekcija yra privatinė. Jos nauda negali atsidžiaugti kiekvienas kanonistas specialistas. Nes kan. 6 Kodekso J. C. iš senųjų teisių paimtieji dalykai aiškintini yra pagal anas teises, o čia jas turi, gali pažiūrėti, paskaityti, palyginti ir t. t.

Krueger Gr., Die Delegation zur Eheassistenz, Breslau 1932, 97.

Kienitz E., Klageinhalt und Klageänderung in Zivilprocessrecht des Codex Juris Canonici, Munchen 1932, 133 in 8°.

Procesualinės teisės tam tikras klausimas.

Haring J., Der kirchliche Eheprozess mit einem Anhang über den Weiheprozess[2], Graz 1932, 92 in 8°, 3,60 mark.

Labai siauras ir nežmoniškai brangus leidinys.

Michiels G., Principia generalia de personis in Ecclesia, Brasschaet (Antverpiae) 1932, 578 in 8°.

Aiškinama Kodekso J. C. II kn., kan. 87 — 106.

Rašoma plačiai.

Įvairios knygos.

Lexikon für Theologie und Kirche. Zweite, neubearbeite Auflage des kirchlichen Handlexikons. In Verbindung mit Fachgelehrten und mit dr. Konrad Hofmann als Schriftleiter herausgegeben von Dr. Michael Buchberger, Bischof von Regensburg. Virter Band. Filippini bis Heviter Mit. 10 Tafeln, 8 Kartenskizzen und 122 Textabbildungen. Freiburg i. Br. 1932, 1039 in 8°.

Pirmuosius tris šio leksikono tomus minėjome „Soter'e", n. 1 (1931), n. I (1932). Ten pažymėjome, jog leidinys rimtas ir negalima pykti, jei kas, temokėdamas iš svetimų kalbų tik vokiečių kalbą, šį leksikoną užsiprenumeruoja. Negiriame, jei, ypač jaunesnieji, prenumeruoja bendrojo pobūdžio enciklopedijas svetimomis kalbomis, kai Lietuvoj leidžiama sava „Lietuviškoji enciklopedija".

Minimojo leksikono turime 4 tomus. Pirmasis tomas išleistas 1930 m.; antrasis ir tretysis — 1931 m.; ketvirtasis — 1932 m., neseniai. Vadinasi, leidimas eina greičiau, nekaip vidutinišku tempu, atrodo, kad šiemet eina kiek lėčiau. Ir ateičiai mes linkime leksikonui laimingos kelionės.

Dr. Pr. Venckus.

Lietuviškoji Enciklopedija, leidžia „Spaudos Fondas", Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai bendradarbiaujant; vyriausioji Re-

dakcija: prof. Vacl. Biržiška — vyriausiasis redaktorius, prof. Pr. Dovydaitis — vice - redaktorius, redakcijos nariai — prof. Myk. Biržiška, prof. Al. Čėsnys, prof. V. Krėvė — Mickevičius, prof. Vl. Lašas ir V. Kvieska; Br. Vaitiekūnas — redakcijos sekretorius. I tomas I—VIII sąsiuviniai. Nuo A iki Argyll. Su žemėlapiais, fotografijomis, piešiniais, brėžiniais. Kaunas 1931 — 1932, 896 1024 fracta pagina in 8° maj.

Kaip kiti, taip ir religijos mokslo žurnalas „Soter" gali tik pasidžiaugti kiekviena pasirodančia lietuviška enciklopedija, jei tik jos rimtos ir reikalingos. Del „Lietuviškosios enciklopedijos" reikalingumo čia kalbėti netenka: lietuviškos tokios neturime, ši bus pirmoji; plačiajai visuomenei kaip tik ji gali gerai patarnauti. Iki šiolei teko gabenti iš užsienio; kiekvienas prenumeratorius sumokėdavo ten ir pinigus; iš viso susidarydavo nemaža suma; tai vis išlaidos importui. Apskritai, knygoms iš užsienio mes, lietuviai, praleidžiame nemažas, palyginti, sumas. Žinoma, negalime pasitenkinti vien tik lietuviška literatūra; mokslą kelia ir moksliškus veikalus rašo ne vienos kurios tautos žmonės, bet visų kultūringų tautų mokslininkai ir raštininkai. Bet, iš kitos pusės, reikia vengti, kad daugiausia tik importuotomis knygomis verstųsi visa plačioji visuomenė. Plačiajai visuomenei įvairiais klausimais knygų turi stengtis gaminti savi mokslininkai ir raštininkai. Šia proga neiškenčiame nepagyrę V. D. Universiteto, kurs jau nemaža išleido lietuviškų knygų.

Tuo būdu—spausdinant lietuvių kalba moksliškus veikalus, vadovėlius, paskaitas, — suteikiamas darbas vietos spaustuvėms, sumažinamas pats knygų importas, reikalaująs paleisti nemaža pinigų. Šiuo atžvilgiu girtinas ir „Spaudos Fondas".

Dabar dėl „Lietuviškosios enciklopedijos" rimtumo. Šiuo klausimu vienas žmogus visai objektyviškai vargu gali ką pasakyti: bendro pobūdžio enciklopedija atstovauja visoms mokslo šakoms; o vienas žmogus šiandie nebegali autoritetingai atstovauti visoms šakoms; sprendžiant vienam apie „lietuviškosios enciklopedijos" rimtumą, galima tik remtis autoritetingais įvairių mokslo šakų atstovais, rašančiais į šią enciklopediją. Kiek matyti iš pasirodžiusių sąsiuvinių, „Spaudos Fondas" ir Vyriausia Redakcija įvairiais klausimais pakvietė bendradarbiauti specialistus. Tai tikrai girtinas žingsnis. Čia, žinoma Vyriausios Redakcijos ir leidėjų nuopelnas.

Beskaitydamas „Lietuviškosios enciklopedijos" pasirodžiusius sąsiuvitaius, mes daugiau stebėjome teologijos skyrių, kuris mums labiau pažįstamas. Dėl ten įdėtų dalykų ne kas galimas pasakyti. Gal tiek, kad vienas kitas straipsnelis ne tiek precizuotas, kiek buvo galima precizuoti, pav., rašant apie apologetiką ir visai gerai apibrėžus jos uždavinius, gale pridėta: (apologetika) taip pat nagrinėja apreiškimo versmes (Šv. Raštą)"[1]); po žodžio v e r s m ė s skliausteliuose padėtas paaiškinimas, kokios tos versmės, būtent, Šv. Raštas; gerai, bet ne visa, nes katalikų Bažnyčios mokslu apreiškimo versmes sudaro ir Šv. Raštas ir T r a d i c i j a, bet tiek to; čia greisiausiai mažas nesusipratimas.

Keletas žodžių dėl „Lietuviškosios enciklopedijos" išorinės formos,

[1]) VII sąsiuvin., 844.

Enciklopedijoj, palyginti, nemaža paveikslų; tas patį leidinį, žinoma, apsunkina; bet jį pagerina. Šiuo atžvilgiu „Lietuviškoji enciklopedija", manau, neatsiliks nuo geresnių Europoj leidžiamų enciklopedijų, Toks leidinys „Spaudos Fondui" kaštuoja nemaža. Bet plačioji visuomenė, tikimės, įvertins savos enciklopedijos svarbą ir rems ją bent gausia prenumerata.

Dėl pasitaikančio vieno kito technikinio netobulumo, k.a., korektūros klaidų ir k. čia nekalbame. Toliau visa tobulės. Dabar dar tik pradžia. Linkime „Lietuviškai enciklopedijai" ir toliau laimingos kelionės.

Dr. Pr. Venckus.

S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Summa Theologica diligenter emendata, De Rubeis, Billuart et aliorium notis selectis ornata, Taurini 1932, I—VI 768+732+700+819+824+428 in 8° min., 70 lir.

Marietti leidinys. Jis ne taip didelio formato, popierius plonas, vidutiniškai smulkus šriftas, pagina fracta. Šis leidimas turinio atžvilgiu beveik nesiskiria nuo senesnio Marietti to paties veikalo leidimo. Šis leidimas pranašesnis tuo, kad pigesnius.

Dr. Pr. Venckus.

Reinstadler S., Elementa philosophiae scholasticae[14], Friburgi Br., 1932, I—II.

I tom. įdėta logika, kriteologija, ontologija ir kosmologija; II tom. — antropologija, natūralinė teologija ir etika. Tai visa filosofija, parašyta suglaustai, bet aiškiai. Plačiau kalbėti net nereikia, nes autorius daugeliui žinomas ir pats 14 leidimas gerai kalba už save.

Erich Müller — Ahremberg, Der schwarze Gast von Ammergau (Roman), Freiburg im Br. 1932, 309.

Knyga turi dvi dalis. Pirmojoj daly „Die schwedischen Reiter": 1632 m. — vidurys anų laikų ilgojo trijų dešimčių metų karo. Alpių pradžia. Švedų kariuomenė. Karštas jaunas vadas. Priešas veržiasi į Ammergau slėnį. Veltui sulaikyti jį norėjo rotmeisteris Echler. Apiplėštas ir sudegintas vienas vienuolynas, užmuštas jaunas muzikas P. Juozapas ir pabėgo Echler'io duktė. Gottlieb padeda vienuolėms pabėgti ir grįždamas randa negyvą Juozapą. Antrojoj daly „Der schwarze Gast." 1633 m. — tebeverda karas. Badas Echler paima švedų vadą. Ligos Gottlieb padeda senam vienuolyno gydytojui. Jis išgelbėjo daugelį ir Echlerio dukterį ir pats užsikrečia. Maža beliko žmonių. Išlikę gyvi Ammergau gyventojai susirenka į krūvą ir prižada kas dešimts metų vaidinti Kristaus Kančią didelio karo badui atsiminti ir Dievui permaldauti.

Tema intriguojanti.

Der Grosse Herder: Welt-und Wirtschafts-Atlas. 106 Hauptkarten, 65 Wirtschaftskarten, 1 Kartenweiser, viele Nebenkarten über Klima, Vegetation, Völker, Sprachen und Religionen. Mit vollständigem alphabetischem Ortsverzeichnis und auswechselbarem Statistikteil „Die Welt in Mass und Zahl".

Tai Herder'io enciklopedijos „Der Grosse Herder" priedas. Atlasas išleistas knygos forma, kuri yra pačios enciklopedijos formato. O didelė didelė knyga! Turinys plačiai įvardytas pačiame atlaso įvardijime ar, geriau sakant, tuoj po antraštės viršely. Darbas gražiai atrodo ir imponuoja. Tik man nepatiko, kodėl „Die Welt in Mass und Zahl" neįsiūta—keistai palikta vieta knygoj įdėti. Gal tik „Sotero" redakcija tokį tegavo.

Orientalia christiana.

Pontificium Institutum orientalium studiorum Romoj leidžia Rytų stadijas, kas mėnuo po vieną sąsiuvinį, per metus — 4 tom. (apie 1000 psl.). Metinės prenumeratos kaina Italijos 85 lir., kitur 100 lir. Atskiros knygos taip pat galimos pirkti. Adresas: Italija, Roma (128), Piazza Santa Maria Maggiore, 7.

„Sotere", n. 1 (1932) 87 jau minėjome keturias š. m. išleistas kalbamojo leidėjo knygas. Dar išėjo:

XXVII tom.: n. 79. N. de Baumgarten, Saint Vladimir et la conversion de la Russie, Roma 1932, 136 in 8°, 22 lir.

Mums žinomas yra Rusijos caras Wladimir Sviatoj. Žinome, kad prie jo atvirto Rusija. Žinome gal tik apgraibomis. Šis veikalas papasakoja visas detales, smulkmenas, ir įdomių žinių rasi. Man krito į akį tas dalykas, kad vienų šaltinių ir literatūros yra 330 gabalų. Jų tarpe yra daug rusiškų. Ši knyga tikrai verta skyrium nusipirkti.

N. 80. J. Markwart (išleista J. Messina), Die Entstehung der armenischen Bistümer, Roma 1932, 100, 18 lir.

Turinys: I. Die armenische und albanische und armenische Kirche im 11 Jahrhundert; II. Die Enstehung der armenischen Bistümer.

Labai speciališkas dalykas.

Teol.-Filosofijos Fakulteto leidiniai:[1]

I. Knygos:

1) P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas 1923, I 1, I-VII-114 in 8° (nebėra).
2) Pr. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925, I-VIII-146 in 8° (nebėra).
3) Al. Grigaitis, Senojo Įstatymo problemos, Marijampolė 1925 1 dal. 174 in 8°, 7 lit.; Kaunas 1925, 2 dal. 108 in 8°, 4 lit.
4) J. Eretas, Heinrich Seuse, Kaunas 1929, 64 in 8°, 3 lit.
5) J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, I-VIII-146 in 8°, 4 lit.
6) J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128 in 8°, 5 lit.
7) J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, I-XV-196 in 8°, 7 lit.
8) Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 in 8°, 3,50 lit.
9) P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės (Bažnyčia, valstybė, jųdviejų santykiai ir t. t.), Kaunas 1931, I-X-268 in 8°, 7 lit.
10) A. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180 in 8°, 5 lit.
11) J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I tom. I-XII-250 in 8°, 10 lit.
12) Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos, Kaunas 1931, 1 dal. 192 in 8°, 6 lit.
13) Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, 160 in 8°, 6,50 lit.
14) P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, I-X-117 in 8°, 4 lit.
15) Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos (įvadas), Kaunas 1932, 40 in 8°, 1 lit.
16) J. Grinius, Putino lyrika, Kaunas 1932, 108 in 8°, 3 lit.
17) P. Malakauskis, Moterystės teisės[2], Kaunas 1932, I-XVI+511, 15 lit.
18) P. Malakauskis, Bažnytinės teisės, Kaunas 1932, I-VIII+120, 4 lit.

II. Zurnalai:

1) „Athenaeum“ (kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas):

1(1930) — 5 lit.	1(1931) — 6 lit.
2(1930) — 4 „	2(1931) — 4 „
(1932) — 8 „	

2) „Soter“ (religijos mokslų žurnalas):

1924 m. — 6 lit.	1929 m. — 10 lit.
1925 „ — 8 „	1930 „ — 5 „

1926 „	— 5 „		1(1931) „	—	5 „
1927 „	— 7,50		2(1931) „	—	5 „
1928 „	— 9,50		1(1932) „	—	4 „
			2(1932) „	—	3,50

3) „Logos“ (filosofijos žurnalas):

1922 m.	— 5 lit.	1927 m.	— 8 lit.
1923 „	— 5 „	1928 „	— 8,50
1924 „	— 5,50	1929 „	— 7,50
1925 „	— 7,50	1930 „	— 9 „
1926 „	— 15	1931 „	— 6 „
		1932 „	— 7

1) Visų Teol.-Filosofijos Fakulteto leidinių komisijonierius — Šv. Kazimiero Draugijos Centralinis Knygynas Kaune.

Kronika.

† Adolfas Alfredas Tanquery.

Š. m. vasario 21 d. mirė Aix (Prancūzijoje) šv. Šuilpicijaus kongregacijos kunigas A. A. Tanquery. Gimė Blainville (Manche) 1854 m. geg. mėn. 1 d., dogmatikos profesorius Rodez'e (1878—1886), paskui dėstė dogmatiką ir moralinę teologiją Baltimore (1877—1902), moralinės profesorius Saint — Sulpice seminarijoj (Paryžius 1901—1915), Solitude à Issy vyresnysis (1915—1926).

Tanquery dogmatinės ir moralinės teologijos vadovėliai yra labiausiai praplitę viso pasaulio kunigų seminarijose. Velionis turėjo nepaprastą dovaną sunkiausius dalykus išreikšti paprastais žodžiais, nei kiek nenusikalsdamas doktrinos sveikumui. Be to, kiekvieną naują leidimą vis taisė, papildė naujausiomis bažnytinių ir nebažnytinių mokslų žiniomis. Tanquery parašė: Synopsis theologiae dogmaticae (1902—1906), Synopsis theologiae moralis (1900—1905), Brevior synopsis theologiae moralis (1911) et dogmaticae (1913); Le dogme générateur de la piété; — Precis de theologie ascetique et mistique; — Notre incorporation an Christ; — Notre participation à la vie divine; — La divinisation de la souffrance.

Doc. Dr. Ign. Česaitis.

† Liudvikas Billot, S. I.

L. Billot gimė 1846 m. sausio mėn. 12 d. Sierck Prancūzijoj. Po teologijos studijų Metz ir Blois L. Billot 1869 m. įsišventino kunigu ir tais pačiais metais įstojo į jėzuitų ordiną Angers'e. Po dviejų metų jis dėstė Šv. Raštą Laval'e. Nuo 1875 iki 1879 m. buvo pamokslininkas. 1879 m. buvo paskirtas dogmatikos profesoriumi teologijos fakultete Angers'e, paskum (1882—1884) Jersey. 1885 m. buvo pakviestas Grigaliaus universiteto Romoj prie specialinės dogmatikos katedros. Po trumpos pertraukos jis 1888—1911 m. vėl varė tą patį darbą. 1904 m. buvo paskirtas kongregacijos Officii tarėju, o 1911 m. įvilktas į kardinolo purpūrą. 1927 m. atsisakė nuo kardinolo titulo ir 1931 m. gruodžio m. 18 d. mirė savo ordino novicijato namuose Galloro (Ariccia — Roma).

Retai teologo karjera tėra tiek turtinga ir vaisinga, kiek L. Billot. Visi jo mokiniai (o jų yra tūkstančiais, iš viso pasaulio ir visokių Bažnyčios rangu: vyskupai, universitetų, seminarijų profesoriai), nepaliaujamai yra prisirišę prie jo ir labai jį gerbia. Jo paskaitos eina aiškumo pavyzdžiu, jis slėpingai mokėjo gyvai dėstyti labiausiai abstraktiškas idejas. O logikos stiprumas! Jis žavėjo ir savo žodžio šiluma, kuri nekartą siekė didžiosios iškalbos ribų.

Labai stambi yra teologiškoji velionies kūryba. Daug tomų išleido. Daug jų išėjo po kelis leidimus, kai kurie jų net po šešis ir septynis. Drauge su savo draugu a. a. Mattiussi Billot atsidėjęs pasidarbavo, kad Grigaliaus almoj būtų einamos Šv. Tomo metafizikos fundamentalinės tezės. Čia jis prisitaikė prie šv. tėvo Leono XIII pageidavimų. Tarp didžiųjų tezių, kurias jis mokėjo ryškiai išaiškinti, reikia pastebėti buities sąvokos anologiją, buities suskirstymą į aktą ir potenciją ir akto apribojimą potencija, realinį konkretiškų pasaulio buičių esmės ir ekzistencijos skirtumą ir realinį tapatumą Dieve.

Paskutinę tezę jis laike pagrindiniausia metafizikoj ir teologijoj. Šia metafizine teorija jis vykusiai paaiškina hipostatiškosios vienybės dogmato harmoniškumą. Nors ir nenaujas jo aiškinimas, bet originališka ir nauja forma. Iš kitų jo teologijos idejų pažymėtinos yra šios: predestinacijos (De Deo Uno), Trejybės asmenų santykių (De Deo trino), sakramentų instrumentalinio, dispozytivinio, intercionalinio priežastingumo (De Sacramentis in genere), transubstancijacijos, aukos sąvokos ir mišių aukos esmės, mistiškojo atsakymo — separacijos (De Eucharistia).

Billot drauge su Mattiusi redagavo šv. tėvo Pijaus X „Pascendi" 1907 m. rugs. mėn. 8 d., kuri yra paskelbta prieš modernistus. Tada patys modernistai dar nebuvo sistematiškai suformulavę savo idejų. Todėl Billot genijus tegalėjo jų idejas, visus filosofinius modernizmo pagrindus suvesti į suglaustą, logišką ir aiškią sintezę.

Sako, jog Billot buvęs perdaug konservatyviškas teologas. Jis, tiesa, nebuvo „plepis", tik kiekvienai tezei reikalavo rimtų argumentų. Kai 1914 m., kovo mėn. pradžioj ėmė plisti nuomonė, kad kareiviai, žuvę karo laukuose, esą kankiniai griežta teologijos prasme, Billot, tada kardinolas, stipriai reagavo prieš šią klaidą. Paskutiniais savo gyvenimo metais jis yra netikinčiųjų išganymo tezės autorius, kuri ne vienam atrodė per drąsi. Ši teorija, pilniausiai išdėstyta žurnale „Etudes", rodo, jog Billot atsidėjęs seka savo laikų apologetikos problemas ir lojališkai jas sprendžia. Jei jis ir neįstengė visų įtikrinti, vis dėlto nušvietė šios tezės kai kuriuos paprastai pamirštamus atžvilgius ir įrodė, kad negalima tenkintis lengvais sunkesniųjų klausimų sprendimaais.

Taigi Billot teologas, pasirinko spekulatyvinės teologijos sritį. Jis mažiau gilinosi į dogmatų istoriją ir tradicijos argumentus, nors buvo gerai susipažinęs su šv. Augustinu ir Bossuet'u. Jis buvo spekulatyvinės teologijos mistras.

Doc. Dr. Ign. Česaitis.

Turinys — Summarium.